SZOVJET FÜZETEK IX.

A RENDSZERVÁLTÁS A SZOVJETUNIÓBAN A TÉNYEK TÜKRÉBEN (1989–1991)

BUDAPEST, 1993

SZOVJET FÜZETEK

Sorozatszerkesztő
KRAUSZ TAMÁS

Összeállította:
MÁTÉ ISTVÁN

ISSN 1215-2560
ISBN 963 7730 09 5

Magyar Ruszisztikai Intézet, Budapest
Felelős kiadó: *Szvák Gyula*
a Magyar Ruszisztikai Intézet igazgatója
Szedés: *Printronika Kft.*, Budapest
Nyomta és kötötte:
Múzsák Nyomda

Tartalom

ELŐSZÓ 5

A SZOVJET RENDSZERVÁLTÁS
A TÉNYEK TÜKRÉBEN 11

Előszó

Mikor kezdődött a rendszerváltás a Szovjetunióban? A kérdésre – megközelítési szemponttól függően – többféle válasz adható, bizonyos azonban, hogy a rendszerváltás egyetlen konkrét időponthoz csak erőszakoltan köthető. A Szovjetunió szétesése, a végbement államforma-, politikai és gazdasági váltás egy folyamat eredménye, amely a régi keretekben indult útjára, bontakozott ki mind erőteljesebben, hogy végeredményként szétfeszítse a meglévő feltételrendszert, és újat alakítson ki.

A történtek ismeretében jó ideje nyilvánvaló (kimondása viszont akkoriban politikai tabu volt), hogy a szocializmusként hirdetett társadalmi formáció a 80-as évekre kimerítette számba jöhető tartalékait. A Gorbacsov által képviselt politikai irány szinte a kezdetektől a konzervatív és a radikális erők kettős szorítását nyögte: sokan a szocializmus elveinek feladása, mások (mint az 1987 novemberében leváltott moszkvai első titkár, Borisz Jelcin) a reformok túlságosan lassú üteme miatt támadták. Gorbacsov mindvégig óriási taktikai csatákat vívott a talpon maradásért, az elfogadható egyensúly megőrzéséért mind az SZKP-ban, mind az államvezetésben. Ez a nagy nehezen megteremtett és fenntartott egyensúly bomlott meg 1991 augusztusában, amikor a konzervatív törekvések nyílt vereséget szenvedtek, s az akkor már oroszországi elnök, Jelcin vezette reformerek győzelmével szükségtelenné vált a Gorbacsov által képviselt centrum, az ideológiát, az államberendezkedést, a gazdaságpolitikát tekintve egyaránt. Nem lehetett szó ezután az SZKP-féle szocializmusról, illetve az általa uralt Szovjetunióról. Gorbacsov is megtette kötelességét, s mehetett – nem maradt más választása.

A szovjet politikai rendszerváltás fontos jellemzője és összetevője volt a politikai demokrácia kiszélesedése, az ideológiai és a

politikai pluralizmus, valamint a többpártrendszer kialakulása. 1988-tól színre léptek az ellenzéki beállítottságú tömegszervezetek, népfrontmozgalmak (amelyek az egyes területeken – pl. a Baltikumban, Grúziában – politikai szervezeti kereteit adták a nemzeti törekvéseknek), létrejöttek, illetve újjáalakultak a politikai pártok. (A többpártrendszer hivatalosan csak 1991. január 1-jével vált legálissá a Szovjetunióban, amikor életbe lépett a társadalmi egyesülésekről szóló törvény.) 1990. február 24-én a litván parlamenti választásokon megtörtént az, ami évtizedekig elképzelhetetlen volt: első ízben a szovjet történelem folyamán a kommunisták kiszorultak a hatalomból, s az ellenzéki Sajudis vette át az ország irányítását. A későbbiek során más vidékeken is változás ment végbe a hatalom jellegében még az augusztusi puccs előtt (pl. Grúziában 1990 októberében).

Az események nyomán megindult az SZKP differenciálódása is. A párton belüli ortodox irányzat zászlóbontása az 1988. márciusi Andrejeva-levéltől számítható. Az SZKP-n belüli „pártosodás", a különböző platformok létrejötte, egymásnak ellentmondó programjaik megfogalmazása az uralkodó párt eróziójára utalt. Ehhez párosult, hogy a litván példa nyomán mind több köztársasági KP mondta ki függetlenségét a szövetségi szervezettől. 1990-ben – különösen a júliusi XXVIII. pártkongresszus után – felduzzadt az SZKP-t elhagyók tábora, 1991 augusztusát követően pedig a korábban egységes szervezet egyes alkotóelemei önálló politikai életet kezdtek élni. 1990–91 folyamán a szovjet politikai rendszert megújítani szándékozó gorbacsovi törekvés jegyében előbb szövetségi szinten, majd a köztársaságok többségében bevezették az elnöki rendszert. A szovjet népi küldöttek 1990. márciusi kongresszusán Gorbacsov lett az első (s mint kiderült, az utolsó) szovjet elnök. Rendeleti úton való kormányzásra feljogosító kiterjesztett jogköre sem bizonyult azonban elegendőnek ahhoz, hogy elejét vegye a katasztrófa felé sodródásnak. Rendeleteinek hatásfoka csekély maradt, megtört az önállósodó köztársaságok ellenállásán, amelyek egyre kevesebb részt akartak vállalni a központi költségvetésből, s megkezdték az egymás közti kétoldalú kapcsolatok kiépítését.

A gyorsuló inflációtól, az áruhiánytól, az átgondolatlan és ha-

tástalan gazdasági intézkedésektől, a vészesen növekvő munkanélküliségtől megviselt társadalom tűrőképessége is a végéhez érkezett. Hiába születtek újabb és újabb stabilizációs tervek, a csődbe jutott ipari és mezőgazdasági termelés következtében sok helyütt be kellett vezetni a jegyrendszert, megkezdték a létszámleépítéseket, az állami tulajdon kisajátítását, a privatizációt. Az 1991. eleji nagyarányú áremelésekkel is hergelt tömegelégedetlenség figyelmeztető megnyilvánulása volt a már a korábbi években is jelentkező, de 1991-ben különösen hosszú és kitartó több hónapos bányászsztrájk, amelynek résztvevői meneszteni akarták már az egész államvezetést, Gorbacsovval az élén. A súlyosbodó gazdasági helyzet, a szuverenitásukat már kinyilvánított tagköztársaságok és a központ áldatlan hatásköri vitája, a megújítandó államberendezkedés körül állandósult huzavona, a balti államok és Grúzia eltökélt kiválási szándéka, illetve az erre reagáló 1991. januári baltikumi szovjet erődemonstráció mind arra utalt, hogy valaminek történnie kell.

Az augusztusi puccs minden tekintetben gyökeres fordulópontot jelentett. Gorbacsov visszatérhetett ugyan a hatalomba, de szembe kellett néznie a megmásíthatatlan ténnyel: a központ (s vele az államfő) meghatározó szerepe a köztársaságokkal szemben végleg a múlté lett. A kiválni szándékozók elszakadását nem lehetett megakadályozni, akárcsak azt, hogy az egyes tagállamok (sőt a köztársaságok autonóm alakulatai) kikiáltsák függetlenségüket, s megkezdjék saját államiságuk kiépítését. A központi hatalom tett még pár kísérletet, menteni a menthetőt: a Szuverén Államok Szövetségének tervezetét (immár szovjet jelző nélkül) 1991. szeptember elején jóváhagyta a szovjet népi küldöttek rendkívüli kongresszusa, s a készülődő államszövetség előfutáraként október 18-án nyolc köztársaság aláírta a gazdasági együttműködés elveit rögzítő szerződést is. A puccs utáni hónapok azonban már inkább voltak tekinthetők a szovjet rendszer végóráinak, mint egy sikeres megújulás kezdetének. Az SZKP betiltását követően a köztársasági kommunista szervezetek is metamorfózison mentek keresztül; „szocialista", „demokratikus" pártokká vedlettek, de ez sem akadályozhatta meg térvesztésüket. A tagállamokban megrendezett referendumok (népszavazás a függetlenségről,

elnökválasztás) a régi elitből kivált ellenzék térnyerését hozták. A köztársaságok vezetői saját maguk vették kézbe a gazdaság átszervezését, privatizációs programokat hirdettek, s megkezdték az önálló fegyveres testületeik létrehozását. A szövetségi szintű kapcsolattartás helyett előtérbe került a kétoldalú kapcsolatok kiépítése, s tovább erősödtek az egy-egy régiót átfogó együttműködési törekvések. Mindezzel együtt az 1991. szeptember–decemberi időszak olyan átmeneti periódusnak tekinthető, amelyben már az új politikai és kapcsolatrendszerek alapjainak lerakása dominált, míg a korábbiak fokozatosan elvesztették jelentőségüket, majd végül megszűntek. A kegyelemdöfést az 1991. december 8-i Jelcin–Kravcsuk–Suskevics paktum adta meg a Szovjetuniónak, s három hét múlva, december 21-én a baltiak és Grúzia kivételével a többi tagköztársaság is csatlakozott a Független Államok Közössége elnevezésű laza, konföderatív jellegű szövetséghez.

A szovjet államközösség megszűnése jelezte azt a minőségi változást, amely a birodalom népeinek életében végbement. Formálisan is lezárult az a korszak, amely 1917-ben vette kezdetét. A további események súlypontja köztársasági szintre tevődött át: itt folytatódott a korábban megkezdődött s napjainkig tartó rendszerváltozás, a helyi sajátosságoknak és erőviszonyoknak megfelelően. Több országot a kommunista múltú, de azzal szakító politikusok vagy pártok irányítanak Oroszországtól Kirgizisztánig, Kazahsztántól Ukrajnáig. A politikai helyzet azonban ott sem stabil, ahol a „nemzeti" pártok vehették át a kormányrudat. A politikai hatalomért folyó ádáz küzdelem mindaddig nem jut nyugvópontra (vagy legalábbis nem csitul), amíg az égető társadalmi problémákat, valamint a múltból örökölt, a többi utódállamhoz fűző közös ügyeket nem sikerül megnyugtatóan rendezni. Megítélésünk szerint elsődlegesen éppen az utóbbiak miatt született meg a Független Államok Közössége nevű képződmény, amelyben a résztvevők önállóságuk messzemenő hangoztatásával koordinálják politikájukat. A balti államok eleve elzárkóztak még egy ilyen típusú összefogástól is, Grúzia csak megfigyelőként kapcsolódott be a munkába, 1992 őszétől pedig Azerbajdzsán is csak ilyen minőségben van jelen a tanácskozásokon. A szervezet csúcs-

intézményének tekinthető Államfői Tanács határozatai amúgy is csak az aláírók számára kötelezőek, s amint azt a megalakulás óta eltelt időszak tapasztalatai mutatják, a mindenkit kielégítő s mindenki által be is tartott konszenzus olyan ritka, mint a fehér holló. Elsősorban a sokszor egymás érdekeit sértő nemzeti törekvések, illetve az orosz hegemóniától való félelem magyarázzák a katonai, pénzügyi, gazdasági viták elhúzódását (lásd pl. a fekete-tengeri szovjet hadiflotta körüli vagy az atomfegyverekkel kapcsolatos orosz–ukrán civakodást, az egységes rubelövezet, a volt szovjet külföldi adósságállomány és vagyon felosztásának kérdését). Mindennek alapján egyelőre a FÁK olyan átmeneti, regionális együttműködési fórumnak tekinthető, amely összetételében, szerkezetében, feladataiban és céljaiban változásokon megy még keresztül.

*

Összeállításunk, mely a szovjetunióbeli rendszerváltozás eseményeiről kíván áttekintést adni, a témakör sokrétűsége, de elsősorban a terjedelmi korlátok miatt nem lehetett teljes. Főként a fontosabb politikai történések kerültek be időrendi sorrendben, a gazdaságpolitikai és külpolitikai témáknak sajnos kevesebb hely juthatott. A válogatás legfontosabb forrása az *MTI Sajtóadatbankja* (SAB) által gondozott számítógépes adatbázis volt, amely a nemzeti hírügynökség által kiadott anyagokon kívül bőséges tárháza a hazai és külföldi lapok, hírügynökségek által közzétett, majd a SAB-ban feldolgozott információknak. Az MTI Sajtóadatbankjában készül a kelet-európai országok átalakulását 1988-tól nyomon követő *Földindulás Kelet-Európában* című (kiadóra váró) többkötetes kiadvány, melynek a Szovjetunióval, valamint utódállamaival foglalkozó fejezetei további adalékkal szolgálhatnak a téma iránt érdeklődőknek. A külföldi források közül kiemelést érdemel a Szabad Európa Rádió és a Szabadság Rádió heti kiadványsorozata, amely helyszíni források igénybevételével aprólékosan tudósít minden újabb változásról.

A kötet összeállítója köszönetet mond mindazoknak, akik tanácsaikkal, segítőkészségükkel támogatták e munka megjelenését.

Máté István

A szovjet rendszerváltás a tények tükrében

1988

1988. február 23. KARABAH: – Nyilvánosságra hozták, hogy napok óta tüntetések zajlanak az 1923 óta Azerbajdzsánhoz tartozó, örmények lakta Karabah-hegyvidéken.

1988. március 13. – A Szovjetszkaja Rosszija olvasói levélként közölte Nyina Andrejeva leningrádi főiskolai tanár „Nem mondhatok le az elveimről" című cikkét. A szerző az SZKP-n belüli konzervatív áramlat eszméit megfogalmazva „balról" támadta az átalakítást, és egyebek mellett kiállt Sztálin személyének tiszteletéért is.

1988. május 7–9. – Moszkvában alakuló kongresszusát tartotta a Demokratikus Szövetség nevű ellenzéki szervezet, amely meghirdette a totalitárius állam elleni harcot, s célként tűzte ki a pluralizmus, valamint a demokratikus társadalom megteremtését.

1988. május 15. AFGANISZTÁN: – Megkezdődött az Afganisztánban állomásozó szovjet csapatok kivonása. Május 25-én napvilágot láttak az első hivatalos adatok is az Afganisztánban elszenvedett szovjet veszteségekről: nyolc és fél év alatt 13 ezer szovjet katona halt meg, 300 eltűnt.

1988. május 22. – A litván fővárosban, *Vilniusban* a sztálini törvénysértések áldozatairól emlékeztek meg társadalmi szervezetek, s ennek során szovjetellenes jelszavak is elhangzottak.

1988. június 3. – *Litvániában* megalakult a Mozgalom az Átalakítás Támogatására (Sajudis) nevet viselő népfrontmozgalom.

1988. június 4. – *Moszkva* központjában, a Puskin téren nem hivatalos egyesületek tagjai tüntettek a konzervatív erők ellen.

1988. június 15. KARABAH: – Az *örmény* Legfelsőbb Tanács támogató határozatot hozott arról, hogy a Karabahi Autonóm Te-

rületet csatolják Örményországhoz. Az azerbajdzsán parlament június 17-i döntése viszont elutasította a probléma ilyen megoldását, és a belügyekbe való beavatkozásnak minősítette az örmény lépést.

1988. július 12. KARABAH: – Hegyi Karabahban a Néptanács úgy döntött, hogy a terület elszakad Azerbajdzsántól, és csatlakozik Örményországhoz, nevét Arzah Autonóm Területre változtatja.

1988. július 18. KARABAH: – A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa határozatában megerősítette a Karabah-hegyvidéki Autonóm Terület Azerbajdzsánhoz tartozását. Ennek nyomán a vidéken heves tüntetések, sztrájkok robbantak ki.

1988. július 19. – *Tallinnban* megalakult az észtországi, elsősorban oroszokat tömörítő „internacionalista mozgalom".

1988. augusztus 5. – Jegor Ligacsov gorkiji beszédében elutasította a többpártrendszert, a piacgazdaságot, s bírálta az új szovjet külpolitikai vonalvezetést.

1988. szeptember 17. KARABAH: – A Karabah-hegyvidék székhelyén, Sztyepanakertben azerbajdzsánok egy csoportja tűz alá vett egy örményeket szállító autóbuszt. Ezt követően a városban összecsapások kezdődtek, s emiatt szeptember 21-én a hatóságok rendkívüli állapotot vezettek be.

1988. október 8–10. – *Rigában* megalakult a Lett Népfront. Elnökévé Dainis Ivans újságírót választották.

1988. október 22–23. – Alakuló kongresszusát tartotta *Vilniusban* a Sajudis. Elnökévé Vytautas Landsbergis zenetörténészt választották meg.

1988. november 17–18. – A *Litván* SZSZK Legfelsőbb Tanácsa az állami nyelv rangjára emelte a litván nyelvet.

1988. december 5–7. – *Tallinnban* az észt Legfelsőbb Tanács az állami nyelv rangjára emelte az észt nyelvet.

1989

1989. február 15. AFGANISZTÁN: – Befejeződött a szovjet csapatok kivonása.

1989. március 18. ABHÁZIA: – A Grúziához tartozó Abház ASZSZK-ban békés tüntetésen követelték a terület függetlenségét.

1989. március 26. – Képviselőket választottak az 1988. december 1-jei alkotmánymódosítás értelmében felállítandó szuperparlamentbe, a Népi Küldöttek Kongresszusába. Az ugyanekkor módosított választási törvény lehetővé tette a többes jelölést is. A 2250 küldöttből 1500-at többes jelöléssel választottak meg.

1989. április 9. – *Tbilisziben* grúz tüntetők köztársaságuk területi integritását hangoztatták az abház elszakadási törekvésekkel szemben, megmozdulásaikon szovjetellenes, szeparatista jelszavak is elhangzottak. A hatóságok a rend helyreállítására bevetették a katonaságot és a belügyi alakulatokat, amelyek mérgező harci gázt is alkalmaztak. Az összecsapások 19 halálos áldozatot és több száz sebesültet követeltek.

1989. április 25. – Nemzedéki váltás zajlott le az SZKP KB ülésén, miután 110 – zömében nyugdíjas – KB-tag, KB-póttag és KEB-tag lemondott tisztségéről.

1989. május 6. – *Lettországban* a parlament a köztársaság hivatalos nyelvévé nyilvánította a lettet.

1989. május 13–14. – *Tallinnban* a balti szovjet köztársaságok népfrontmozgalmi együttműködési megállapodást kötöttek.

1989. május 18. – Az *észt* parlament törvényt fogadott el Észtországnak a teljes gazdasági önelszámolásra való áttéréséről 1990. január 1-jétől.

1989. május 18. – A *litván* Legfelsőbb Tanács által elfogadott alkotmánymódosítás értelmében a Szovjetunió törvényei, állami és egyéb irányító szerveinek rendelkezései a Litván SZSZK területén csak abban az esetben lesznek érvényesek, ha azokat a köztársasági parlament is elfogadta. Az ülésszakon törvényt hoztak Litvánia állami függetlenségéről, valamint a köztársaság gazdasági önelszámolási rendszeréről.

1989. június – A hónap első napjaiban mintegy száz halálos áldozatot követelő nemzetiségi összetűzések voltak az üzbegisztáni *Fergánában* és környékén üzbégek és a Grúziából Sztálin idejében áttelepített meszheti törökök között.

1989. június 17. – Halálos áldozatokat is követelő nemzetiségi zavargások törtek ki a kazahsztáni *Novij Uzenyben.*

1989. június 24–28. – *Tbilisziben* alakuló kongresszusát tartotta a Grúz Népfront. A küldöttek szervezetük célkitűzései közé sorolták a társadalmi élet teljes demokratizálását, a grúz nép nemzeti jogainak maradéktalan érvényesítését.

1989. június–július – *Tádzsikisztánban* meszheti–tádzsik és tádzsik–kirgiz összecsapások voltak.

1989. július 10. – A peresztrojka addigi négy évének „legsúlyosabb próbatételeként" (Gorbacsov) sztrájk kezdődött a nyugat-szibériai Mezsdurecsenszk szénbányájában, amely kiterjedt a kuznyecki, a donyecki és más medencék bányáira is. A sztrájkolók száma hamarosan meghaladta a 200 ezer főt.

1989. július 15. ABHÁZIA: – A Grúziához tartozó Abház ASZSZK fővárosában, Szuhumiban zavargások robbantak ki a grúz és az abház lakosság között.

1989. július 29–30. – A reformpárti szovjet népi küldöttek első országos találkozójukat tartották Moszkvában.

1989. augusztus 29. – *szeptember 1.* – A *moldovai* Legfelsőbb Tanács törvényt hozott a moldován nyelv (moldovai román) állami státusáról és a latin betűs írásmódra való visszatérésről.

1989. október 2. – Vagyim Medvegyev ideológiai ügyekben illetékes KB-titkár nyilatkozata szerint a Szovjetunióban nincs szükség felülről kezdeményezett többpártrendszerre.

1989. október 5. – Az *azerbajdzsán* Legfelsőbb Tanács alkotmányos erejű törvényt fogadott el a köztársaság szuverenitásáról. Ennek értelmében Azerbajdzsán elidegeníthetetlen joga minden politikai, gazdasági, szociális és kulturális kérdés önálló megoldása. Az állami nyelv az azerbajdzsán. A köztársaság fenntartja magának a jogot a Szovjetunióból való kilépésre, ha erről népszavazáson törvény születik.

1989. október 7–8. – *Rigában* második kongresszusát tartotta a már mintegy 200 ezer tagot számláló Lett Népfront. Az elfogadott program a demokratikus lett állam megteremtése egyetlen reális útjának a szovjet államrendszer radikális megváltoztatását tekinti, és nem tűzi ki célul a Szovjetunióból való kiválást.

1989. október 9. – A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa elfogadta az ország történetének első sztrájktörvényét.

1989. október 20–21. – Az *üzbég* Legfelsőbb Tanács elfogadta

a köztársaság új nyelvtörvényét, amely az orosz helyett az üzbéget tette hivatalos nyelvvé.

1989. október 22. – Környezetvédelmi, hazafias, vallási és monarchista csoportok több mint száz küldötte Jaroszlavlban megalakította az Orosz Föderáció Egyesített Népfrontját, amely a többpártrendszerű politikai berendezkedésért és az orosz kultúra megóvásáért szállt síkra.

1989. október 29. – Demokratikus Szervezetek Régióközi Társulása névvel országos koordinációs szervezetet hozott létre 92 szovjetunióbeli ellenzéki szervezet. A cseljabinszki alakuló konferenciára 12 köztársaságból több száz küldött érkezett mintegy 300 ezer ember képviseletében.

1989. november 4–5. – *Jerevánban* megalakult az Örmény Nemzeti Mozgalom, amely Örményország függetlenségének kivívását tűzte ki céljául.

1989. november 19. – A *tbiliszi* Legfelsőbb Tanács módosította Grúzia alkotmányát. Ennek értelmében Grúzia fenntartja a Szovjetunióból való kiválás jogát, valamint felfüggesztheti a szovjet törvények és rendeletek érvényét, amennyiben azok ellentmondanak a köztársaság érdekeinek.

1989. november 27. – A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa elfogadta a balti államok gazdasági önállóságáról szóló törvényt. Ennek értelmében Észtország, Lettország és Litvánia tulajdonát képezi a területén lévő összes természeti erőforrás, hatáskörükbe kerül az összes gazdasági ágazatuk irányítása, pénzrendszerük alakítása és a köztársasági bankok feletti rendelkezés joga.

1989. november 30. OSZÉTIA: – A Grúziához tartozó *déloszét* autonóm területen véres összecsapások történtek az északi autonóm területtel való egyesülést, fokozottabb autonómiát követelő sztrájkolók és a karhatalom között.

1989. december 3. – *Jurmalában* ismét megalakult a Lett Szociáldemokrata Párt.

1989. december 7. – A *litván* Legfelsőbb Tanács törölte a kommunista párt vezető szerepét rögzítő paragrafust az alkotmányból, és legalizálta a többpártrendszert.

1989. december 12–24. – Moszkvában a Népi Küldöttek 2. Kongresszusa a kormány gazdasági reformtervével, valamint az

új választási törvénnyel összefüggő alkotmánymódosítással foglalkozott. Az ülésszak – a reformpárti képviselők követelése ellenére – nem tűzte napirendre az SZKP vezető szerepét kimondó alkotmánycikkely módosításának vitáját.

1989. december 14. – Moszkvában 68 éves korában elhunyt Andrej Dmitrijevics *Szaharov* Nobel-békedíjas atomfizikus, parlamenti képviselő, a szovjet ellenzéki mozgalom egyik vezéregyénisége.

1989. december 18–23. – *Vilniusban* a Litván Kommunista Párt XX. (rendkívüli) kongresszusán az SZKP-tól független, saját programmal és szervezeti szabályzattal rendelkező párttá nyilvánította magát. Első titkárnak Algirdas Mikolas Brazauskast választották meg. A határozattal egyet nem értő 160 küldött kivált a pártból, és önálló szervezetet hozott létre.

1989. december 22. – Mintegy 200 szovjetunióbeli zsidó szervezet és közösség képviselői koordinációs tanácsot hoztak létre tevékenységük összehangolására.

1989. december 24. – A szovjet Népi Küldöttek 2. Kongresszusa határozatban ítélte el az 1939-es Molotov–Ribbentrop paktumot, valamint a karhatalom április eleji erőszakos tbiliszi fellépését.

1989. december 27. – Az *ukrán* köztársaság egyházügyi tanácsa engedélyezte az 1946-ban betiltott ukrán katolikus (unitus) egyház legális működését.

1989. december 27–28. – A *lett* Legfelsőbb Tanács a köztársasági alkotmány módosításával megteremtette a többpártrendszer lehetőségét Lettországban.

1990

1990. január 11. – Az *örmény* parlament úgy döntött, hogy megtagadja a köztársaság érdekeit sértő szövetségi törvények alkalmazását Örményországban.

1990. január 14. – A szovjet belügyminisztérium illetékes igazgatóságának vezetője szerint 1989-ben 228 600 szovjet állampolgár hagyta el hazáját. Közülük mintegy 102 ezer fő Izraelbe, 95 700 pedig az NSZK-ba távozott.

1990. január 15. KARABAH: – Az állandósult fegyveres összecsapások miatt a SZU Legfelsőbb Tanácsa kihirdette a területen a rendkívüli állapotot.

1990. január 17. – Moszkvában alakuló kongresszusát tartotta a Szociáldemokrata Szövetség.

1990. január 20. NAHICSEVÁN: – Az Azerbajdzsánhoz tartozó Nahicseváni Autonóm Köztársaság kinyilvánította szuverenitását.

1990. január 26. – A *Belorusz* SZSZK Legfelsőbb Tanácsa a köztársaság hivatalos nyelvévé nyilvánította a beloruszt.

1990. február 4. – Az Oroszországi Népfront, a Szociáldemokrata Szövetség, a Memorial és számos más, újonnan alakult mozgalom moszkvai nagygyűlésén mintegy 300 ezren követelték az SZKP vezető szerepének törlését az alkotmányból, a KB lemondását és a demokratikus erőkkel folytatott kerekasztal-tárgyalások megtartását.

1990. február 5. – Az állami nyelvről szóló törvény sürgős hatályba léptetését, a más köztársaságokból érkezők bevándorlásának szabályozását, valamint az ökológiai problémák megoldását követelte több ezer ember a kirgiz fővárosban. A *frunzei* tüntetést az Ashar nevű csoport szervezte.

1990. február 7. – A *litván* Legfelsőbb Tanács törvénytelennek és érvénytelennek minősítette a litván parlament 1940. július 1-jei határozatát a Szovjetunióhoz való csatlakozásról.

1990. február 15. – Litvánia és Észtország parlamentjei után a *lett* Legfelsőbb Tanács is dokumentumot fogadott el, amelyben elítélte a lett parlament 1940. július 21-i deklarációját Lettországnak a Szovjetunióhoz való csatlakozásáról.

1990. február 16. – Szojuz (Szövetség) elnevezéssel parlamenti csoport alakult a szovjet Legfelsőbb Tanács keretében azzal a céllal, hogy megakadályozza a Szovjetunió szétrombolását, megőrizze állami egységét föderációs keretekben.

1990. február 23. – Az *észt* parlament Észtország tényleges függetlenségének helyreállításáról, a többpártrendszer bevezetéséről döntött.

1990. február 24. – *Litvániában* a Sajudis jelöltjeinek sikere jegyében zajlottak le a parlamenti választások. A kommunisták elvesztették többségüket a litván Legfelsőbb Tanácsban.

1990. február 24–25. – *Tbilisziben* megtartotta újjáalakuló kongresszusát a Grúz Szociáldemokrata Párt, s állásfoglalásban szögezte le, hogy jogtalannak tartja Grúzia 1921-es szovjet annektálását.

1990. február 27. – Az elnöki kormányzás bevezetéséről döntött a szovjet parlament. Az elnök megválasztása, valamint a szovjet alkotmány ilyen irányú módosítása céljából március 12–13-ra összehívták a Népi Küldöttek rendkívüli Kongresszusát.

1990. február 28. – A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa elfogadta a földről szóló alaptörvényt, amelyre építve valamennyi köztársaság kidolgozza saját vonatkozó törvényét. A dokumentum értelmében a föld életre szóló és örökölhető tulajdona a parasztnak, aki maga dönthet, hogy önállóan kíván rajta gazdálkodni vagy csatlakozik a kolhozhoz, illetve a szovhozhoz. A törvény tiltja a föld eladását, elajándékozását és elzálogosítását.

1990. március 6. – A szovjet Legfelsőbb Tanács elfogadta a termelési eszközök tulajdonáról szóló törvényt, amely megszünteti a tulajdon állami monopóliumát, teret ad a szövetkezeti és az egyéni tulajdonnak, sőt, lehetővé teszi értékpapírok vásárlását is a dolgozók számára.

1990. március 7–11. INGUSFÖLD: – Az Oroszországhoz tartozó Csecsen-Ingus Autonóm Köztársaság *Nazrany* nevű városában több tízezer ingus követelte az ingus autonómia visszaállítását.

1990. március 10. – Észtországban megalakult a Liberális Demokrata Párt.

1990. március 10. – A *grúz* Legfelsőbb Tanács elítélte Grúzia erőszakos 1921-es szovjet bekebelezését.

1990. március 11. – Litvánia függetlenségéről fogadott el nyilatkozatot az újonnan megválasztott *litván* Legfelsőbb Tanács. Az ország új neve Litván Köztársaság lett, s ideiglenesen az 1938-as alkotmány lépett életbe. A parlament elnökévé Vytautas Landsbergist, a Sajudis népfrontmozgalom vezetőjét választották.

1990. március 11–12. – *Tallinnban* ülésezett a Nemzeti Függetlenségi Párt, a Műemlékvédelmi Társaság, a Kereszténydemokrata Szövetség és az Észt Népfront által létrehozott Észtország

Kongresszusa nevű szervezet, az észt „párhuzamos parlament", melynek célja az 1918 és 1940 között fennállt Észt Köztársaság visszaállítása.

1990. március 12–15. – Moszkvában a szovjet Népi Küldöttek Kongresszusa jóváhagyta az elnöki rendszer bevezetését, és törölte az alkotmányból az SZKP vezető szerepét kimondó cikkelyt. Március 15-én a küldöttek Mihail Gorbacsovot választották meg a Szovjetunió első elnökévé. A Legfelsőbb Tanács elnökének posztján Gorbacsov utóda Anatolij Lukjanov lett. Az NKK érvénytelennek nyilvánította Litvánia függetlenségének kikiáltását.

1990. március 24. – Nyikolaj Rizskov kormányfő, Eduard Sevardnadze külügyminiszter, Jurij Maszljukov miniszterelnök-helyettes, Dmitrij Jazov honvédelmi miniszter, Vlagyimir Krjucskov KGB-elnök, Alekszandr Jakovlev KB-titkár, Csingiz Ajtmatov író és mások részvételével megalakult a szovjet államfő tanácsadó testülete, amelynek feladata a szovjet bel- és külpolitika kidolgozása, a gazdasági reform megvalósításának elősegítése, valamint az ország biztonságának szavatolása.

1990. március 25. – Az Észt Kommunista Párt XX. Kongresszusának döntése értelmében az Észt KP önálló, az SZKP-tól független szervezetként tevékenykedik. A párt elnökévé Vaino Väljast, a korábbi első titkárt választották. A választások után bekövetkezett a szakadás, miután mintegy százhúsz orosz nemzetiségű küldött bejelentette az SZKP platformján álló új párt létrehozását.

1990. március 25. – Szovjet katonai egységek több épületet elfoglaltak *Vilniusban*, többek között a Független Litván KP két intézményét. 27-én megszállták a Független Litván KP székházát is, megtámadtak három litvániai kórházat, hogy elfogják az oda menekült litván katonaszökevényeket.

1990. március 30. – Moszkvában megtartotta első ülését a Szovjetunió elnöke mellett működő Föderációs Tanácsadó Testület. Ennek tagjai a szövetséges köztársaságok Legfelsőbb Tanácsainak elnökei, illetve a köztársaságok elnökei, feladata pedig a Szovjetunió nemzeti és állami berendezkedésével összefüggő kérdések megoldása.

1990. március 31. – Moszkvában kongresszust tartott az 1989 decemberében alakult, háromezer tagú Liberális Demokrata Párt.

1990. március 31. – A szövetséges köztársaságok közül elsőként *Üzbegisztánban* köztársasági elnököt választottak. A parlament Iszlam Karimovot, az üzbég KP KB első titkárát szavazta meg e tisztségre.

1990. március 31. – A Szovjetunió északi, kis létszámú (mintegy 180 ezer főnyi) népeinek érdekeit védő szövetség alakult Moszkvában.

1990. március 31. – Az *észt* parlament törvénytelennek minősítette a köztársaság feletti szovjet fennhatóságot, megszálló hatalomnak nyilvánította a Szovjetuniót, és elhatározta, hogy bizonytalan ideig tartó átmeneti szakasz után visszaállítja Észtország teljes függetlenségét.

1990. április 2. – A szovjet parlament két háza elfogadta a nemzetiségi jogegyenlőség megsértéséről és a Szovjetunió területi egységének erőszakos megbontásáról szóló törvényt, ami lehetővé teszi, hogy ne csupán egyes állampolgárokkal, hanem „egyesülésekkel" szemben is eljárjanak.

1990. április 3. – A SZU Legfelsőbb Tanácsa törvényt fogadott el a Szovjetunióból való kiválásról és a rendkívüli állapotról. A rendkívüli állapotot az elnök vagy az érintett köztársaság parlamentje rendelheti el. A törvény lehetővé teszi akár a helyi hatóságok beleegyezése nélkül is a határok lezárását, a fegyverek elkobzását, a tüntetések és sztrájkok betiltását, a cenzúra bevezetését. A kiválásról szóló törvény szerint a lakosság kétharmadának kell népszavazáson döntenie a kiválás mellett, ötéves átmeneti időszak után végül az elszakadást a Népi Küldöttek Kongresszusának is szentesítenie kell. Amennyiben a népszavazás a kiválás szempontjából kedvezőtlen, akkor az adott köztársaság tíz évig nem rendezhet újabb referendumot a kérdésről. Ugyanakkor a lakosság 10 százaléka újabb népszavazáson követelheti a kiválási döntés megerősítését az átmeneti időszak utolsó évében, s amennyiben ezen az újabb népszavazáson elutasító döntés születik, az egész korábbi eljárás semmisnek tekintendő.

1990. április 4. – A szovjet Legfelsőbb Tanács elfogadta a szövetséges és autonóm köztársaságok gazdasági viszonyainak alapjairól szóló törvényt, amely 1991. január 1-jén lép életbe. A jogszabály jelentősen növeli a köztársaságok gazdasági hatáskörét, amelyek így önálló külgazdasági tevékenységet is folytathatnak,

és hatályon kívül helyezhetik az érdekeikkel ellentétes központi döntéseket.

1990. április 6. – Moszkvában megalakult az arisztokrata szövetség, amely „Nemesi Gyűlés" néven kéri bejegyeztetését.

1990. április 6–7. – XXV. kongresszusán gyakorlatilag kettészakadt a Lett KP. A nyolcszáz küldött közül 240, javarészt lett nemzetiségű kivonult a tanácskozásról, s bejelentették, hogy április 14-én külön kongresszust tartanak. A lett párt Moszkvához hű része Alfred Rubiks személyében új első titkárt választott, és megalakította az új Központi Bizottságot.

1990. április 8. – Moszkvában alakuló kongresszust tartott az Oroszországi Kereszténydemokrata Mozgalom.

1990. április 9. – Az önkormányzati és a helyi gazdasági irányítással kapcsolatos törvényt fogadott el a szovjet Legfelsőbb Tanács. Eszerint a felsőbb szerveket csak olyan funkciókkal ruházzák fel, amelyek alacsonyabb szinten nem gyakorolhatók. A Népi Küldöttek Kongresszusa a népképviseleti tanácsoknak nem irányítója, hanem csak koordináló szerve lesz. A törvény széles jogkört ad a helyi szerveknek a szociális és gazdasági fejlesztés, valamint a környezetvédelem területén.

1990. április 13. – Mihail Gorbacsov elnök és Nyikolaj Rizskov kormányfő ultimátumot intézett Vilniushoz. Eszerint, ha a litván parlament és kormány két napon belül nem vonja vissza döntéseit, leállítják azokat a Litvániába irányuló szállításokat, amelyeket a szövetséges köztársaságok külföldön szabad devizáért tudnak értékesíteni.

1990. április 14. – Ivars Kesbers vezetésével megalakult a Független Lett Kommunista Párt, amely Lettországnak a Szovjetunióból való kiválása mellett száll síkra.

1990. április 14. – Megalakult az SZKP Marxista Platformja, amely a klasszikus marxizmus megújításáért küzd, elutasítja a magántulajdont, és síkraszáll a munkásellenőrzés bevezetéséért.

1990. április 17. – A Szovjetunió értesítette Litvániát, hogy jelentősen csökkenti földgáz-, kőolaj- és benzinszállításait a balti köztársaságnak. 18-án Moszkva megszüntette az egyetlen litván finomító kőolajjal történő ellátását, 19-én pedig 80 százalékkal csökkentette a Litvániába irányuló földgázszállításokat.

1990. április 21. – Jurij Afanaszjev történész, a reformpárti Demokratikus Platform vezetője kilépett az SZKP-ból. (A Demokratikus Platform Moszkvában és Leningrádban a legerősebb, és mintegy 100 vidéki városban működik helyi csoportja, több tízezer taggal.)

1990. április 21–22. – *Vilniusban* tanácskozott a mintegy 40 ezer tagot számláló, Moszkvához hű Litván Kommunista Párt kongresszusa. A küldöttek Litvánia közvetlen elnöki irányítás alá helyezésére, a szovjethatalom megőrzésére szólítottak fel. A KB első titkárává a 63 éves Mikolas Birokiaviciust választották meg.

1990. április 21–22. – *Vilniusban* kongresszust tartott a Sajudis, mely Litvánia lakosságának 50–60 százalékát tudhatja maga mögött. A szervezet nem alakult párttá, hanem mozgalomként folytatja tevékenységét, mivel gyakorlatilag Litvánia összes politikai pártjának képviselőit tömöríti.

1990. április 24. – A *kazah* Legfelsőbb Tanács az alkotmány módosítása után a Kazah KP KB első titkárát, Nurszultan Nazarbajevet választotta meg a szövetséges köztársaság első elnökévé.

1990. április 24. – A szovjet Legfelsőbb Tanács törvényt fogadott el arról, hogy a tagköztársaságok területükön állami nyelvvé nyilváníthatják a nemzeti nyelvet, de az orosz nyelv továbbra is hivatalos nyelv marad a Szovjetunió egész területén.

1990. április 28. – A kőolaj- és földgázellátás korlátozása után Moszkva beszüntette a Litvániába irányuló szénszállításokat is.

1990. április 30. – A *moldovai* Legfelsőbb Tanács úgy határozott, hogy a köztársaságnak a román zászlóval megegyező, kék-sárga-piros sávos lobogója lesz.

1990. április 30. – *Kijevben* megalakult az Ukrán Köztársasági Párt, mely a független ukrán állam megteremtését tűzte ki célul. Elnökévé Levko Lukjanyenkót választották, aki összesen 26 évet töltött börtönben ellenzéki tevékenysége miatt. A Helsinki Unióból létrejött új párt része a RUH népfrontmozgalomnak.

1990. április 30.–május 1. – Tanácskozott a lett polgárok kongresszusa, amelyen a köztársaság 1940 előtti 700 ezer lakosa és közvetlen leszármazottaik képviseltették magukat. A testület követelte *Lettország* függetlenségének visszaállítását, és határozatá-

ban jogot formált arra, hogy a tényleges függetlenség eléréséig a lett Legfelsőbb Tanács helyébe lépjen.

1990. április 30.–május 2. – *Novokuznyeckben* megtartották a független munkásszervezetek első kongresszusát, amely úgy határozott, hogy Munkáskonföderáció néven, alternatív szakszervezeti szövetségként tanácsot hoz létre a nem hivatalos munkásszervezetek tömörítésére.

1990. május 4. – A *lett* parlament függetlenségi nyilatkozatot fogadott el. A dokumentum Lett Köztársaságra változtatta az állam elnevezését, s átvette az 1922-es függetlenségi okmány több pontját, egyebek mellett azt, amely a második világháború előtti helyzetben határozza meg Lettország területét.

1990. május 4–6. – Moszkvában megalakult az Oroszországi Szociáldemokrata Párt. Az alapító kongresszuson elfogadott program a pártállam megszüntetését, a demokratikus szocializmus megteremtését, a szovjet társadalom reformok útján történő átalakítását tűzi ki célul.

1990. május 8. – Az *észt* parlament az 1938-as alkotmány alapján kinyilvánította Észtország függetlenségét, és Észt Köztársaságra változtatta az állam nevét.

1990. május 8. – Erk (Szabadság) néven új párt alakult *Üzbegisztánban.* Síkraszállt az emberi jogok tiszteletben tartása és a köztársaság gazdasági-politikai szuverenitása mellett a szovjet föderáció keretein belül.

1990. május 10. – Életbe lépett a három baltikumi köztársaság szerződése a szovet központi szervek megkerülésével kiépítendő kölcsönös és közvetlen mezőgazdasági kapcsolatokról.

1990. május 10. – A *moldovai* parlament az alkotmány módosításával megerősítette a köztársaságban már létrejött többpártrendszert.

1990. május 11–12. – *Ashabadban* a Türkmén Kommunista Párt XXIV. Kongresszusán ismét Szaparmurad Nyijazovot választották meg első titkárnak, és állást foglaltak a szovjet föderáció megszilárdítása mellett.

1990. május 13. – Megtartották az Ukrajnában élő lengyelek első kongresszusát. (A hivatalos adatok szerint 250 ezer lengyel él a köztársaságban.)

1990. május 14. – Mihail Gorbacsov elnöki rendelettel érvénytelennek nyilvánította a lett és az észt parlament függetlenségről hozott döntéseit, mivel azok sértik a szovjet alkotmány több pontját, s ellentétben állnak az 1990 áprilisában elfogadott, a köztársaságoknak a Szovjetunióból való kiválásának módját rögzítő törvénnyel, továbbá sértik más szovjet köztársaságok érdekeit. A lett döntés – a szovjet államfő szerint – ellentétes a Lett SZSZK alkotmányával is, amely népszavazást ír elő a kiválásról. Gorbacsov érvénytelenítette azokat a döntéseket, amelyeket a függetlenségi nyilatkozatok alapján hoztak a balti köztársaságokban.

1990. május 15. – A Baltikumban összehangolt, függetlenségellenes politikai megmozdulások – tüntetések, figyelmeztető sztrájkok – zajlottak le.

1990. május 16.–június 22. – Moszkvában ülésezett az Oroszországi Föderáció Népi Küldötteinek Kongresszusa, amely létrehozta a folyamatosan működő parlamentet, a Legfelsőbb Tanácsot. Más fontos lépések mellett a küldöttek határozatot hoztak a központi irányító szervek tevékenységének korlátozásáról is. Ennek értelmében Oroszország területén közvetlen irányítást csak az Állambiztonsági Bizottság (KGB), valamint a honvédelmi, közlekedési és energetikai minisztériumok folytathatnak.

1990. május 18. – Vlagyimir Pirozskov vezérezredesnek, a KGB elnökhelyettesének közlése szerint a sztálini megtorlásoknak 1936-tól kezdve politikai vádak alapján 3 778 234 ember esett áldozatul. 786 098 személyt ítéltek főbelövésre, közülük 1422 külföldi kommunistát. Összesen 31 kommunista párt magas rangú vezetői estek áldozatul a terrornak. 1934 és 1939 között a tisztogatásokat végző NKVD 21 880 munkatársát ítélték el „ellenforradalmi tevékenységért".

1990. május 18. – *Azerbajdzsánban* is bevezették az elnöki rendszert. A köztársaság elnökévé Ajaz Mutalibovot, az Azerbajdzsán KP KB első titkárát választotta meg a bakui parlament.

1990. május 18. – Moszkvában rendezték meg a *meszheti törökök* Vatan (Haza) nevű szervezetének alakuló tanácskozását, amelyen szorgalmazták a mintegy 207 ezres népcsoport visszaköltözését Grúzia déli részére. (A meszhetiket 1944-ben Sztálin paran-

csára telepítették Közép-Ázsia ritkán lakott vidékeire, s többségüket az 1989. nyári fergánai pogromok innen űzték el.)

1990. május 19. – Mihail Gorbacsov elnöki rendeletben nyilvánította semmisnek az észt parlament Észtország elvi függetlenségét deklaráló március 30-i határozatát.

1990. május 20. – *Rigában* alapító kongresszusát tartotta a szovjet alkotmány, illetve az állampolgári jogok védelmére alakult köztársasági bizottság. A zömében a Moszkva-barát Lett KP tagjaiból, a sztrájkbizottságok képviselőiből, katonákból álló lett mozgalom aktivistái jogtalannak minősítették a lett parlament függetlenségi nyilatkozatát.

1990. május 20. – 72 évi szünet után Moszkvában 5 ezres tagsággal felújította tevékenységét az Alkotmányos Demokrata (kadet) Párt.

1990. május 22. – A szovjet elnöki tanácsadó testület jóváhagyta a szabályozott piacgazdaságra való áttérésről szóló kormányprogramot.

1990. május 22. – Az embargó következtében leállásra kényszerült a litván gépipar, hadiipar és építőipar.

1990. május 26. – *Kohtla-Järvében* tartották első országos kongresszusukat a szovjet föderációhoz hű észtországi képviselők és tanácstagok, akik a köztársaság orosz ajkú lakosságát képviselték. A kongresszus létrehozta az észt népi küldöttek és dolgozók régióközi tanácsát.

1990. május 26–27. – Moszkvában tanácskoztak a moszkvai és Moszkva környéki SZKP-reformerők. Megvitatták a Demokratikus Platform irányvonalát, s alternatív dokumentumokat fogalmaztak meg az SZKP XXVIII. kongresszusára.

1990. május 26–27. – Az Észt Népfront II. Kongresszusa *Tallinnban* elfogadta a szervezet új programját és szervezeti szabályzatát.

1990. május 26–28. – Alakuló kongresszusát tartotta Moszkvában az Oroszországi Demokrata Párt, melynek egyik vezető személyisége Garri Kaszparov sakkvilágbajnok.

1990. május 29. – Az Orosz Föderáció Legfelsőbb Tanácsa többfordulós küzdelemben Borisz Jelcint választotta meg elnökévé.

1990. május 30. – A *lett* parlament megfosztotta az SZKP és a Lett KP Központi Bizottságát a helyi pártkiadó vállalat tulajdonjogától.

1990. június 4. – A szovjet Legfelsőbb Tanács elfogadta az 1991. január 1-jével életbe lépő vállalati törvényt, amely egyenlő feltételeket teremt a különböző vállalati formák (állami, bérleti, kollektív) és a magánvállalkozások működéséhez.

1990. június 4. – A kirgiziai *Os* városában és környékén heves összecsapások robbantak ki üzbégek és kirgizek között az építési telkek elosztása miatt. A június 5-én kihirdetett rendkívüli állapot ellenére a zavargások átterjedtek Frunzéra, illetve Üzbegisztán Kirgiziával határos területeire is. Átmeneti normalizálódás után július 14-től ismét kiújultak az ellentétek. Az összetűzésekben augusztus elejéig mintegy 230 ember vesztette életét, a sebesültek száma meghaladta a kétezret, és több mint 400 fő nyomtalanul eltűnt.

1990. június 6. – A *moldavai* Legfelsőbb Tanács Moldova Szovjet Szocialista Köztársaságra változtatta a szovjet tagállam elnevezését.

1990. június 7. VALLÁS: – Alekszij leningrádi és novgorodi metropolitát választotta meg a zagorszki zsinat az elhunyt Pimen pátriárka utódává. II. Alekszij néven 10-én iktatták be tisztségébe Moszkvában, a Bogojavlenszkij-székesegyházban.

1990. június 8. – Az *ukrajnai* parlamentben megalakult az ellenzéki koalíció. A Népi Tanács nevet viselő szövetségben többek között a RUH, a környezetvédők társasága és az Ukrán Köztársasági Párt képviselteti magát.

1990. június 8–9. – *Bakuban* az Azerbajdzsán KP XXXII. kongresszusán ismét Ajaz Mutalibov lett az első titkár.

1990. június 9. – *Alma-Atában* a Kazah KP kongresszusán ismét Nurszultan Nazarbajevet választották meg első titkárnak.

1990. június 9. – A szélsőséges bal- és jobboldali politikai erők térnyerésének megakadályozására mérsékelten radikális centrumtömörülést hozott létre Moszkvában a Liberális Demokrata Párt, az Oroszországi Demokratikus Párt és az Andrej Szaharov Demokratikus Szövetség.

1990. június 11–13. – Moszkvában Parasztszövetség alakult a

szovjet mezőgazdaság helyzetének javítása és a parasztság érdekvédelme céljából. Elnöke Vaszilij Sztarodubcev népi küldött lett.

1990. június 12. – Az *orosz* Népi Küldöttek Kongresszusa nyilatkozatot fogadott el a köztársaság szuverenitásáról. A dokumentum hangsúlyozza, hogy az Oroszországi Föderáció szuverén állam, amelynek egész területén elsőbbsége van a köztársaság alkotmányának, a föderáció törvényeinek. Kimondja továbbá: „Oroszország fenntartja magának a jogot, hogy a szövetségi szerződésben meghatározott és az arra épülő törvényekben elfogadott módon kiléphessen a Szovjetunió kötelékéből."

1990. június 12. – Moszkvában a szovjet Legfelsőbb Tanács elfogadta a szovjethatalom hét évtizedének első sajtótörvényét.

1990. június 13. – Az *észt* parlament elfogadta a köztársaság új tulajdoni törvényét, amely az egyéni vállalkozások élénkítését, a privatizációt hivatott elősegíteni.

1990. június 14. – A szovjet parlament törvényt fogadott el a vállalatok adóztatásáról. Ennek értelmében 1991. január 1-jétől a vállalatok tulajdonformájuktól függetlenül egységesen nyereségük 45 százalékát kötelesek adóként befizetni.

1990. június 14–15. – *Frunzében* a rendkívüli állapot körülményei között nyílt meg a Kirgiz KP XIX. kongresszusa. Első titkárnak Abszamat Maszalijevet választották meg.

1990. június 16. – Az *orosz* Népi Küldöttek Kongresszusa törölte az Oroszországi Föderáció alkotmányából az SZKP vezető szerepét rögzítő cikkelyt, s úgy módosította azt, hogy megteremtse a többpártrendszer általános jogi kereteit.

1990. június 16. – A belorussziai *Grodnóban* tartották a köztársaságban élő 420 ezer lengyel szövetségének alapító kongresszusát.

1990. június 19–23. – A Kreml Kongresszusi Palotájában megnyílt az Oroszországi Föderáció kommunistáinak pártkonferenciája. A tanácskozás június 20-án az Oroszországi Kommunista Párt alapító kongresszusává alakult, s a 2744 küldött még aznap délután kimondta az OSZSZSZK Kommunista Pártjának megalakulását. Június 22-én Ivan Polozkov lett a párt első titkára.

1990. június 19–23. – *Kijevben,* az Ukrán KP kongresszusán június 22-én lemondott első titkári tisztéről Vlagyimir Ivasko (aki

egyben az ukrán parlament elnöke is), s helyébe még aznap Sztanyiszlav Gurenkót választották meg.

1990. június 20. – A *litván* állami vállalatok 40,8 százalékában, 479 gyárban állt le a munka az április 18-a óta tartó gazdasági és energiaszállítási blokád miatt, a munkanélküliek száma 48 500 fő. A blokád két hónapja becslések szerint 555 millió rubel veszteséget okozott a termelésben.

1990. június 20. – *Taskentben* az üzbég parlament kimondta a köztársaság állami szuverenitását.

1990. június 20. – A *lett* parlament érvénytelenítette a szövetségi állami költségvetésről szóló törvény azon cikkelyét, amely 57,5 százalékos jövedelmi és forgalmi adó befizetésére kötelezte Lettországot. Ezzel leírták a 156 millió rubeles köztársasági költségvetési hiányt.

1990. június 22. – *Alma-Atában* öt közép-ázsiai köztársaság (Kazahsztán, Tádzsikisztán, Türkmenisztán, Kirgizia és Üzbegisztán) vezetői a regionális együttműködésről tárgyaltak.

1990. június 23. – Szovjet-Moldova szuverenitásáról fogadott el nyilatkozatot a köztársaság Legfelsőbb Tanácsa.

1990. június 24. – Nemzeti Demokrata Párt néven új párt alakult Belorussziában.

1990. június 24. – Moszkvában megalakult a Szovjetunió Szocialista Pártja.

1990. június 26. – A *lett* parlament elrendelte a pártok és más politikai szervezetek tevékenységének beszüntetését az igazságügyi szerveknél, a rádiónál, a televíziónál és a hírügynökségnél, valamint a belügyminisztérium, az igazságügy-minisztérium, a bíróságok és az állambiztonsági szervek depolitizálását.

1990. június 27. – Az *észt* Legfelsőbb Tanács bevándorlási törvényt fogadott el. Ez mennyiségi szempontból korlátozza a beutazást a köztársaságba, s az országban élők számára elrendeli ideiglenes, illetve állandó lakhatási engedély kiadását.

1990. június 29. – Egyhetes vita után a *litván* Legfelsőbb Tanács úgy döntött, hogy 100 napra felfüggeszti március 11-i függetlenségi nyilatkozatának érvényességét. A határozat módot ad a litván vezetésnek, hogy visszavonja a moratóriumot, ha a másik fél lépéseit nem tartja kielégítőnek. Litván értelmezés szerint a

köztársaság ideiglenes alkotmánya és törvényei a moratórium ellenére érvényben maradnak, csak ideiglenesen mondanak le a független állam jogainak tényleges gyakorlásáról.

1990. június 29. – A szovjet kormány döntése értelmében a Szovjetunió 1991. január 1-jétől kilép a KGST transzferábilis rubelben működő sokoldalú elszámolási rendszeréből, és áttér a tagországokkal való konvertibilis elszámolásra.

1990. június 30. – Moszkva felújította olajszállításait Litvániába.

1990. június 30.–július 1. – *Kisinyovban,* a Moldovai Népfront kongresszusán Ion Hadirka, a szervezet elnöke a mozgalom célját abban jelölte meg, hogy egyesítse a Pruttól keletre fekvő román területeket a Moldovai Román Köztársaság nevű független államban.

1990. július 1. – Dmitrij Jazov védelmi miniszter közlése szerint 1989-ben a Szovjetunió az NDK és Magyarország területéről 27 ezer embert, 2700 harckocsit, 310 repülőgépet vont ki. 1990 első felében Csehszlovákiából, Magyarországból és Lengyelországból 43 ezer katona, 900 harckocsi, 680 tűzérségi rendszer és 52 harci repülő tért haza. Mongóliából 1990 első felében 16 ezer katonát, 470 harckocsit, 360 tűzérségi rendszert és 121 repülőgépet vontak ki.

1990. július 2–13. – Moszkvában ülésezett az SZKP XXVIII. Kongresszusa. A tanácskozáson első ízben nem a Központi Bizottság, hanem a plenáris ülés választotta ismét főtitkárrá július 10-én Mihail Gorbacsovot. 11-én megválasztották az újonnan létesített főtitkár-helyettesi poszt betöltőjét, Vlagyimir Ivaskót. A választás egyben a konzervatív vezéregyéniségnek tekintett Jegor Ligacsov vereségét is jelentette, aki szintén csatába szállt a funkcióért. A Központi Ellenőrző Bizottság elnöke ismét Borisz Pugo lett. 12-én Borisz Jelcin bejelentette kilépését az SZKP-ból. Példáját a Demokratikus Platform mintegy 30 küldötte követte, de a frakció többsége várakozó álláspontra helyezkedett. Az új szervezeti szabályzat szerint a párt a demokratikus centralizmus és az üzemi-területi felépítés elve alapján működik, és elveti az SZKP föderatív alapokon történő átszervezését. A programnyilatkozat szerint a szocializmus válságát nem a szocializmus elvei, hanem

azok múltbeli elferdítése idézte elő. A kommunizmust mint elérendő célt követve, a dokumentum a humánus demokratikus szocializmusra való átmenetben jelölte meg a jelenlegi válságból kivezető utat. A 13-án megválasztott 414 tagú Központi Bizottság még aznap létrehozta az új 24 tagú Politikai Bizottságot (a 15 köztársasági kommunista párt első titkárának automatikus tagságával), valamint a 11 tagú Titkárságot.

1990. július 11. – A Szovjetunió nagy szénmedencéiben mintegy 300 ezer bányász lépett sztrájkba a kormány lemondását, a közigazgatási és államhatalmi szervek pártellenőrzésének megszüntetését, az SZKP vagyonának társadalmasítását és újraelosztását követelve.

1990. július 11. VOLGAI NÉMETEK: – A szovjetunióbeli németek „Wiedergeburt" (újjászületés) elnevezésű szervezete nyílt levélben tiltakozott a szovjet Legfelsőbb Tanács azon döntése ellen, amely nem a Volga-vidéki németek 1941-ben, Sztálin rendeletére megszüntetett területi autonómiájának helyreállítását, hanem „autonóm köztársaság" státusával felruházott, de terület nélküli társulás létrehozását ajánlotta.

1990. július 11. – Hivatalos adatok szerint a Szovjetunióban több mint 6 millió a munkanélküliek száma.

1990. július 13. – Gavriil Popov moszkvai és Anatolij Szobcsak leningrádi főpolgármester kilépett az SZKP-ból, arra hivatkozva, hogy a formálódó többpártrendszer keretei között nem rendelhetik alá tevékenységüket egyetlen párt politikájának sem.

1990. július 15. – Két nappal a pártkongresszus után moszkvaiak tízezrei tüntettek a Kreml falánál az SZKP, a kormány, a hadsereg és a KGB pártirányítása ellen.

1990. július 16. – Az *ukrán* parlament jóváhagyta a köztársaság szuverenitásáról szóló nyilatkozatot, amelynek értelmében Ukrajnának joga van saját fegyveres erő, belügyi fegyveres testület és állambiztonsági szerv létrehozására. A dokumentum a köztársasági alkotmányt a szövetségi alaptörvény fölé helyezi, és kimondja Ukrajna jogát egyenrangú és független külkapcsolatok alakításához. Elérendő cél Ukrajna katonai tömbökön kívül álló semleges állammá válása.

1990. július 16. NÉMETORSZÁG: – Mihail Gorbacsov és Hel-

mut Kohl nyugatnémet kancellár a kaukázusi Minyeralnije Vodi városában a német újraegyesítésről tárgyalt. Megállapodtak, hogy az egységes Németország szuverén állam lesz, amely maga dönt berendezkedéséről és katonai-politikai hovatartozásáról. A Szovjetunió ezzel lényegében hozzájárult Németország NATO-tagságához.

1990. július 16. – Gorbacsov elnöki rendelettel szabályozta a szovjet rádiós és televíziós műsorszórás feltételeit. Ezentúl bármely párt vagy társadalmi szervezet rádió- vagy televízióállomást alapíthat; megengedhetetlen a műsoridő monopolizálása egyik vagy másik párt, politikai mozgalom vagy csoport által. A rendelet megerősítette a központi kormány törvényességi felügyeletét a köztársaságokban működő rádió- és televízióállomások felett.

1990. július 17. – A *litván* parlament ideiglenes törvényt hozott önálló katonai egységek felállításáról. Az ún. területvédelmi alakulatok őrzik majd az ország határát, védik belső területét, valamint a fontosabb polgári létesítményeket, s ellátnak tűzvédelmi és mentőfeladatokat is.

1990. július 20. – A *belorusz* parlament törölte a köztársasági alkotmányból a kommunista párt vezető szerepét kimondó cikkelyt, és lehetővé tette különböző politikai pártok működését.

1990. július 20. – Moszkvában ismertté vált Borisz Jelcin gazdasági programja, amely a szabályozott piacgazdálkodásra való áttérést hirdető Rizskov-programmal szemben az erőteljes privatizálást és a szabad árképzést hangsúlyozza.

1990. július 21. – A *lett* Legfelsőbb Tanács elfogadása pillanatától törvénytelennek nyilvánította azt az 1940. július 21-i parlamenti döntést, amelynek értelmében Lettország a Szovjetunió része lett.

1990. július 23. – *Kijevben* Leonyid Kravcsukot, az Ukrán Kommunista Párt ideológiai titkárát választották meg az ukrán parlament elnökének Vlagyimir Ivasko helyett.

1990. július 25. – Mihail Gorbacsov elnöki rendelete 15 napos határidőt szabott minden olyan fegyveres szervezet, egyesület és csoport feloszlatására, amelyet nem a szovjet törvények alapján hoztak létre.

1990. július 25–26. – A Szovjetunióban élő mintegy 153 ezer kurd Jakbun (Egység) nevű szervezete nagygyűlést rendezett Moszkvában, amelyen felkérték a szovjet Legfelsőbb Tanácsot, vizsgálja meg a kurd autonóm körzet újbóli létrehozásának lehetőségét. (Az Azerbajdzsán területén 1923-ban létesített kurd autonóm körzet, az ún. Vörös Kurdisztán 1929-ben történt megszüntetése után a kurdok tízezreit telepítették ki. A nemzetiségi villongások nyomán a kurdok tömegesen menekülnek a Krasznodari területre Örményországból, Azerbajdzsánból, a kirgiziai Os térségéből és Kazahsztánból.)

1990. július 27. – A *belorusz* parlament egyhangúlag elfogadta a köztársaság állami szuverenitásáról szóló nyilatkozatot, amely tartalmában és megfogalmazásában emlékeztet az ukrán dokumentumra. Ugyanezen a napon létrejött a belorusz parlament 30 fős ellenzéki és 160 fős kommunista frakciója.

1990. július 27. – A *moldovai* Legfelsőbb Tanács úgy határozott, hogy az össz-szövetségi törvények, a központi államhatalmi szervek utasításai, valamint a szovjet elnök rendeletei csak akkor érvényesek a köztársaságban, ha azokat a kisinyovi parlament is jóváhagyja.

1990. július 27. – Borisz Jelcin orosz, Arnold Rüütel észt, Anatolijs Gorbunovs lett és Vytautas Landsbergis litván parlamenti elnök Rigában megállapodott, hogy az Oroszországi Föderáció és a balti államok tárgyalásokat kezdenek a köztársaságok közötti közvetlen kapcsolatok alapelveit rögzítő szerződésekről.

1990. július 28. GAGAUZFÖLD: – A moldovai parlament elutasította azt a követelést, hogy a köztársaságban autonóm köztársaságot hozzon létre a mintegy 170 ezer lelket számláló, dél-európai eredetű gagauz nép.

1990. július 28. – *Jurmalában* a Balti Tanács ülésén a három *balti* állam parlamenti elnöke nyilatkozatban szögezte le, hogy köztársaságaik nem vesznek részt az új szovjet szövetségi szerződés kidolgozásában.

1990. július 29. – Gorbacsov elnöki rendeletben szólította fel valamennyi szovjet tagköztársaság legfelsőbb tanácsát, hogy az új szövetségi szerződés megkötéséig „tartózkodjanak a szovjet pénzügyi és bankrendszer aláásására irányuló" törvényhozási lé-

pésektől. A rendelet értelmében az átmeneti időszakra megalakítják a Szovjetunió Állami Bankjának Tanácsát, amelyben a bank elnöke mellett helyet kapnak a köztársasági bankok vezetői is.

1990. július 30. – A *kijevi* parlament úgy határozott, hogy az ukrán hadköteleseket a jövőben nem vethetik be a Szovjetunió más területein fellángoló nemzetiségi összetűzésekben. Döntés született arról is, hogy Ukrajna lakói kizárólag a köztársaság területén tölthetik le katonai szolgálatukat.

1990. augusztus 1. – Gorbacsov és Jelcin megállapodott abban, hogy közös programot dolgoznak ki a Szovjetunió gazdaságának talpra állítására.

1990. augusztus 2. – Borisz Pugo, az SZKP Központi Ellenőrző Bizottságának elnöke közölte, hogy 1990 első hat hónapjában 890 ezer fő hagyta el az SZKP-t: 250 ezret kizártak, 270 ezren „kimaradtak" (elhalálozás, lemorzsolódás stb. következtében), 370 ezren pedig kiléptek. Ugyanebben a periódusban 120 ezer új tag lépett be.

1990. augusztus 3. – Moszkvában Kazimiera Prunskiene litván és Ivan Szilajev orosz kormányfő megállapodott a kétoldalú gazdasági együttműködés legfontosabb kérdéseiben.

1990. augusztus 4. – Az *örmény* parlament Levon Ter-Petroszjánt, az örmény ellenzék legnagyobb szervezetének, az Örmény Nemzeti Mozgalomnak a vezetőjét, az Örményország és a *Karabah-hegyvidék* egyesítéséért küzdő Karabah-bizottság tagját választotta az örmény Legfelsőbb Tanács elnökévé. Petroszján ellenfele a szavazáskor az örmény KP KB első titkára, Vlagyimir Movsziszján volt.

1990. augusztus 6. – Nemzetiségi villongások törtek ki a *Tuvai Autonóm Köztársaságban* az orosz és a helyi lakosság között.

1990. augusztus 7. – Az *észt* Legfelsőbb Tanács határozata szerint a szovjet törvények (az alkotmányt is beleértve) nem szolgálhatnak alapul Észtország és a Szovjetunió kapcsolataihoz. A dokumentum értelmében Moszkva és Tallinn jövőbeni viszonyát az Észt Köztársaság és Oroszország 1920. február 2-án kötött békeszerződése, az Észt Köztársaságnak az 1940-es megszállást megelőző törvényei, illetve a már szabadon választott észt parlament 1989 novembere óta hozott határozatai alapján kívánják rendez-

ni. Visszaállítják az 1940. augusztus 25-ig használt nemzeti lobogót és állami címert is.

1990. augusztus 8. – A szovjet kormány a „szabályozott piacgazdálkodás" jegyében határozatot hozott a kisvállalkozások létrehozását és fejlesztését szolgáló intézkedésekről.

1990. augusztus 9. – Állami Vagyonügynökség létrehozásáról hozott rendeletet Mihail Gorbacsov. A szervezet fő feladata az állami vállalatok részvénytársaságokká, illetve más tulajdonformájú vállalatokká való átalakítása.

1990. augusztus 10. – A *litván* parlament és kormány nyilatkozata szerint a litván állampolgárok nem kötelezhetők arra, hogy más államok hadseregeiben teljesítsenek katonai szolgálatot.

1990. augusztus 10. KARÉLIA: – Az észak-oroszországi Karél Autonóm Köztársaság parlamentje Petrozavodszkban kinyilvánította a köztársaság állami szuverenitását Oroszország és a Szovjetunió területén belül.

1990. augusztus 11. – Mihail Gorbacsov két hónappal meghosszabbította az alkotmányos kereteken kívül tevékenykedő „szabadcsapatok" feloszlatásának, a fegyverek és hadfelszerelések leadásának határidejét.

1990. augusztus 13. – Mihail Gorbacsov külön elnöki rendelettel adta vissza a sztálini években ártatlanul meghurcolt többmillió-nyi szovjet ember becsületét. A rendelet a minisztertanácsra bízta a végrehajtással járó teendőket.

1990. augusztus 14–17. – Moszkvában a Szovjetunióban élő németek Wiedergeburt (Újjászületés) nevű szervezete közölte: 1989-ben 105 ezer német nemzetiségű szovjet állampolgár települt át az NSZK-ba. Heinrich Grout, a szervezet társelnöke a *német* területi autonómia feltámasztásában jelölte meg azt az eszközt, amely megállíthatja a tömeges kivándorlást.

1990. augusztus 15. – Borisz Jelcin bejelentette, hogy az Oroszországi Föderáció hetvenmilliárdról húszmilliárd rubelre csökkenti befizetéseit a szövetségi költségvetésbe.

1990. augusztus 15. – *Vilniusban* 1991-re szóló kereskedelmi és árucsere-forgalmi megállapodást írt alá Litvánia és az Oroszországi Föderáció.

1990. augusztus 15. – A *lett* kormány úgy döntött, hogy a fo-

gyasztási cikkek kivitelének korlátozása céljából október 1-jétől ellenőrzést vezet be határain. Edgar Savisaar észt kormányfő közölte, hogy ősszel Észtország is hasonló lépésre készül.

1990. augusztus 19. GAGAUZFÖLD: – Komrat városában a gagauz népi küldöttek tanácskozása kikiáltotta a Gagauz Köztársaságot. Az új államalakulat a Szovjetunió része, azonban független a Moldovai Köztársaságtól. Augusztus 23-án a moldovai kormány alkotmányellenesnek nyilvánította a lépést, és feloszlatta a Gagauz Halki (Gagauz Nép) mozgalmat.

1990. augusztus 23. – A jereváni parlament szuverenitási nyilatkozatot fogadott el, amely *Örmény* Köztársaságra változtatta a köztársaság hivatalos elnevezését, és kinyilvánította: Örményország szuverén állam, ahol a helyi hatóságok intézkedései előbbre valók a szovjet központi hatalom rendelkezéseinél. A deklaráció szavatolja a többpártrendszert, a pártok egyenjogúságát, a véleménynyilvánítás, a sajtó és a lelkiismeret szabadságát, valamint a hatalmi ágak szétválasztását.

1990. augusztus 23. – *Ashabádban* a türkmén Legfelsőbb Tanács kinyilvánította Türkmenisztán szuverenitását.

1990. augusztus 23. – Mihail Gorbacsov elnöki rendelettel érvénytelenítette az orosz parlament augusztus 9-i határozatát, amely megtiltotta a szövetségi kormánynak, hogy az orosz hatóságok hozzájárulása nélkül exportáljon nemesfémeket, drágaköveket és egyéb stratégiai erőforrásokat az Oroszországi Föderáció területéről.

1990. augusztus 24. – A *Tádzsik* SZSZK Legfelsőbb Tanácsa nyilatkozatot fogadott el a köztársaság szuverenitásáról.

1990. augusztus 25. ABHÁZIA: – Szuhumiban a Grúziához tartozó Abház Autonóm Köztársaság 72 parlamenti képviselője szuverenitási nyilatkozatában érvénytelennek minősítette az „autonóm köztársaság törvényeivel ellentétes szovjet és grúz törvényeket". Augusztus 27-én a grúz Legfelsőbb Tanács Elnöksége a grúz alkotmánnyal szembenállónak nyilvánította és hatályon kívül helyezte az abház döntést. 31-én az abház parlament 71 képviselője ugyancsak semmisnek nyilvánította a 25-i nyilatkozatot.

1990. augusztus 29. – Egy parlamenti képviselő meggyilkolása miatt az *örmény* Legfelsőbb Tanács rendkívüli állapotot vezetett

be a köztársaságban. Törvényen kívül helyezték az Örmény Nemzeti Hadsereg fegyvereseit, elrendelték a szervezet feloszlatását, a fegyverek beszolgáltatását. Augusztus 30-ára letette a fegyvert és megadta magát az örmény belügyi alakulatoknak az Örmény Nemzeti Hadsereg vezérkara, összesen mintegy 250 személy.

1990. augusztus 30. KOMI KÖZTÁRSASÁG: – Sziktivkarban a Komi Autonóm Köztársaság Legfelsőbb Tanácsa kinyilvánította a köztársaság szuverenitását, és törölte nevéből az „autonóm" szót.

1990. augusztus 31. – *Mogiljovban* megalakult a Belorusz Szociáldemokrata Párt.

1990. augusztus 31. TATÁRFÖLD: – Az Oroszországi Föderációhoz tartozó Tatár Autonóm Köztársaság törvényhozása Kazanyban kinyilvánította az önálló tatár szövetséges köztársaság, Tatársztán szuverenitását.

1990. szeptember 2. DNYESZTER-MELLÉK: – Moldova oroszlakta területei Tyiraszpolban kinyilvánították függetlenségüket a román többségű részektől, és kikiáltották a Moldovai Szovjet Szocialista Köztársaságot (Dnyeszter menti Köztársaság).

1990. szeptember 2. – A *moldovai* parlament Kisinyovban az elnöki rendszer bevezetéséről határozott. 3-án Mircea Snegurt választották a köztársaság elnökévé.

1990. szeptember 3. – Moszkvában megkezdődött az Oroszországi Föderáció parlamentjének második ülésszaka. A testület 11-én elfogadta a piaci viszonyokra való átmenetet célzó gazdasági programot, amelyet a Sztanyiszlav Satalin vezette szakértői csoport dolgozott ki. Ennek értelmében a köztársaság 500 nap alatt teremti meg a gazdasági szerkezetváltás alapjait.

1990. szeptember 3. – Mihail Gorbacsov három munkabizottság alakítását határozta el a szovjet társadalom gazdasági és politikai stabilizálása érdekében. A Lev Voronyin miniszterelnök-helyettesre bízott csoport feladata kidolgozni a gazdasági helyzet stabilizálását szolgáló intézkedéseket. Jurij Maszljukov miniszterelnök-helyettes bizottságának azt kell megállapítania, hogy a különböző szinteken kik a felelősek a gazdasági szerződések meghiúsulásáért. A harmadik operatív csoport Alekszandr Jakovlevnek, a szovjet elnök bizalmas tanácsadójának irányításával a köz-

ponti hatalom és a helyi hatóságok közötti jogviták ügyeit hivatott vizsgálni.

1990. szeptember 4. – A két köztársaság közti etnikai vita legújabb fejleményeként Azerbajdzsán elvágta az Örményországba irányuló gázszállítmányok útját.

1990. szeptember 4. – A *moldovai* parlament felfüggesztette a szovjet alkotmány egyes cikkelyeinek, valamint a szovjet hadkötelezettségi törvénynek a hatályát a köztársaság területén. Egyúttal a köztársasági belügyminisztérium kötelékéhez tartozó tízezer fős csendőrség felállításáról is határozott.

1990. szeptember 5. – Iszlam Karimov *üzbég* elnök elrendelte, hogy 1990 őszétől üzbég fiatalokat nem hívhatnak be sorkatonai szolgálatra a köztársaság határain kívüli területekre.

1990. szeptember 10. – Rein Tamme, az *észtországi* parlament védelmi bizottságának elnöke bejelentette, hogy Észtország saját hadsereget hoz létre. Egyelőre két hadosztályt állítanak fel 15–16 ezer fős összlétszámmal. Tervezik saját köztársasági határőrség, rendőrség és mentőszolgálat létrehozását is.

1990. szeptember 12. NÉMETORSZÁG: – A Szovjetunió, az Egyesült Államok, Franciaország, Nagy-Britannia, az NSZK és az NDK külügyminiszterei Moszkvában aláírták a Németország újraegyesítésének külső körülményeit rendező és rögzítő szerződést. Ez kimondja, hogy a szovjet csapatokat 1994 végéig kell kivonni német földről.

1990. szeptember 20. OSZÉTIA: – A Grúziához tartozó *Dél-oszét* Autonóm Terület Tanácsa szövetséges köztársasággá nyilvánította a vidéket. Úgy határozott, hogy a terület kiválik Grúziából, de megmarad a Szovjetunió kebelében. 21-én a grúz Legfelsőbb Tanács érvénytelennek minősítette a szuverenitási határozatot, mivel annak elfogadásakor csak az oszét nemzetiségű küldöttek voltak jelen.

1990. szeptember 22. UDMURTFÖLD: – Az Udmurt Autonóm Köztársaság parlamentje nyilatkozatot fogadott el Udmurtia szuverenitásáról, amelyet az OSZSZSZK keretein belül igyekszik érvényesíteni. Egyúttal Udmurt Köztársaságra változtatta a terület elnevezését.

1990. szeptember 24. – A szovjet törvényhozás 1992. március

31-ig szóló kiterjesztett jogkörrel ruházta fel Mihail Gorbacsovot, hogy rendeleteket hozzon a nemzetgazdaság, a pénzügyi rendszer, a bér- és árrendszer megszervezése, valamint a jogrend megszilárdítása érdekében. A törvény értelmében a szovjet elnök akkor élhet kibővített hatalmi jogkörével, ha az LT nem tartja szükségesnek más rendeletek kibocsátását, illetve, ha nem ajánlja az elnöknek, hogy módosítsa vagy vonja vissza döntését.

1990. szeptember 26. – A *litván* parlament által jóváhagyott párttörvény értelmében a köztársaság területén nem működhetnek más államok pártjai és azok szervezetei. Ezzel törvényen kívül kerültek az SZKP litvániai szervezetei, valamint az SZKP platformján álló Litván Kommunista Párt is.

1990. szeptember 27. JAKUTFÖLD: – Jakutszkban a parlament szuverén szovjet köztársasággá nyilvánította Jakutiát, amely eddig mint autonóm köztársaság kapcsolódott az Oroszországi Föderációhoz.

1990. szeptember 28. – Az Oroszországi Szociáldemokrata Párt, a Szocialista Párt, az Anarchoszindikalista Konföderáció, az SZKP Marxista és Demokratikus Platformja és más szervezetek részvételével Moszkvában megalakult a Népi Önkormányzat nevű tömörülés, amely az elnöki hatalom intézményének megszüntetését, a „totalitarizmus és a monopolizált piaci kapitalizmus hazug alternatívájának" meghaladását és a saját út követését tűzte zászlajára.

1990. szeptember 30. – *Azerbajdzsánban* 45 párt és szervezet részvételével megtartották az első többpárti parlamenti választásokat.

1990. október 5. – *Lettország* kiviteli korlátozásokat léptetett életbe. Az intézkedés értelmében helyi vállalatok és szövetkezetek csak meghatározott mennyiségben szállíthatnak más szovjet köztársaságba fát és faipari terméket, bútort, húst és húskészítményt, cementet, téglát, valamint nemes szőrmét. A magánszemélyek kivitelét 49 tételből álló tilalmi lista korlátozza.

1990. októbet 6. – *Litvánia* lengyel nemzetiségű törvényhozói és tanácsi képviselői Vilniusban nemzeti autonóm terület létrehozásáról döntöttek, amelyet a litván főváros térségében hoznak létre, és amely a Litván Köztársaság részét fogja képezni.

1990. október 6–7. – *Rigában* harmadik kongresszusát tartotta a 170 ezer tagú Lett Népfront. A 34 éves Romualdas Razukas személyében új elnök került a szervezet élére Dainis Ivans helyett.

1990. október 8. BURJÁTFÖLD: – Ulan-Udében a burját Legfelsőbb Tanács szovjet szocialista köztársaságnak kiáltotta ki az eddigi autonóm köztársaságot, és nyilatkozatot fogadott el Burjátia állami szuverenitásáról. A terület továbbra is az Oroszországi Föderáció és a Szovjetunió részét képezi.

1990. október 9. – A szovjet parlament elfogadta a társadalmi egyesülésekről szóló törvényt, amely a többpártrendszer jogi alapjául szolgál, és teljes egyenjogúságot biztosít valamennyi párt részére.

1990. október 9. – Moszkvában kormányszintű gazdasági és kulturális együttműködési megállapodást kötött az Oroszországi Föderáció Türkmenisztánnal és Kirgizisztánnal.

1990. október 10. – Az *ukrán* parlament törvényt hozott arról, hogy 1990 őszétől az Ukrajnából behívott katonák csak a köztársaság területén teljesíthetnek szolgálatot.

1990. október 13. – A három balti állam és Grúzia kivételével valamennyi szövetséges köztársaság képviselője jelen volt a Gorbacsovval szervezett találkozón, amely az ország helyzetének, a gazdaság stabilizálására irányuló erőfeszítéseknek közös áttekintését célozta.

1990. október 15–17. – Százezer, majd másnap mintegy hetvenezer fiatal tüntetett *Kijevben* új alkotmányt és a kommunista kormány lemondását követelve. A diákok az október 2-a óta éhségsztrájkot folytató 192 társuk támogatására szervezték a megmozdulásokat. A tiltakozások hatására 17-én az ukrán Legfelsőbb Tanács tudomásul vette Vitalij Maszol kormányfő lemondását. Határozatot hozott arról, hogy ukrán fiatal nem kötelezhető katonai szolgálatra a köztársaság határain túl, s kötelezettséget vállalt, hogy nem írja alá az új szovjet szövetségi szerződést az új ukrán alkotmány elfogadása előtt.

1990. október 16. – Moszkvában megalakult az Oroszországi Áru- és Nyersanyagtőzsde. A részvénytársaság 33,3 millió rubel alaptőkével indul, alapító tagja több mint 100 állami, szövetkezeti, vegyes és magánvállalat, illetve magánszemély.

1990. október 19. – A szovjet parlament két házának együttes ülésén a képviselők elvben elfogadták az unió gazdasági szerkezetének átalakításával kapcsolatos elnöki programtervezetet. Eszerint az alapvető fogyasztási cikkek bizonyos körében továbbra sem lesz árliberalizáció, de két év alatt az e körbe tartozó árufélék listája fokozatosan rövidül. Megváltozik a bankrendszer (megnyílnak az első kereskedelmi bankok), a nem állami tulajdonú vállalatok részvénytársaságokká alakulhatnak. A többféle változat közül a Gorbacsov által most előterjesztett terv állt a legközelebb a Rizskov-féle javaslathoz.

1990. október 20–21. – Moszkvában alapító kongresszusát tartotta a Demokratikus Oroszország mozgalom 19 ellenzéki szervezet és 9 párt mintegy kétezer képviselőjének jelenlétében.

1990. október 23–27. – Moszkvában a szovjet szakszervezetek XIX. kongresszusán a több mint 140 millió szakszervezeti tagot képviselő küldöttek 24-én úgy döntöttek, hogy nincs szükség a 70 éve működő Szovjet Szakszervezetek Központi Tanácsára. Október 26-án létrehozták helyette a Szovjet Szakszervezetek Általános Szövetségét, amelyhez önként csatlakozhat minden szuverén ágazati és regionális szakszervezet.

1990. október 24. – A szovjet parlament törvényt fogadott el a szövetségi törvényeknek a köztársaságiakkal szembeni elsőbbségéről a Szovjetunió egész területén. A rendelkezés az új szövetségi szerződés megkötéséig lesz érvényben.

1990. október 24. – Pár órával a szovjet törvényhozás határozata után az oroszországi parlament kinyilvánította: a szövetségi törvények a köztársaságban csakis akkor lépnek életbe, ha az oroszországi törvényhozás is jóváhagyja azokat.

1990. október 24. CSUVASFÖLD: – Kinyilvánította állami szuverenitását és önálló köztársaságnak minősítette magát az Oroszországi Föderációhoz eddig autonóm köztársaságként tartozó Csuvasia. A csebokszári parlament a csuvast és az oroszt nyilvánította állami nyelvvé.

1990. október 24. – Az *ukrán* Legfelsőbb Tanács határozata szerint az ukrán köztársasági törvények ezentúl elsőbbséget élveznek a szovjet szövetségi törvényekkel szemben.

1990. október 25. – *Kazahsztán* szuverén államnak nyilvánítot-

ta magát. A Kazah Köztársaság egyik első intézkedéseként a parlament megtiltotta a kísérleti atomrobbantásokat Kazahsztán területén.

1990. október 25. – *Kijevben* ülésezett a RUH, az ukrán nemzeti mozgalom második kongresszusa. A szervezet elnöke, Ivan Dracs író beszédében a független ukrán állam teljes helyreállításáért szállt síkra.

1990. október 25–26. GAGAUZFÖLD: – Kisinyovból több ezer moldován önkéntes indult a Gagauz Köztársaságba. A moldovai népfront toborozta őket a gagauz választások megakadályozására. 26-án a moldovai parlament rendkívüli állapotot vezetett be a köztársaság gagauzok lakta területein. A Gagauz Köztársaság Ideiglenes Bizottsága úgy döntött, hogy küldöttséget állít fel a moldovai törvényhozással folytatandó tárgyalások céljából. Bejelentette egyúttal, hogy hajlandó felfüggeszteni a folyamatban lévő gagauz választásokat. A tárgyalások megindultak, majd november 1-jén Sztyepan Topal vezetésével megalakult a gagauz kormány. A rendkívüli állapotot december 6-án oldották fel.

1990. október 27. – *Cseljabinszkban* Oroszország Parasztpártja néven új párt alakult.

1990. október 27. – *Türkmenisztánban* Szaparmurad Nyijazovot, a Türkmén SZSZK Legfelsőbb Tanácsának elnökét választották meg a köztársaság első elnökévé.

1990. október 28. – A *grúz* parlamenti választások első fordulójában a „Kerekasztal-Szabad Grúzia" nevű ellenzéki párttömörülés aratott győzelmet. A november 11-i második forduló után az ellenzéki koalíció 155 mandátumot szerzett a 250 fős törvényhozásban, míg a kommunista párt 64 helyhez jutott.

1990. október 28. – Harmadik össz-szövetségi tanácskozását tartotta *Leningrádban* a Nyina Andrejeva Társaságnak is nevezett „Egység a leninizmusért és a kommunista eszmékért" nevű tömörülés. A mintegy 350 résztvevő védelmébe vette Sztálint és tetteit, s elhatározta az SZKP-n belüli bolsevik frakció létrehozását. A szervezet politikai végrehajtó bizottságának elnökévé Nyina Andrejevát választották.

1990. október 31. – Az *oroszországi* parlament elfogadta „Az Oroszországi Föderáció gazdasági szuverenitásáról" szóló tör-

vényt, amely kimondja: a föld, annak mélye, a nyersanyagok és a természeti kincsek csakúgy, mint a művészeti és kulturális értékek, Oroszország népeinek tulajdonát képezik. A törvény egyebek között érvényteleníti az orosz nyersanyagexportot érintő összes olyan megállapodást, amelyet korábban a szovjet kormány kötött, s elrendeli, hogy a jövőben minden exportszerződést az oroszországi kormánynak kell engedélyeznie. A jogszabály szerint a köztársaság ellenőrzése alá kerül a területén lévő minden vállalat, kivéve a védelmi minisztérium és a KGB intézményeit.

1990. november 1. – Az *oroszországi* kormány hozzákezdett a gazdaság stabilizálását és a piacgazdasági viszonyok megteremtését célzó ún. 500 napos programjának végrehajtásához.

1990. november 2. DNYESZTER-MELLÉK: – Dubosszariban, a moldovai Dnyeszter menti Köztársasághoz tartozó városban több halottja és sebesültje volt a gagauzok földjéről visszavonuló moldován önkéntesek, a rendőri erők és a helybeliek összecsapásának. A zavargások miatt a terület több nagyvárosában kijárási tilalmat rendeltek el.

1990. november 2. – Az *ukrán* parlament jóváhagyta a kormánynak a piaci viszonyok kialakítását célzó gazdasági koncepcióját, amely Ukrajna teljes gazdasági és politikai önállóságán alapszik, előirányozza a vállalkozás szabadságának biztosítását, a saját nemzeti valuta megteremtését és az önálló árképzést.

1990. november 6. – A jereváni parlament döntése értelmében *Örményországban* be kell szüntetni a pártszervezetek tevékenységét az állami szerveknél, vállalatoknál, intézményeknél, a tanintézetekben és a katonai egységeknél.

1990. november 12. – 187 szovjet vállalat és bank Moszkvában megalakította a Szovjetunió első értéktőzsdéjét.

1990. november 14. – *Rigában* a Lett Köztársaság 1940-es állami határait visszaállító törvényt fogadott el a parlament.

1990. november 15. – Jurij Afanaszjev történész, Pavel Bunyics közgazdász, Elem Klimov filmrendező, Tatyjana Zaszlavszkaja szociológus és más szovjet értelmiségiek nyílt levélben szólították fel Mihail Gorbacsovot, hogy határozott intézkedésekkel vessen véget a politikai és gazdasági válságnak, vagy mondjon le.

1990. november 15–17. – Moszkvában alapító kongresszust tartott az Összoroszországi Cserkészszövetség.

1990. november 16. – *Alma-Atában* a kazah parlament jogellenesnek és a köztársaság területén érvénytelennek minősítette a szövetségi kormány november 14-i döntését az árak felszabadításáról. Ugyanekkor a kazah kormány átfogó programot fogadott el a Kazahsztánban élő németek nemzeti kulturájának, nyelvének és szokásainak megőrzésére.

1990. november 16. – A szovjet parlament ülésén elmondott beszédében Mihail Gorbacsov a Szovjetunió napról napra mélyülő gazdasági, társadalmi, nemzetiségi s immár hatalmi válságát elemezte. A szovjet szövetségi rendszer fenntartása mellett érvelt, hangsúlyozva, hogy legfontosabb feladatnak a központi, illetve a helyi hatalmi szervek hatásköreinek újraelosztását tartja. Arra kérte a köztársaságok törvényhozását, hogy az új szövetségi szerződés megkötéséig ne hozzanak hatásköri kérdéseket érintő törvényeket. A tanácskozáson Borisz Jelcin ismét követelte a szövetségi kormány lemondását.

1990. november 16. – Az Ukrán KP KB Politikai Bizottságának értékelése szerint második kongresszusa után a RUH antikommunista, a fennálló rendszerrel szemben álló szervezetté vált. Állásfoglalása, amelyben a köztársaság lakosságát felszólította a „szélsőséges, az ellenségeskedést és gyűlölködést szító erőkkel" szembeni határozott ellenállásra, lényegében a 3 milliós UKP és a közel 5 milliós RUH közötti nyílt politikai harc meghirdetését jelenti.

1990. november 17. – A szovjet parlamentben Gorbacsov ismertette a szétesőben lévő Szovjetunió megszilárdítására, a gyengélkedő államhatalom megerősítésére, a kormány átalakítására és az elnöki hatalom kiszélesítésére vonatkozó válságmenedzselő intézkedési tervét. Indítványozta, hogy számolják fel az elnöki tanácsadó testületet, s helyette hozzák létre az államfő mellett működő biztonsági tanácsot. A föderációs tanácsadó testületet minőségileg új jogkörrel javasolta felruházni, hogy hatékonyan koordinálhassa a központ és a köztársaságok erőfeszítéseit. Elképzelése szerint ezen belül létesítenének köztársaságközi bizottságot, amelyben a köztársaságok képviselői egyeztetnék a különböző érdekeket. Javasolta továbbá az alelnöki tisztség létrehozását, vala-

mint, hogy a központi végrehajtó hatalom, a kormány, közvetlenül az államfő alá kerüljön. A szovjet parlament elvben elfogadta az államfő csomagtervét, és jóváhagyásra a Népi Küldöttek Kongresszusának decemberi ülésszaka elé utalta.

1990. november 17. – A balti szovjet hadseregcsoport katonai tanácsa *Rigában* közleményben tiltakozott a lett parlament azon határozata ellen, amely beszüntette a köztársaság területén állomásozó egységek szociális és anyagi ellátását.

1990. november 17. KARACSAJFÖLD: – Karacsajevszkben a népi küldöttek kongresszusa az OSZSZSZK-n belüli szuverén államma nyilvánította a Karacsaj Köztársaságot. A Karacsaj Autonóm Terület 70 évvel ezelőtt jött létre az Észak-Kaukázusban, de a II. világháború idején Sztálin utasítására a népcsoportot kitelepítették, s autonómiáját azóta sem kapta vissza.

1990. november 17–18. – Az SZKP-n belüli demokratikus mozgalmak (Demokratikus Platform, Demokratikus Egység, Baloldali Központ és egyes ifjúsági áramlatok) képviselői Moszkvában megalakították a Kommunisták Demokratikus Mozgalmát. Az SZKP Marxista Platformja ugyanekkor Marxista-21 néven indított mozgalmat, a Demokratikus Platformnak az SZKP-ból kivált szárnya pedig Oroszország Demokratikus Pártja néven alakított a szociáldemokrácia elveihez közel álló „posztkommunista" politikai szervezetet.

1990. november 19. – Államközi szerződést kötött egymással az Oroszországi Föderáció és Ukrajna.

1990. november 19–21. HELSINKI FOLYAMAT: Mihail Gorbacsov Párizsban részt vett az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet csúcstalálkozóján. 19-én a Szovjetunió nevében aláírta a huszonkét NATO- és VSZ-tagállam megállapodását a hagyományos fegyverek nagyszabású csökkentéséről, majd 21-én a harmincnégy európai és észak-amerikai állam- és kormányfő által szentesített Párizsi Chartát az Új Európáért. A találkozót felhasználva Mihail Gorbacsov rendkívüli élelmiszersegélyt kért a nyugati országoktól.

1990. november 21. – *Frunzében* feloldották a rendkívüli állapotot, Os városában pedig öt órára csökkentették a kijárási tilalmat, amit a júniusi nemzetiségi zavargások miatt vezettek be.

1990. november 21. – *Jurmalában* összeült a Balti Tanács, Észtország, Lettország és Litvánia parlamenti elnökei dokumentumban erősítették meg, hogy országaik nem kívánnak csatlakozni az új szovjet szövetségi szerződéshez.

1990. november 21. – *Kazahsztánban* elnöki rendszer megteremtéséről döntött a köztársasági parlament. Nurszultan Nazarbajev köztársasági elnök alakítja meg az új kabinetet, s az elnök mellett eddig működő elnöki tanácsot ún. köztársasági tanács váltja fel. A kormány élére az államfő Uzakbaj Karamanovot nevezte ki.

1990. november 21. – Az Oroszországi Föderáció és Kazahsztán vezetői Moszkvában államközi szerződést kötöttek.

1990. november 22. – *Lettországban* újjáalakult a német evangélikus egyház, amely 1939-ben szüntette be tevékenységét a németek tömeges repatriálása miatt.

1990. november 23–24. – Moszkvában a „kollektív bűnösség" jegyében deportált népek: a krími tatárok, a karacsajok, a balkárok, a kalmükök, az ingusok, a csecsenek és a Volga menti németek, valamint a meszheti törökök képviselői kongresszusukon létrehozták az „Oroszország elnyomott népeinek konföderációja" elnevezésű társadalmi szervezetet az észak-kaukázusi Karacsajevszk központtal. Elnökévé Iszmail Alijev újságírót választották. A szervezet célja a jogfosztott népek területi, politikai, gazdasági és kulturális rehabilitálása.

1990. november 25. – *Rigában* Interparlamentáris Tanács néven új politikai szervezet jött létre számos szovjet tagköztársaság parlamenti képviselőinek részvételével, hogy gátat vessenek a baltikumi elszakadási folyamatnak.

1990. november 25. DNYESZTER-MELLÉK: –Választásokat tartottak a szeptember 2-án megalakított moldovai Dnyeszter menti Köztársaságban. A megválasztott 60 képviselő közül 25 orosz, 18 ukrán, 12 moldován, 2 bolgár, 1 gagauz, 1 zsidó és 1 török nemzetiségű. 27-én a moldovai parlament törvénytelennek nyilvánította a választásokat. Az új testület 29-én Igor Szmirnovot választotta meg elnökévé.

1990. november 27. CSECSENFÖLD: – Az észak-kaukázusi Groznij városában kikiáltották a szuverén Csecsen-Ingus Köztársaságot. A nyilatkozat értelmében a köztársaság, amely eddig az

Oroszországi Föderációhoz tartozó autonóm terület volt, nem tekinti magát sem az OSZSZSZK, sem a Szovjetunió részének, de kész szerződéses kapcsolatra lépni más államokkal, így a szovjet szövetséges köztársaságokkal is.

1990. november 27–29. – Moszkvában tartotta alakuló kongresszusát a Szovjetunió Cionista Szövetsége. A szervezet a szovjet zsidók Izraelbe telepítését tekinti fő céljának.

1990. november 29. – *Tádzsikisztánban* is bevezették az elnöki rendszert. 30-án Kahar Mahkamovot, a parlament eddigi elnökét választották meg a köztársaság elnökévé, aki egyben a Tádzsik KP KB első titkára is.

1990. november 30. – Az Oroszországi Föderáció parlamentje elvben jóváhagyta az új földtörvényt, amely lehetővé teszi, hogy a termőföld magántulajdonba kerüljön. December 3-án az oroszországi Népi Küldöttek Kongresszusa is megszavazta a törvényt, azzal a módosítással, hogy földet mezőgazdasági tevékenység céljából csak tízéves időszakra lehet megvásárolni, s a tulajdonos csak az államnak adhatja azt el.

1990. november 30. – Mihail Gorbacsov elnöki rendeletet adott ki az élelmiszerek és a közszükségleti cikkek útjának munkásellenőrzéséről a termelőtől a fogyasztóig. Ennek értelmében a munkahelyeken megválasztják az ellenőrző bizottságok tagjait, akiknek joguk lesz az élelmiszer-ipari és a könnyűipari vállalatoknál, kereskedelmi cégeknél stb. ellenőrzést végezni.

1990. december 1. – Moszkvai tanácskozásán országos szervezetté alakult a szovjet parlament 1990 februárjában alakult Szojuz nevű képviselőcsoportja.

1990. december 1–2. – Moszkvában első rendes kongresszusát tartotta az 1990 májusában alakult Oroszország Demokratikus Pártja, amely megerősítette tisztségében Nyikolaj Travkint, az addigi ideiglenes pártelnököt.

1990. december 2. – *Kijevben* megalakult Ukrajna Demokratikus Újjászületésének Pártja, amely síkraszállt Ukrajna állami szuverenitásának megvalósításáért és gazdasági függetlenségéért, továbbá valamennyi tulajdonforma egyenlőségéért. Az új párt szervezői többségükben az UKP-ból léptek ki, ahol a Demokratikus Platform tagjai voltak.

1990. december 5. – Moszkvában a centrista blokkhoz tartozó pártok és mozgalmak vezetői bejelentették a Nemzeti Megmentés Bizottságának megalakítását.

1990. december 6. – Ruszlan Haszbulatov, az *oroszországi* parlament első elnökhelyettese elismerte, hogy lényegében zsákutcába jutott az 500 napos stabilizációs program.

1990. december 7–8. – A Grúz Kommunista Pártnak a választási vereséget követően tartott kongresszusán a leköszönő Givi Gumbaridze helyett Avtandil Margianit választották meg első titkárnak. Az elfogadott új szervezeti szabályzat kimondta a párt függetlenségét az SZKP-tól.

1990. december 8. – *Vilniusban* mintegy 80 ezren tüntettek, követelve a litván kormány lemondását és a Szovjetunióhoz való csatlakozás kimondását.

1990. december 8–9. – *Vilniusban* a független Litván Kommunista Párt rendkívüli kongresszusa úgy döntött, hogy a párt nevét Litván Demokratikus Munkapártra változtatja. Elnökké Algirdas Brazauskast választották, s megerősítették, hogy a szervezet támogatja a Litván Köztársaság függetlenségi törekvéseit. Az elfogadott pártprogram szociáldemokrata irányvonalat követ.

1990. december 10. – A szovjet parlament olyan törvényeket fogadott el, amelyek a szakszervezeteket mentesítik az állam és a párt ellenőrzése alól (anyagi függetlenséget élvezhetnek, önállóan rendelkezhetnek tulajdonukkal, részt vehetnek az áremelésekkel összefüggő bértárgyalásokon).

1990. december 11. OSZÉTIA: – A *grúz* Legfelsőbb Tanács törvényt hozott a déloszét területek autonómiájának megszüntetéséről, és törvénytelennek minősítette az 1990. december 9-i helyi parlamenti választásokat is. Miután 12-én Chinvaliban, a déloszét terület központjában véres összecsapásokra került sor, a grúz parlament 13-án rendkívüli állapotot rendelt el a városban és az egyik hozzá tartozó járásban.

1990. december 11. – Az 51 éves Megyetkan Serimkulovot választották a *kirgiz* Legfelsőbb Tanács elnökévé. 12-én a kirgiz parlament elfogadta a köztársaság szuverenitásáról szóló nyilatkozatot, s Kirgiz Köztársaságra változtatta az állam hivatalos elnevezését.

1990. december 13. – Lev Voronyin miniszterelnök-helyettes tájékoztatása szerint a Szovjetunióba eddig 2500 tonna segélyszállítmány érkezett, amelyből többek között Németország 1900 tonnát, Olaszország 117 tonnát, az Egyesült Államok 993 tonnát, Ausztria 752 tonnát, Hollandia és Svájc 40, illetve 45 tonnát küldött.

1990. december 14. – Gorbacsov rendeletet adott ki a termelés szétzilálódásának megakadályozásáról, amely gyakorlatilag megtiltotta a vállalatoknak és a köztársaságoknak, hogy közvetlenül kereskedjenek egymással és a külfölddel.

1990. december 15. – A *tádzsik* parlament törvényen kívül helyezte az októberben alkotmányellenes célok meghirdetésével létrejött Iszlám Újjászületés Pártját.

1990. december 16. – *Kisinyovban* a helyi népfront felhívására több százezer tüntető Moldova teljes függetlenségét követelte.

1990. december 17–27. – Moszkvában ülésezett a szovjet Népi Küldöttek Kongresszusának negyedik ülésszaka. Mihail Gorbacsov az ország helyzetét elemző beszédében javasolta, hogy tartsanak népszavazást az új szövetségi szerződésről és a föld magántulajdonának engedélyezéséről. 20-án Eduard Sevardnadze külügyminiszter bejelentette lemondását, amit politikai ellenfelei ármánykodásával és a diktatórikus erők hatalomra törésével indokolt. A tanácskozás 22-én elvben (majd 27-én végleges formában) jóváhagyta a népszavazásról szóló törvénytervezetet. Ennek értelmében az NKK, a szovjet Legfelsőbb Tanács (ennek mindkét kamarája), az államfő és a köztársaságok kezdeményezhetnek népszavazást, továbbá az állampolgárok is, kétmillió aláírás összegyűjtésével. Az új szövetségi szerződés alapelveiről folytatott vita lezárásaként 24-én a népi küldöttek (a tanácskozásról kivonult balti, moldovai és örmény képviselők nélkül) 1657 igen és 20 nem szavazattal, 61 tartózkodással a Szovjetuniónak mint a szuverén, egyenjogú köztársaságok föderációjának megőrzéséért szálltak síkra. 26-án elfogadták azokat a Gorbacsov által előterjesztett alkotmánymódosításokat, amelyek jelentős mértékben kiszélesítik a szovjet elnök jogkörét, s 27-én az 53 éves Gennagyij Janajevet, az SZKP KB titkárát választották meg Gorbacsov helyettesévé.

1990. december 20. – A moszkvai városi tanács határozatot hozott számos élelmiszerfajta jegyre történő árusításáról. Eddig csak a cukorhoz és bizonyos iparcikkekhez kellettek talonok. A Moszkvát övező területeken lényegében már teljes körű a jegyrendszer.

1990. december 21. – A *tallinni* parlament törvénytelennek minősítette azokat az 1940-es észtországi államosításokat, amelyek a bankokat, a nagyipart és a földtulajdont érintették. Törvényben ismerte el a tulajdonjog folytonosságát s a volt tulajdonosok, illetve örököseik kártérítésének szükségességét.

1990. december 21. – A *tbiliszi* parlament törvényt hozott Grúzia saját belügyi csapatainak (Nemzeti Gárdájának) megalakításáról.

1990. december 28. – A *litván* parlament felhatalmazta a köztársaság tárgyalóküldöttségét, hogy előzetes feltételek nélkül tárgyalásokat kezdjen a szovjet kormánnyal Litvánia függetlenségéről.

1991

1991. január 1. – A társadalmi egyesülésekről szóló törvény életbelépésével a Szovjetunióban hivatalosan is megkezdődött a többpártrendszer korszaka.

1991. január 1. – Mintegy 1500 cikk nagykereskedelmi árának emelésével megkezdődött a szovjet árreformkísérlet, amely arra irányul, hogy felszabadítsák az alacsonyan tartott árakat.

1991. január 2. – A szovjet rendőrség egyik különleges, „fekete sapkás" egysége *Rigában* elfoglalta a Lett KP tulajdonát képező sajtóházat. Az akciót az váltotta ki, hogy a köztársasági lapok ott dolgozó szerkesztőségei függetlenedni akartak a szövetségi állami vezetéstől és a Moszkva-barát kommunista párttól, s ezért épületfoglaló sztrájkba kezdtek. Estére mintegy 20 ezer ember tüntetett a Lett KP székháza előtt, miután Alfreds Rubiks, a Lett KP vezetője közölte: Mihail Gorbacsov 1990. novemberi, a kommunista tulajdon védelmére a helyi vezetőket felhatalmazó elnöki rendelete értelmében ő kérte a szovjet belügyi alakulatok beavatkozását.

1991. január 2. – Tádzsikisztán fővárosában, *Dusanbében* a he-

lyi hatóságok feloldották a tíz hónappal korábban bevezetett kijárási tilalmat.

1991. január 2. – A szovjet belügyi csapatok *Vilniusban* megszállták a Párttörténeti Intézetet. (Korábban már elfoglalták a Litván Kommunista Párt KB épületét is.)

1991. január 3. – A *tallinni* kormány kijelölte azt a hat vállalatot, amelynek magánkézbe adásával megkezdődik az észtországi privatizáció. Tizenegy stratégiai nagyvállalatot kizártak a privatizációból, a többi állami vállalatot azonban részvénytársasággá alakítják, bérbe vagy a helyi hatóságok kezelésébe adják.

1991. január 3. – *Lettországban* átlagosan 320 százalékkal drágultak az élelmiszerek. A lakosság megélhetési gondjainak enyhítésére a kormány havi 66 rubellel felemelte a fizetéseket.

1991. január 3. – Moszkvában a Szövetségi Tanács jóváhagyta a tagköztársaságok 1991-re szóló szociális és gazdasági megállapodását, s megkezdte az új szovjet hatalmi szerkezet kialakítását. Az új kabinet, valamint a Biztonsági Tanács strukturájának kidolgozására a szovjet elnök bizottságot állított fel Gennagyij Janajev alelnök vezetésével. Mihail Gorbacsov bejelentette, hogy a Szövetségi Tanács mellett felállítják a Köztársaságközi Bizottságot, amelynek alapvető feladata a Szövetségi Tanács munkájának előkészítése lesz.

1991. január 3. – A német belügyminisztérium adatai szerint 1990-ben 148 ezer német nemzetiségű személy vándorolt ki a Szovjetunióból Németországba.

1991. január 5. – Mihail Gorbacsov rendeletet adott ki a földkérdésről. Ez változatlanul nem teszi lehetővé a föld magántulajdonát. Megengedi viszont a gazdaságtalanul működő szovhozok és kolhozok feloszlatását, a parasztgazdaságok más szövetkezeti formáinak kialakítását.

1991. január 7. – *Litvániában* átlagosan 3,2-szeresére emelkedett az élelmiszer-ipari termékek fogyasztói ára, annak ellenére, hogy a köztársaság parlamentje december 29-én az árreform elhalasztása mellett döntött. A litván kormányzat az áremelést a termelőeszközök árának növekedésével magyarázta.

1991. január 7. – A szovjet katonai vezetés nyilatkozatban erősítette meg, hogy a behívási fegyelem erősítése érdekében ejtőer-

nyős alakulatokat vezényelnek a baltikumi köztársaságokba, Moldovába, Ukrajnába, Grúziába és Örményországba. 8-án a balti köztársaságok vezetői kilátásba helyezték, hogy nagyméretű polgári engedetlenségi mozgalmat indítanak a moszkvai döntés ellen.

1991. január 7. OSZÉTIA: – A szovjet államfő rendeletben nyilvánította érvénytelennek a grúz parlamentnek azt a döntését, amely eltörölte Dél-Oszétia 1922 óta fennálló autonómiáját. Kötelezte a grúz vezetést, hogy három napon belül vonja ki az oszét területekről a köztársasági belügyi alakulatokat – a nemzeti gárdát – s minden más, nem központi fegyveres erőt. Gorbacsov érvénytelenítette a Déloszét Szovjet Demokratikus Köztársaság kikiáltását is, s leszögezte: a területnek helyre kell állítania Grúziával a korábbi állapotokat. 9-én a grúz parlament egyhangúlag elutasította a szovjet elnök ultimátumát, s kimondta: ha Moszkva megpróbál erővel érvényt szerezni a rendeletnek, azt a grúz Legfelsőbb Tanács hivatalos hadüzenetként fogja értelmezni.

1991. január 8. – *Vilniusban* több ezren (többségükben orosz nemzetiségűek) tüntettek a litván parlament épülete előtt, tiltakozva az előző nap bejelentett áremelések ellen. A tömegverekedéssé fajult incidens után a litván Legfelsőbb Tanács felfüggesztette a kormány áremelési rendeletét, a Kazimiera Prunskiene vezette kabinet pedig lemondott. (A miniszterelnök asszony 1990 márciusa óta állt a Sajudis és a független kommunista párt által alakított koalíciós kormány élén.)

1991. január 8. – Mihail Gorbacsov és Borisz Jelcin megállapodott abban, hogy az Oroszországi Föderáció 23,4 milliárd rubelt fizet közvetlenül a szövetségi költségvetésbe. A köztársaság további 38,6 milliárd rubelt exportbevételeiből, 5 milliárdot pedig a természeti forrásokból származó bevételeiből enged át központnak. Oroszország emellett 30,6 milliárd rubellel járul hozzá a szovjet gazdaság stabilizálását célzó, költségvetésen kívüli szövetségi alaphoz, amely a leginkább rászoruló köztársaságokat támogatná. (Oroszország eddig a 248 milliárd rubeles központi költségvetés 50 százalékát állta.)

1991. január 9. – *Vilniusban* páncélozott harci járművek jelentek meg a város több pontján. A köztársasági rádió felhívására

több tízezer ember gyűlt össze a parlament épületénél, de nemcsak a függetlenségért harcoló népfront, a Sajudis hívei, hanem a szovjet szövetség megőrzését szorgalmazó Interfront támogatói is. *Rigában* ugyancsak nagyszabású tüntetést szerveztek a köztársaság függetlenségének hívei, s a lett parlament inváziónak minősítette a szovjet hadsereg erődemonstrációját. Miután Edgar Savisaar észt kormányfő Moszkvában megállapodott Dmitrij Jazov védelmi miniszterrel, hogy vegyes bizottságot állítanak fel a vitatott kérdések tisztázására, Észtországban viszonylag nyugodt volt a helyzet. A Balti Tanács közleményben követelte a katonai akció beszüntetését, a helyzet tárgyalásos úton történő rendezését.

1991. január 10. – Mihail Gorbacsov ultimátumban szólította fel a litván vezetést a Szovjetunió – és a Litván SZSZK – alkotmányának maradéktalan helyreállítására. Burkolt formában Vilnius értésére adta: ha felszólításának nem lesz foganatja, elnöki kormányzást vezet be Litvániában.

1991. január 10. – *Vilniusban* sztrájkba lépett több litvániai vállalat, ahol főként orosz ajkú alkalmazottak dolgoznak. Az áremelések és a csekély mértékű kompenzációk ellen tiltakozó munkáskollektívák követelték a litván törvényhozás feloszlatását és az elnöki kormányzás bevezetését a köztársaság területén, hogy helyre lehessen állítani a szovjet alkotmány, valamint az egykori litván SZSZK alaptörvényének érvényét.

1991. január 10. – A szovjet Legfelsőbb Tanács elfogadta az 1991. évi költségvetést, amely 276,8 milliárd rubelről szól, és 26,6 milliárdos deficittel számol. Katonai célokra 96,5 milliárd rubelt (34,8 százalék) irányoztak elő a tavalyi 77 milliárddal szemben.

1991. január 11. – A szovjet hadsereg ejtőernyős kommandósai elfoglalták a *vilniusi* védelmi minisztérium központi épületét, a sajtóházat és a DOSZAAF szovjet félkatonai szervezet központját. Este megalakult a Litván Nemzeti Megmentés Bizottsága nevű Moszkva-barát testület, amely kijelentette: „kötelességének tekinti, hogy minden hatalmat a saját kezébe vegyen át, s ezzel 1megakadályozza a gazdasági összeomlást és a testvérgyilkos háborút, amelybe a litván törvényhozás sodorja a köztársaságot".

1991. január 12. – Moszkvában Borisz Jelcin orosz és Arnold

Rüütel észt parlamenti elnök aláírta a két köztársaság közti politikai szerződést, amely kölcsönösen elismeri a felek szuverenitását és függetlenségét. 1991-re szóló gazdasági megállapodást is kötöttek, melynek értelmében a tavalyi szinten tartják a szállításokat.

1991. január 13. – Szovjet katonai egységek, tankok és helikopterek bevetésével elfoglalták *Vilniusban* a litván rádió és televízió épületét. Az akció során 14 ember meghalt. A Litván Nemzeti Megmentés Bizottsága, amelynek egyik vezetője Juozas Jermalavicius, az SZKP platformján álló litván KP ideológiai titkára lett, bejelentette, hogy átveszi a hatalmat. Kérésére a szovjet katonai parancsnokság kijárási tilalmat rendelt el. A törvényes litván parlament és kormány tovább folytatta működését, és elhatározta, egy esetleges emigráns kormány felállítását.

1991. január 14. – Moszkvában megalakult az Orosz Anyanyelvű Lakosság Védelmi Bizottsága, amelyet a politikai pártok és mozgalmak Centrista Szövetsége hozott létre. A szervezet első ülésén a baltikumi orosz nemzetiségűek elárulásával vádolta meg Borisz Jelcint.

1991. január 14. – A szovjet parlament Valentyin Pavlovot, a Rizskov-kormány 53 esztendős pénzügyminiszterét nevezte ki az ország új kormányfőjévé.

1991. január 14. – *Vilniusban* a hadsereg egységei visszavonultak az utcákról, s ezzel egyidejűleg a Sajudis is felfüggesztette a járőrözést. Befejeződtek a tüntetések a parlament tőszomszédságában is. A litván Nemzeti Megmentés Bizottsága ugyanakkor határozatban állította vissza a köztársaságban a Szovjetunió és a Litván SZSZK alkotmányát. A fennálló kettős hatalom megszüntetése céljából a Litván KP vezetése ismételten követelte, hogy Litvániában vezessék be az elnöki kormányzást.

1991. január 15. – *Rigában* a szovjet csapatok rövid időre megszállták a lett rendőrakadémiát, lefegyvereztek egy rendőrőrsöt, és rátámadtak a parlament környéki utakat elbarikádozó gépjárművekre. A rigai óvárosban tízezrek gyűltek össze, a helyi parlament pedig a rádióban a világ többi országának segítségét kérte egy esetleges katonai akció megakadályozására. Időközben a Lettországban is létrehozott Nemzeti Megmentés Bizottsága ulti-

mátumot adott a lett vezetésnek: 15-én délig mondjon le a kormány, oszlassák fel a parlamentet, s vonják vissza az áremeléseket, különben a bizottság a saját kezébe veszi a hatalmat.

1991. január 15. – A szovjet parlament megszavazta Alekszandr Besszmertnih kinevezését a Szovjetunió külügyminiszterévé, s megerősítette belügyminiszteri tisztében Borisz Pugót, akit 1990 decemberében Gorbacsov nevezett ki Vagyim Bakatyin helyére.

1991. január 15. – Az *észt* kormány visszavonta a tervezett áremelésről hozott döntését, megelőzendő, hogy a lakosság Moszkva-barát része itt is ürügyül használja fel a függetlenségért küzdő kormány elleni tüntetésekre. Az árbefagyasztás addig marad érvényben, amíg a Szovjetunió is hozzá nem lát saját árreformjának megvalósításához.

1991. január 17. – Az *észt* kormány és a szovjet védelmi minisztérium képviselői Tallinnban megállapodtak abban, hogy az észt fiatalok ezentúl a köztársaság, illetve a balti katonai körzet területén fognak szolgálatot teljesíteni.

1991. január 20. – Moszkvában a Demokratikus Oroszország Mozgalom felhívására mintegy 300 ezres tömeg tiltakozott a vilniusi véres katonai akció ellen.

1991. január 20. – *Rigában* a szovjet belügyi erők egyik különleges egysége megrohamozta a lett belügyminisztérium épületét. A támadás során – amelyet állítólag a Lett KP kérésére indítottak – négy személy életét vesztette.

1991. január 20. KRÍM: – A Krím félsziget lakossága népszavazáson a terület 1945-ben felszámolt autonómiájának helyreállítására szavazott. A szavazásra jogosult, 18 éven felüli lakosság (1,7 millió fő) 80 százaléka vett részt a voksoláson, s az abszolút többség – 93,2 százalék – a krími autonóm szovjet szocialista köztársaság helyreállítását támogatta.

1991. január 22. – Mihail Gorbacsov rendeletet adott ki, amelynek értelmében január 23-tól néhány napon belül kivonják a forgalomból az ötven és száz rubel címletű bankjegyeket. Magánszemélyek takarékbetéteiből a készpénzfelvételt havi ötszáz rubelre korlátozták. A pénzcsere nyomán az állami bank fiókjai több mint 40 milliárd rubelt gyűjtöttek be. Ezt megelőzően 48,2

milliárd rubel értékben voltak ötvenesek és százasok forgalomban, s így valamivel több mint 8 milliárdot sikerült csak a pénzcserével kiszorítani a forgalomból.

1991. január 22. – Újságírók előtt felolvasott nyilatkozatában a szovjet államfő úgy foglalt állást, hogy a baltikumi véres eseményeket a szovjet alkotmánynak ellentmondó törvények, a lakosság egyes csoportjainak diszkriminációja és a hadseregellenes hangulatkeltés váltotta ki, nem pedig valamiféle rejtélyes felső utasítás. Felszólította a balti köztársaságokat, hogy vonják vissza a szovjet alkotmánnyal ellentétes és az állampolgári jogokat sértő törvényeiket.

1991. január 25. – A *litvániai* Nemzeti Megmentés Bizottsága felfüggesztette tevékenységét.

1991. január 25. OSZÉTIA: – A szovjet hadsereg közvetítésével tűzszüneti megállapodást kötöttek a Déloszét Autonóm Terület fővárosában, Chinvaliban a szemben álló déloszét és grúz hatóságok.

1991. január 25. – A szovjet statisztikai hivatal jelentése szerint az elmúlt évtizedek legrosszabb esztendejét zárta 1990-ben a szovjet gazdaság: 1989-hez képest a bruttó nemzeti összetermék (GNP) 2 százalékkal, a megtermelt nemzeti jövedelem 4 százalékkal, a munka termelékenysége 3 százalékkal esett vissza. A lakosság jövedelme a tervezett 7,1 százalék helyett 16,9 százalékkal, vagyis 94,5 milliárd rubellel nőtt. Az előző évhez viszonyítva 1990-ben 50 százalékkal több pénzt nyomtak, miközben a szovjet belső államadósság 150 milliárd rubellel nőtt, s meghaladta az 550 milliárd rubelt. A költségvetési deficit 58,1 milliárd rubelre emelkedett. A Szovjetunió lakóinak száma elérte a 290,1 milliót, s közel 400 ezren vándoroltak ki.

1991. január 22. – *Tallinnban* az Észt Kommunista Párt kongresszusa határozatban szögezte le: Észtországban nincsenek meg a feltételek ahhoz, hogy március 17-én népszavazáson döntsenek a Szovjetunió mint egységes állam sorsáról. A független észt kommunisták szorgalmazták, hogy február 24-én tartsanak elozetes népszavazást Észtország lakossága körében köztársaságuk jövőbeni státusáról. A tanácskozás ismét Vaino Väljast választotta meg a párt elnökévé.

1991. január 29. – A *lettországi* Nemzeti Megmentési Bizottság bejelentette, hogy felfüggeszti korábbi határozatát, amelyben magára vállalta az államhatalmi funkciókat a köztársaságban.

1991. január 30. – A *litván* parlament úgy módosította a nemzeti kisebbségekről szóló, korábban elfogadott törvényt, hogy a köztársaság területén nagyobb csoportokban élő nemzetiségek lakóhelyeiken a saját anyanyelvüket is használhatják hivatalosként a litván mellett.

1991. január 31. – Az *örmény* parlament törvényt hozott a felszámolandó veszteséges kolhozok és szovhozok földterületeinek magántulajdonba adásáról. Ennek értelmében a leendő tulajdonosokat bizonyos határig ingyen juttatják földterülethez, míg a föld egy részét a falujukat korábban elhagyók, illetve a földterülethez közeli gyárak munkásai között osztják szét.

1991. február 4. OSZÉTIA: – Grúzia megszüntette a villamosenergia-szolgáltatást a déloszét területek számára, tiltakozásul az elszakadási törekvések ellen.

1991. február 4–9. – *Litvániában* népszavazást tartottak a köztársaság függetlenségéről, amelyen csak litván állampolgárok vehettek részt. A választójoggal rendelkezők 84,52 százaléka vett részt a referendumon, és 90,47 százalékuk a Szovjetuniótól való különválásra szavazott. 5-én Mihail Gorbacsov rendeletben nyilvánította jogellenesnek a közvélemény-kutatást és annak népszavazássá minősítését.

1991. február 5. OSZÉTIA: – A Grúziához tartozó Dél-Oszétia elszakadásért küzdő vezetői azzal a kéréssel fordultak Gorbacsovhoz, hogy katonai egységek kiküldésével vessen véget a hetek óta tartó fegyveres összetűzéseknek.

1991. február 6. – A *kirgiz* parlament döntése értelmében a köztársaság fővárosát Frunze helyett ezentúl Biskeknek fogják hívni.

1991. február 6. – A *bakui* törvényhozás úgy határozott, hogy az Azerbajdzsán Szovjet Szocialista Köztársaság hivatalos elnevezését Azerbajdzsáni Köztársaságra változtatja.

1991. február 6. – Borisz Jelcin, az Oroszországi Föderáció parlamentjének elnöke bejelentette, hogy létrehozta elnöki tanácsadó testületét. A 23 tagú Legfelsőbb Konzultatív-Koordinációs Tanács

tagjai között számos közismert reformer van, mint a közgazdász Oleg Bogomolov, Nyikolaj Smeljov, Gavriil Popov (moszkvai főpolgármester), a jogász Anatolij Szobcsak (leningrádi főpolgármester), a mezőgazdasági szakértő Vlagyimir Tyihonov és a nemzetközi kérdésekben járatos Georgij Arbatov akadémikus.

1991. február 12. KRÍM: – Kijevben az ukrán parlament törvényt fogadott el arról, hogy ismét megalakítják a Krími Autonóm SZSZK-t. A döntés alapjául a Krímben 1991. január 20-án megtartott népszavazás szolgált, amelyen a szavazók több mint kilencven százaléka az autonóm köztársaság újbóli megalakítására voksolt.

1991. február 12. – Valentyin Pavlov szovjet miniszterelnök a Trud című lapnak adott nyilatkozatában közölte, hogy az ötvenés a százrubeles bankjegyek bevonására vonatkozó döntés az utolsó pillanatban meghiúsította a Mihail Gorbacsov megbuktatását célzó gazdasági puccskísérletet. Elmondása szerint egyes nyugati magánbankok és szovjet bankszervezetek több milliárd rubelt akartak rázúdítani az országra. Az így előidézett hiperinflációval akarták megdönteni Gorbacsovot és felszámolni a kommunista párt uralmát.

1991. február 15–17. TATÁRFÖLD: – Kazanyban második kongresszusát tartotta a Tatár Nyilvános Központ Népi Mozgalom, amely elhatározta, hogy az egész országra kiterjeszti tevékenységét. A szervezet elnökévé Marat Molukovot választották.

1991. február 20. – Moszkvában Eduard Sevardnadze elnökletével megalakult a Szovjet Külpolitikai Társaság. Ideiglenes vezetőségében olyan ismert reformer politikusok kaptak helyet, mint Gavriil Popov moszkvai és Anatolij Szobcsak leningrádi főpolgármester, valamint Vlagyimir Petrovszkij külügyminiszter-helyettes.

1991. február 22–24. BURJÁTFÖLD: – Ulan-Udében az össz-burját kongresszus egyhangúlag alkotmányellenesnek nyilvánította azt az 1937-es törvényt, amely három részre hasította a Burját Köztársaságot. A tanácskozás síkraszállt a burjátok kulturális-nemzeti autonómiájáért, s létrehozta a burját kultúra össz-szövetségi társaságát. Visszautasította egyben azt a nézetet, hogy a köztársaság ismét a Mongóliával való szövetség és az ázsiai kultúra irányában halad.

1991. február 23. – Százezres (egyes becslések szerint 300 ezres) tömeggyűlést tartottak Moszkvában a szovjet fegyveres erők napja alkalmából. A megmozduláson a „demokrata" politikusokat, elsősorban Borisz Jelcint bírálták. A Manyezs téren szervezett gyűléssel a konzervatív vonal képviselői is bizonyítani akarták, hogy képesek akkora tömegek felvonultatására, mint a „demokraták". 24-én a Jelcint támogató erők rendeztek ellendemonstrációt, s követelték Gorbacsov lemondását.

1991. február 25. – A *litván* belügyminisztérium törvénytelennek nyilvánította a köztársaság Moszkva-barát kommunista pártját. Döntését azzal indokolta, hogy a KP „egy külföldi párt helyi szervezete". A minisztérium törvénytelennek nyilvánította a párt két újságját és rádióadóját is.

1991. február 27. – A *tádzsikisztáni* parlament határozatára Leninábádot ezentúl ismét Hodzsendnek hívják. A Szovjetunió fennállása óta első ízben változtatott nevet egy olyan szovjet város, amelyet Leninről neveztek el.

1991. február 27. – A *jereváni* törvényhozás elfogadta a szociális és politikai szervezetekről szóló törvényt. Az új jogszabály megtiltja mindazon pártok tevékenységét Örményország területén, amelyek vezetősége a köztársaság határain túl működik.

1991. március 1. – Több mint 500 ezer ukrán bányász 24 órás sztrájkot kezdett a Donyecki-medencében, hogy nyomatékot adjon 150 százalékos béremelési követelésének. Béremelést és Gorbacsov lemondását követelve ugyancsak részleges sztrájkba léptek a kazahsztáni Karagunda bányászai. Március 7-én a vorkutai és a pecsorai bányászok egy része is csatlakozott a munkabeszüntetéshez.

1991. március 1. – A moldovai kormány február 27-i döntése alapján a köztársaságban jegyrendszert vezettek be a fogyasztási cikkekre.

1991. március 3. – *Észtországban* és *Lettországban* népszavazást rendeztek a függetlenségről. A hivatalos eredmények szerint Észtországban a szavazók 77,8 százaléka, Lettországban pedig 73,7 százaléka foglalt állást a függetlenség mellett, ellene pedig 21,4, illetve 24,7 százalék. Észtországban a választásra jogosultak 82,9 százaléka, Lettországban pedig 87,6 százaléka járult az urnákhoz.

1991. március 5. – A szovjet Legfelsőbb Tanács Nemzetiségi Tanácsa határozatban érvénytelenítette mindazokat a törvényeket, amelyek sértik a Sztálin idejében deportált népek jogait.

1991. március 6. – A szovjet államfő mellett működő Szövetségi Tanács elfogadta és a köztársasági parlamentek elé utalta megvitatásra az új szövetségi szerződés tervezetét.

1991. március 8. – Moszkvában nyilvánosságra hozták a szövetségi szerződés új tervezetét. Az 1990 novemberében közzétett gorbacsovi változattól eltérően a dokumentum lehetővé teszi, hogy a tagállamok önállóan alakítsák kapcsolataikat a külfölddel, részt vegyenek nemzetközi szervezetek munkájában, és szerződéseket kössenek. Az engedmények ellenére a tervezet kimondja, hogy a központi kormány ellenőrzi a fegyveres erőket, a külpolitikát, az országos költségvetést, a külkereskedelmet, a törvénykezést, az űrkutatást és a távközlést. Hat köztársaság: Lettország, Litvánia, Észtország, Grúzia, Örményország és Moldova elutasította a tervezett szerződést, Azerbajdzsán pedig az okmánynak csak bizonyos pontjait fogadta el.

1991. március 10. – Moszkva központjában a Demokratikus Oroszország nevű tömörülés tüntetést szervezett Borisz Jelcin támogatására. A Manyezs téren tartott gyűlésen az ellenzéki erők vezéralakjai (Gavriil Popov moszkvai polgármester, Jurij Afanaszjev, a Demokratikus Oroszország társelnöke és mások) mondtak beszédet, s Jelcinhez hasonlóan elvetették az új szövetségi szerződés tervezetét, mert az a központi hatalom fenntartását célozza. Hasonló Jelcin-párti tüntetések zajlottak le Oroszország más nagyvárosaiban, így Szverdlovszkban, Omszkban, Irkutszkban, Leningrádban is.

1991. március 11. – A *moldovai* kommunisták Demokratikus Platformja Anton Grajdieru vezetésével kilépett a Moldovai Kommunista Pártból, és új, demokratikus párt megalakítására hívta fel támogatóit.

1991. március 12. – Moszkvában második össz-szövetségi találkozójukat tartották a szovjetunióbeli zsidó vallási és nemzeti szervezetek. A résztvevők a vallási és a világi zsidó szervezetek tevékenységének összehangolását vitatták meg.

1991. március 12–14. VOLGAI NÉMETEK: – Moszkvában

rendkívüli kongresszust tartott a szovjetunióbeli németeket tömörítő Újjászületés nevű szervezet. A tanácskozás nyilatkozatban követelte a Volga menti Német Autonóm Köztársaság helyreállítását, s támogatásért folyamodott Mihail Gorbacsovhoz és az oroszországi parlamenthez. A küldöttek Ideiglenes Tanácsot hoztak létre a Volgai Köztársaság megteremtésével kapcsolatos gyakorlati lépések megtételére.

1991. március 16. – Moszkvában tanácskozott az Oroszországi Parasztpárt első kongresszusa. A jóváhagyott program kihangsúlyozza, hogy a párt fő célja a tulajdonosi gazdálkodás újjáélesztése, a gazdálkodók gazdasági és szociális érdekeinek védelme. A résztvevők Jurij Csernyicsenko szovjet népi küldöttet választották meg a párt elnökévé.

1991. március 17. – A Szovjetunióban népszavazást rendeztek a szovjet föderáció jövőjéről. A szavazóknak választ kellett adniuk arra a kérdésre, hogy: „Szükségesnek tartja-e a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének mint egyenjogú szuverén köztársaságok megújított föderációjának megőrzését, amelyben teljes mértékben biztosítják bármely nemzetiséghez tartozó személy jogait és szabadságát?" A Szovjetunió 185 milliónyi választópolgárából mintegy 147 millió fő (80 százalék) járult az urnákhoz. A szavazók 76,4 százaléka a szövetség fenntartása mellett foglalt állást, 22 százaléka pedig ellenezte ezt. A népszavazáson részt vevők és igennel szavazók százalékos aránya köztársaságonként:

– Oroszországi Föderáció:	75,4 és 70,9
– Ukrajna:	83 és 70
– Belorusszia:	83,3 és 82,6
– Üzbegisztán:	95,4 és 93,7
– Kazahsztán:	89 és 94,1
– Tádzsikisztán:	94 és 96
– Türkmenisztán:	97,7 és 97,9
– Kirgizisztán:	92,9 és 94,5
– Azerbajdzsán:	75 és 93

Hat tagköztársaság: a balti államok, Örményország, Grúzia és Moldova – parlamentjeik korábbi döntésének megfelelően – bojkottálták az össz-szövetségi referendumot, bár a szavazóhelyiségeket ezekben a köztársaságokban is felállították. Lettországban a választópolgárok 25–30, Észtországban 23 százaléka adta le voksát, míg Litvániában 652 ezer, Moldovában 800 ezer, Grúziában 50 ezer, Örményországban 5 ezer fő szavazott, többségében az unió fenntartására.

1991. március 19. – Mihail Gorbacsov április 2-i hatállyal nagyarányú áremeléseket rendelt el, amelyek az élelmiszereken és fogyasztási cikkeken kívül kiterjednek a közlekedési díjtételekre, valamint a postai és távközlési díjakra is. A kiskereskedelmi árak mintegy háromszorosukra emelkednek.

1991. március 19. – *Rigában* a lett parlament elfogadta „A lettországi nemzeti és etnikai csoportok kulturális autonómiájához szükséges szabad fejlődésről és jogokról" szóló törvényt.

1991. március 21. – A szovjet parlament határozatban rögzítette, hogy az egész ország területén, beleértve a népszavazás lebonyolítását megtagadó köztársaságokat is, érvényesek a március 17-i népszavazás eredményei. A határozat szerint minden államhatalmi szervnek, a köztársaságiaknak is, el kell fogadniuk a népszavazásnak az államszövetség megújítására vonatkozó döntését.

1991. március 23. – Gorbacsov elnöki rendeletet adott ki, amely szerint az áprilistól hatályba lépő áremelések ellentételezésére negyven százalékkal felértékelik a március elsejéig befizetett takarékbetéteket, s egyúttal eltörlik a felvehető összeg havi ötszáz rubelben megszabott felső határát. Gorbacsov rendeletileg újraszabályozta a vállalatok adófizetési kötelezettségét is. Eszerint az eddigi 45 százalék helyett átmenetileg 35 százaléknyi adót kell fizetniük a nyereség után, ebből 17 százaléknyi kerül a központi költségvetésbe, 18 százaléknyi pedig a köztársaságok, illetve a helyi hatóságok pénztárába. Ugyanez a rendelet jövedelemadó-mentességet biztosít a havi 160 rubelnél kisebb jövedelmű magánszemélyek számára. Az ennél többet kereső szovjet állampolgároktól 13 százalék személyi jövedelemadót vonnak le a jövőben.

1991. március 23. – Az *ukrán* Legfelsőbb Tanács jóváhagyta a

földreformról szóló határozatot, amelynek értelmében magánszemélyeknek is lehet saját, örökölhető földtulajdonuk.

1991. március 25. – A szovjet védelmi minisztérium szóvivője közölte, hogy 1990–1991-ben mintegy 513 ezer fegyver került vissza a szovjet katonai egységekhez. Az 1990. július 25-i elnöki rendelet értelmében begyűjtött fegyverek mintegy 70 százaléka különböző „szélsőséges" csoportoktól származott.

1991. március 25. – A *türkmén* parlament – több kiegészítő javaslattal – jóváhagyta a szövetségi szerződés tervezetét.

1991. március 26. – A szovjet Legfelsőbb Tanács két hónapra felfüggesztette a március 1-je óta tartó, az ország 600 szénbányájának csaknem egynegyedét megbénító sztrájkokat. A Legfelsőbb Tanács a népgazdaság súlyos helyzetével, a sztrájkok következtében várható helyrehozhatatlan károk megelőzésének szándékával indokolta döntését.

1991. március 26. – *Litvániában* életbe lépett az élelmiszerárak drasztikus emelése. Az áremelés átlagosan 2,8-szeres.

1991. március 26. – *Biskekben* alapító kongresszusát tartotta a Kirgiz Muzulmán Központ. Vezetőjévé Sadikjan Kamalovot, a köztársaság egyik legmagasabb rangú vallási vezetőjét választották.

1991. március 28. – Az oroszországi népi küldöttek kongresszusa a katonai teherautókkal körülzárt Kremlben alig egyórás vita után úgy döntött, hogy hatályon kívül kell helyezni a központi kormányzatnak a moszkvai rendfenntartás címén hozott rendelkezéseit. A tanácskozás a rendőri alakulatok és a katonai teherautók Moszkva központjából történő kivonásáig felfüggesztette plenáris ülését.

1991. március 28. – Moszkvában összetűzések nélkül zajlott le a Demokratikus Oroszország nevű mozgalom által szervezett mintegy százezres tüntetés, amelyre a kormány tilalma ellenére és a példátlan méretű rendőri készültség mellett a városközponton kívül került sor.

1991. március 28. – Az észak-kaukázusi Tyerek folyó vidékén élő kozákok *Vlagyikavkazban* új hetmant választottak Vaszilij Konyahin személyében.

1991. március 31. – *Grúziában* népszavazást rendeztek a köz-

társaság jövőjéről. A 3,3 millió választásra jogosult 90,53 százaléka vett részt a szavazáson, s a túlnyomó többség (98,93 százalék) a függetlenségre adta le voksát. Dél-Oszétia több körzetében (így pl. a fővárosban, Chinvaliban és környékén) a lakosság bojkottálta a referendumot.

1991. április 1. – A március elején alakult nemzeti rendőrség után saját határőrsége is lett Észtországnak, miután 250 önkéntes letette a szolgálati esküt. A határőrök az Eestikodukaitse nevű honvédelmi szervezet önkénteseit váltják fel a más szovjet köztársaságokba irányuló forgalmat lebonyolító, 1990 ősze óta őrzött közúti határátkelőhelyeken és a kikötőkben. Ellenőrző tevékenységük nem terjed ki a vasúti és a légi közlekedésre, illetve a nemzetközi határátkelőhelyekre.

1991. április 2. – Az állami boltokban átlagosan 60 százalékkal emelkedett az élelmiszerek és különféle fogyasztási termékek ára, s ezzel több évtizedes árak tűntek a múltba. A kenyér és a hús ára átlagosan 200 százalékkal, a tejé 130 százalékkal, a cukoré 135 százalékkal emelkedett, a gyermekruházati cikkek esetében 195 százalékos volt a növekedés. A szovjet kormány az áremelésnek mintegy 85 százalékát igyekezett kompenzálni, elsősorban a nyugdíjasoknál és diákoknál, valamint a többgyermekes családoknál. Az 1987 óta húzódó árreformtól a kormány azt remélte, hogy mintegy 90 milliárd rubellel szűkíti a lakosságnál kint levő, árufedezet nélküli pénzmennyiséget, amely egyes becslések szerint megközelíti a 300 milliárd rubelt.

1991. április 2–4. – Moszkvában tárgyalóasztalhoz ültek a szovjet kormány és az immár egy hónapja sztrájkoló 300 ezer bányász képviselői. (A Szovjetunió 600 szénbányájából mintegy 200 vett részt különböző mértékben a munkabeszüntetésekben.) Április 3-án megegyezés született, amelynek értelmében a bányászok fizetését egy éven belül fokozatosan 150 százalékkal emelik fel, de a bányászoknak ezzel párhuzamosan jelentősen növelniük kell a kitermelt szén mennyiségét. Április 4-én a Sztrájkbizottságok Országos Koordinációs Tanácsa Gorbacsovhoz címzett nyilatkozatában elfogadhatatlannak nevezte a megállapodást, mivel még azokat a bányászkövetéseléseket sem elégíti ki, amelyeket a kormánynak már az 1989-ben aláírt jegyzőkönyvek szerint teljesí-

tenie kellett volna. Egyúttal kitartott a politikai követelések, többek között a szovjet államfő lemondása mellett.

1991. április 4. – Borisz Jelcin indítványára az oroszországi népi küldöttek kongresszusa elvben jóváhagyta a parlamenti elnöki jogkör kibővítését a köztársaságban eluralkodó káosz megfékezése érdekében. Jelcin ily módon próbálta meg kiszélesíteni hatalmát, mivel a testületben nem tudta keresztülvinni az elnöki rendszer bevezetését. A kongresszus június 12-re tűzte ki a köztársasági közvetlen elnökválasztás időpontját. A tanácskozás, mely elfogadta a jelenlegi politikai, szociális és gazdasági válság megoldását célzó programot, április 5-én fejezte be kilencnapos munkáját.

1991. április 6. – Mihail Gorbacsov eltörölte néhány termék és szolgáltatás népszerűtlen 5 százalékos forgalmi adóját, hogy elejét vegye az áremelések miatt gyakorivá vált munkabeszüntetéseknek. A fogyasztási cikkekre és a szolgáltatásokra 1991 elején bevezetett forgalmi adó eltörlése egyike volt a március 1-je óta sztrájkoló szénbányászok legfőbb követeléseinek is.

1991. április 6–7. – *Kisinyovban* tanácskoztak Örményország, Grúzia, Észtország, Lettország, Litvánia és Moldova képviselői, hogy egyeztessék függetlenségi törekvéseiket és együttműködésüket Moszkva politikai, gazdasági és katonai nyomásával szemben.

1991. április 8. – Moszkvában exkluzív klub nyílt az ifjú szovjet milliomosok számára. A szűk körű társaságba azok nyerhetnek bebocsátást, akik legalább egymillió rubelnyi vagyonnal rendelkeznek, és koruk nem haladja meg a 35 évet.

1991. április 8. – Mihail Gorbacsov elnöki rendeletet bocsátott ki a betakarításban és az élelmiszer-ellátásban mutatkozó nehézségek felszámolására, a szovjet élelmiszer-termelés további hanyatlásának megakadályozására. A dokumentum egyebek mellett arra kötelezi az illetékes vállalatokat, hogy a termelőket lássák el megfelelő gépekkel, és biztosítsák számukra a betakarításhoz szükséges üzemanyagot.

1991. április 9. – A három balti köztársaság után *Grúzia* lett a Szovjetunió negyedik, önmagát függetlenné nyilvánító köztársasága, miután a tbiliszi parlament egyhangúlag elfogadta a Grúzia függetlenségét kimondó határozatot, amely az 1918. május 26-i nyilatkozaton alapul.

1991. április 10. – *Minszkben* többezres tüntetés volt a belorusz kormány épülete előtt, és a város üzemeiben figyelmeztető sztrájkok kezdődtek, mivel a belorusz kormány csak részlegesen tett eleget a munkások gazdasági és szociális követeléseinek. 13-án Minszkben belorusz városok képviselői megalakították a köztársasági sztrájkbizottságot, melynek vezetőjévé Mihasz Szobolt választották. 18-ára zsákutcába jutottak a sztrájkbizottság és a belorusz kormány közötti tárgyalások, ezért április 23-ra általános munkabeszüntetést hirdettek meg.

1991. április 10. – *Tallinnban* megkezdték a lakossági vagyonjegyek kibocsátását. A vilniusi kormány határozata értelmében a köztársaság lakói térítésmentesen, az életkor függvényében juthatnak hozzá e vagyonjegyekhez, amelyeket kizárólag állami tulajdon vásárlásakor használhatnak fel.

1991. április 14. – *Tbilisziben* a többpárti parlament első ülésszakának rendkívüli ülésén egyhangú döntéssel Zviad Gamszahurdiát, a grúz Legfelsőbb Tanács Elnökségének addigi elnökét választották meg Grúzia első elnökévé. Az 52 éves Gamszahurdia író és nyelvész, évek óta a grúz nacionalista mozgalom egyik vezetője. Gamszahurdia megbízatása május 26-ig, a közvetlen elnökválasztás napjáig szólt. A grúz parlament számos alkotmánymódosítást is végrehajtott, ezek szerint az elnök közvetlenül ellenőrzi a végrehajtó, a törvényhozói és a bírói hatalmat, joga van rendeletekkel kormányozni, feloszlathatja a parlamentet, és megvétózhatja a törvényhozásban már elfogadott törvényeket.

1991. április 16. – Zviad Gamszahurdia grúz elnök polgári engedetlenséget hirdetett a köztársaságban. Elrendelte, hogy a grúz állami szervek tanúsítsanak „nemzeti és polgári engedetlenséget" a szovjet hatóságokkal szemben.

1991. április 17. – A *jereváni* parlament elrendelte az Örmény Kommunista Párt, valamint a köztársaság területén működő ifjúsági szövetség vagyonának államosítását, s befagyasztotta mindkét szervezet bankokban elhelyezett pénzösszegeit. A lefoglalt javakat a helyi tanácsok rendelkezésére bocsátják.

1991. április 18. – A Glasznoszty című szovjet hetilap a szovjet belügyminisztérium adatai alapján közölte, hogy 1990-ben 452 ezren vándoroltak ki a Szovjetunióból. A legtöbben, 103,6 ez-

ren, az Oroszországi Föderációból, illetve 95,3 ezren Ukrajnából hagyták el az országot. Legkevesebben – 892-en – Észtországból távoztak. A kivándoroltak közel hatvan százaléka Izraelben, 31,3 százaléka Németországban, 5,3 százaléka Görögországban, 2,9 százaléka pedig az Egyesült Államokban talált új hazára.

1991. április 20. OSZÉTIA: – Az Oroszországi Föderáció déli részén fekvő Északoszét Autonóm Köztársaság parlamentje rendkívüli állapotot hirdetett ki Vlagyikavkaz városában és környékén, hogy elejét vegye a kirobbant nemzetiségi viszálynak. A Vlagyikavkaz környékén lévő Kurtat településen évtizedes földviták miatt robbantak ki összecsapások az oszét és a csecsen-ingus nemzetiségűek között, amelyek annak ellenére folytatódtak, hogy a helyszínre érkeztek a rendfenntartó erők, valamint az Északoszét és a szomszédos Csecsen-Ingus Autonóm Köztársaság vezetői.

1991. április 19. TATÁRFÖLD: – *Kazanyban* a Legfelsőbb Tanács törölte a helyi alkotmányból, hogy Tatárföld az Oroszországi Föderáció része. Jóváhagyta azt az alkotmánymódosítást is, hogy létre kell hozni az elnöki tisztséget, amelyet közvetlen választás útján töltenek be.

1991. április 20. – Kahar Mahkamov *tádzsik* elnök rendeletében az 1991. április 2-a előtti szintre állította vissza a köztársaságban a kenyér és a liszt árát.

1991. április 23. – A Moszkva környéki Novo-Ogarjovóban Mihail Gorbacsov és kilenc szovjet tagköztársaság vezetői megállapodtak az új szovjet szövetségi szerződés aláírásában, valamint a közös válságellenes intézkedésekben. A tanácskozás lényegében elismerte a távol maradt köztársaságok – Észtország, Lettország, Litvánia, Grúzia, Örményország és Moldova – jogát a Szovjetunióból való kiválásra, s ezzel egyértelművé vált, hogy az új Szovjetuniót kilenc szuverén állam fogja alkotni. A szovjet elnöknek sikerült megnyernie válságprogramja végrehajtásához a kilenc köztársaság vezetőinek támogatását, akik egyetértettek azzal, hogy a népgazdaság kulcságazataiban, így a közszükségleti cikkek gyártása terén, valamint a vasúti közlekedésben „különleges állapotot" vezessenek be. Megállapodtak abban, hogy összehangolt erőfeszítéseket tesznek a mezőgazdaság és az élelmiszer-

ipar zavartalan működésének biztosítása és a termelés növelése érdekében. Döntés született arról is, hogy számos közszükségleti cikk és élelmiszer vonatkozásában eltörlik az 5 százalékos „elnöki" forgalmi adót. A Szovjetunió jövőjét illetően a résztvevők megegyeztek abban, hogy az új szövetségi szerződés aláírását követő hat hónapon belül a Népi Küldöttek Kongresszusa elfogadja az új szovjet alkotmányt, és azt követően általános választásokat írnak ki. Az egyezség megkötésével Mihail Gorbacsov és Borisz Jelcin, akik között február óta nyílt hatalmi harc folyt, ha ideiglenesen is, de felhagytak az ellenségeskedéssel.

1991. április 23. – A szovjet parlament jóváhagyta a kormány válságprogramját, egyúttal felszólította az államfőt és a kormányfőt, hogy kezdjenek hozzá megvalósításához. Az akcióterv értelmében a szovjet központi vezetés egyes kulcsfontosságú iparágakban rendkívüli intézkedésekkel élhet a termelés zavartalanságának biztosítása érdekében, akár betilthatja a sztrájkokat is.

1991. április 24. – *Belorusszia* 13 városában nagyszabású munkabeszüntetések voltak. Minszkben mintegy 30 ezren vonultak a parlament épülete elé, hogy nagyobb önállóságot követeljenek Moszkvától, és szorgalmazták a pártok kivonulását a munkahelyekről.

1991. április 24. – Moszkvában az SZKP KB ülésén Mihail Gorbacsov pártfőtitkár közölte, hogy a bírálatok ellenére meg akarja tartani párt- és állami vezetői tisztségét. (A Politikai Bizottság még a KB-ülés előtt egyhangúlag állást foglalt Gorbacsovnak a főtitkári posztról való lemondása ellen.) 25-én a KB jelen lévő 349 tagja közül mindössze 13 szavazott a bizalmatlansági kérdés napirendre tűzése mellett, 322 KB-tag ellenezte a felvetés megvitatását. Így a főtitkár (aki ezúttal is látványosan felajánlotta távozását) megerősödve került ki az erőpróbából.

1991. április 24. – Három nappal azután, hogy Mihail Gorbacsov és Borisz Jelcin drámai hangú közös nyilatkozatban kérte a sztrájkolókat akcióik befejezésére, a Szovjetunió északi részének bányászai és Belorusszia dolgozói felvették a munkát.

1991. április 27. – *Tallinnban* tizenkét szovjet köztársaság kormányfői és miniszterei a köztársaságok gazdasági kapcsolatainak új alapokra helyezéséről, a központ közvetítő szerepének kizárá-

sáról tanácskoztak. Közös dokumentumot írtak alá a kölcsönös szállításokról, és megvitatták, hogy az egyes köztársaságok milyen arányban vegyék ki részüket a Szovjetunió külföldi adósságainak törlesztéséből. Az észt kormány által kezdeményezett találkozón Azerbajdzsán, Belorusszia és Türkmenisztán nem képviseltette magát.

1991. április 27–28. – Moszkvában kongresszust tartott az Oroszországi Demokratikus Párt. A program körüli nézeteltérések miatt kivált a szervezetből Garri Kaszparov és Arkagyij Murasev.

1991. május 1. – A Pamjaty nevű soviniszta szervezet *Leningrádban* antiszemita tüntetést rendezett, mintegy háromezer fő részvételével. A felvonulók azzal vádolták a szovjet vezetőket, hogy „az oroszok rovására a zsidóknak kedveznek".

1991. május 2. – Moszkvában megalakult az Orosz Nemzeti Párt. Az Alekszej Brumel vezette szervezet célja bevezetni az alkotmányos monarchiát Oroszországban s Vlagyimir Kirillovics nagyherceget ültetni a cári trónra.

1991. május 3–7. – A Szovjetunió északi, szibériai és távol-keleti vidékein élő, asszimilációval fenyegetett kis népek moszkvai kongresszusa túlélési és fejlesztési alapot létesített, és elhatározta a kis népek regionális parlamentjének és sajtókiadványainak létrehozását.

1991. május 4. – A donyecki bányavidéken a sztrájkoló bányászok felvették a munkát.

1991. május 7. – Az Oroszországi Föderáció Legfelsőbb Tanács elfogadta a deportált népek rehabilitációjáról szóló törvényt, amelyben elismerte azt a jogukat, hogy helyreállítsák a kitelepítésük előtti nemzeti-állami berendezkedésüket.

1991. május 11. – *Dusanbében* a Tádzsikisztáni Demokratikus Párt, a Demokratikus Kirgizisztán Mozgalom és az Oroszországi Demokratikus Párt képviselői egy egységes össz-szövetségi demokratikus párt létrehozásáról tárgyaltak. A közép-ázsiai szervezetek elhatározták, hogy megalakítják a Demokratikus Erők Területi Kongresszusát, amelyben részt vesznek mind az öt közép-ázsiai köztársaság demokratikus csoportjai.

1991. május 12. – Mihail Gorbacsov és Borisz Jelcin az Orosz-

országi Föderációhoz tartozó volt autonóm köztársaságok vezetőivel kezdett tárgyalásokat az új szövetségi szerződésről. A találkozó alapkérdése az, hogy a szuverén köztársaságokká lett egykori autonómiák milyen formában csatlakozhatnak az új szövetségi szerződéshez. A szovjet államfő és a kilenc tagköztársaság vezetőinek áprilisi novo-ogarjovói találkozóján olyan formulát fogadtak el, hogy a volt autonóm köztársaságok nem önállóan, hanem a korábbi keretekhez igazodva, az adott szövetséges köztársaság küldöttségének tagjaként írhatják alá az új szövetségi szerződést.

1991. május 15. – A *rigai* parlament úgy döntött, hogy Lettországban a volt földtulajdonosok és leszármazottaik kárpótlásban részesülhetnek államosított ingatlanukért, amennyiben nem akarnak korábbi földjükön gazdálkodni.

1991. május 15. – Mihail Gorbacsovnak sikerült megállapodnia 13 tagköztársaság vezetőivel egy olyan gazdasági reformtervben, amely a remények szerint véget vet az ország egyre súlyosbodó gazdasági válságának. A tanácskozásról csak Észtország és Grúzia maradt távol. A nyolcpontos közös gazdasági terv tekintélyuralmi intézkedéseket vegyít a termelést és a beruházást ösztönző lépésekkel.

1991. május 15. DAGESZTÁN: – A dagesztáni Népi Küldöttek Kongresszusa szuverén köztársasággá nyilvánította Dagesztánt az Oroszországi Föderáció részeként.

1991. május 16. – Az épületfoglalások és a fegyverhasználat nélküli atrocitások után először ért fegyveres támadás litván határőr vámosokat a belorusz határon. Eközben a szovjet hadsereg 24 óra alatt ellenőrzése alá vonta Litvánia öt legfontosabb országútját, köztük a Vilniust Kaunasszal összekötő közutat.

1991. május 16. – A szovjet államfő aláírta azt a rendeletet, amely „különleges rendszert" vezet be a szovjet gazdaság kulcságazataiban, és betilt ezekben mindenfajta sztrájkot.

1991. május 17. BIROBIDZSÁN: – A birobidzsáni területi tanács az Oroszországi Föderáció önálló tagjává nyilvánította a Zsidó Autonóm Területet, s megerősítette kiválását a Habarovszki területből.

1991. május 18. – Moszkvában alapító kongresszusát tartotta az OSZSZSZK Oroszországi Pártja. Programjában síkraszállt

Oroszország állami önállóságáért, Kazahsztán és Kirgizia északi részeit, a Dnyeper moldovai bal parti területeit és a Krím félszigetet is beleértve.

1991. május 19. – Moszkvában megalakult az Orosz Néppárt. A szervezet két társelnöke Telman Gdljan és Oleg Berezin lett.

1991. május 20. – A belorusz határ mentén három litván határőrállomást gyújtottak fel ismeretlen tettesek.

1991. május 21. – Az *ukrán* parlament ülésszakán a képviselők többsége a köztársaság elnökének közvetlenül a lakosság által történő megválasztása mellett szállt síkra.

1991. május 22. – A szovjet kormány hatályon kívül helyezte az alapvető fogyasztási cikkekre és szolgáltatásokra kivetett 5 százalékos forgalmi adót. A szovjet államfő egyidejűleg elrendelte a minimálbér intézményének bevezetését. Gorbacsov július 1-jéig adott határidőt a szovjet kormánynak és a tagköztársaságok kabinetjeinek arra, hogy meghozzák döntéseiket a bérminimummal kapcsolatban, melyet hivatalosan „minimális fogyasztási költségvetésnek" kereszteltek el.

1991. május 22. – Az *oroszországi* Népi Küldöttek Kongresszusa nagy többséggel megszavazta az Oroszországi Föderáció elnöki tisztéről szóló törvényt. A 615 szavazattal (235 ellenszavazat és 66 tartózkodás mellett) elfogadott törvény értelmében az elnök az Oroszországi Föderáció legfőbb közjogi méltósága, s egyben a végrehajtó hatalom feje. Jogkörébe tartozik a miniszterek kinevezése és leváltása, s szükség esetén rendeletekkel kormányozhat. A Népi Küldöttek Kongresszusa és a Legfelsőbb Tanács jóváhagyása kell az elnök által javasolt programok finanszírozásához. A képviselők bármely elnöki rendeletet megváltoztathatnak, és jogukban áll az elnök eltávolítása is, ha megsérti az Oroszországi Föderáció vagy a Szovjetunió törvényeit vagy alkotmányát. Az elnök nem oszlathatja fel a Népi Küldöttek Kongresszusát és a Legfelsőbb Tanácsot. A nép által közvetlenül, öt évre választott elnök munkáját egy alelnök segíti.

1991. május 22–23. – A *Vilnius* közelében lévő Mostiskes falucskában tartották a vilniusi és salcininkai területek népi küldötteinek és tanácstagjainak kongresszusát, amely létrehozta a Vilniusi Lengyel Autonóm Területet, és elfogadta annak alkotmányát.

1991. május 22–23. – A *moldovai* parlament május 22-én megvonta a bizalmat Mircea Dructól, a köztársaság kormányfőjétől. Másnap a kisinyovi képviselők az alkotmányt módosítva Moldovai Köztársaságra változtatták államuk hivatalos elnevezését, a törvényhozást pedig Legfelsőbb Tanácsról átkeresztelték Parlamentre.

1991. május 25–26. – Az új szövetségi szerződést elutasító hat szovjet köztársaság függetlenségi mozgalmai a moldovai fővárosban tanácskozásukon úgy döntöttek, hogy korábbi nem hivatalos kapcsolataik továbbfejlesztésére állandó szervezetet hoznak létre. A grúz, az örmény, a moldovai, a lett, az észt és a litván népfrontok képviselőiből álló Kisinyovi Fórum legfőbb feladata a politikai akciók koordinálása, a közvetlen gazdasági kapcsolatok fejlesztése és az információcsere. A fórum havonta ülésezik felváltva a hat köztársaságban.

1991. május 26. – A *grúziai* elnökválasztáson földcsuszamlásszerű győzelmet aratott a parlament által választott eddigi elnök, Zviad Gamszahurdia, s ezzel a szovjet történelem első, közvetlenül a lakosság által választott elnöke lett. Gamszahurdia a szavazatok 87 százalékát szerezte meg.

1991. május 27. – *Leningrádban* megalakult az Oroszországi Föderáció Zöld Pártja.

1991. május 28. CIONIZMUS: – Moszkvában a szovjet cionista szervezetek kongresszusán a küldöttek többsége a Szovjetunió Cionista Szövetségének a Cionista Világszervezethez való csatlakozása mellett döntött. A Szovjetunió Cionista Szövetségét 1990 novemberében hozták létre, és a szervezet a szovjet zsidók Izraelbe telepítésére vonatkozó program kidolgozását, valamint az antiszemitizmus elleni harcot tartja fő feladatának.

1991. május 28. TATÁRFÖLD: – A *tatár* parlament úgy döntött, hogy a korábban Oroszországhoz tartozó autonóm köztársaság nem vesz részt a június 12-re kiírt oroszországi elnökválasztáson, hanem ezzel párhuzamosan helyi elnökválasztást tartanak. A döntés annak következménye, hogy az új szövetségi szerződést Tatárföld önállóan s nem az oroszországi delegáció részeként kívánja aláírni, de ezt sem az orosz, sem a szovjet vezetés nem fogadja el.

1991. május 29. – A *lett* parlament határozatban tiltotta meg, hogy a köztársaság akár egy kopeket is átutaljon a szovjet költségvetés számára. A rigai dokumentum törölte ezt a fejezetet a köztársaság költségvetéséből, s ily módon felülbírálta a lett kormányfőt, aki korábban Pavlov szovjet miniszterelnökkel megállapodott arról, hogy Riga 350 millió rubelt fizet be idén a szovjet államkasszába.

1991. június 3. – *Vilniusban* szovjet katonai egységek vették körül a parlamentet, a belügyminisztériumot, a város pályaudvarát, a repülőteret, s mintegy 15 ellenőrző pontot létesítettek, megszállva a várost keresztülszelő Neris folyó hídjait is.

1991. június 3–6. – *Odesszában* tartott kongresszusukon létrehozták egyesületüket az egykori gettók és náci koncentrációs táborok szovjet zsidó foglyai. Becslések szerint jelenleg mintegy 10 ezer ilyen zsidó él a Szovjetunióban.

1991. június 7. – Az *ukrán* parlament határozatot hozott a központi szovjet vezetés fennhatósága alá tartozó iparvállalatok és szervezetek feletti irányítás átvételéről.

1991. június 8. DNYESZTER-MELLÉK: – A szovjet belügyminisztériumhoz tartozó különleges rendeltetésű egységek (OMON) érkeztek Tyiraszpolba, a Moldovához tartozó ún. Dnyeszter menti Köztársaság székhelyére.

1991. június 8. CSECSENFÖLD: – A Csecsen Népi Kongresszus megerősítette 1990. novemberi határozatát, miszerint a történelmi csecsen területek vegyék fel a Nahicsicsi Csecsen Köztársaság elnevezést. 1990 végén a csecsen-ingus Legfelsőbb Tanács elutasította, hogy az államalakulat két köztársaságra bomoljon vagy megváltoztassa elnevezését.

1991. június 9. – *Csernovicben,* Észak-Bukovina fővárosában az Ukrajnához tartozó észak-bukovinai és dél-besszarábiai területek román szervezetei megalakították az Ukrajnai Román Társaságok Demokratikus Unióját.

1991. június 12. – *Oroszország* történetében első ízben tartottak elnökválasztást. Borisz Jelcin 57,38 százalékot szerezve utasította maga mögé vetélytársait: Nyikolaj Rizskov korábbi szovjet kormányfőt (16,85), Vlagyimir Zsirinovszkij liberális-demokrata pártvezért (7,94), Aman Tulejev kemerovói tanácselnököt (6,1),

Albert Makasov tábornokot (3,8) és Vagyim Bakatyin volt belügyminisztert (3,47).

1991. június 12. – Az új szovjet szövetségi szerződés kidolgozásában részt vevő 9 köztársaság közül Belorusszia elsőként adta áldását a tervezet alapvető elemeire.

1991. június 12. – Az oroszországi elnökválasztással egy időben megtartott népszavazáson Leningrád lakóinak többsége úgy döntött, hogy a város kapja vissza régi nevét: hívják ismét Szentpétervárnak.

1991. június 14. – Vlagyimir Krjucskov, a szovjet Állambiztonsági Bizottság (KGB) elnöke közölte, hogy 1920 és 1953 között a szovjetunióbeli politikai tisztogatásokban 4,2 millió embert ért megtorlás. A leszámolások már 1920-ban megkezdődtek, s 1937–38 volt a legsötétebb időszak, amikor több mint 2 millió ember esett a politikai terror áldozatául. 1988 és 1990 októbere között 1,2 millió embert rehabilitáltak.

1991. június 15. – A Partyijnaja Zsizny című folyóirat adatai szerint 1990-ben majdnem 15 százalékkal csökkent a Szovjetunió Kommunista Pártjának taglétszáma. 1,8 millió párttag visszaadta tagkönyvét, mintegy 600 ezer embert kizártak. Felvételét alig valamivel több mint 100 ezer ember kérte, így a 2,3 milliós csökkenéssel 16,5 millióra esett vissza az SZKP tagjainak a száma.

1991. június 15. – A Jegyinsztvo nevű, Nyina Andrejeva vezette politikai csoport odesszai kongresszusán bejelentette a Leninista Munkáspárt megalakítását. A párt az SZKP mindazon tagjait kívánja tömöríteni, akik elvetik a jelenlegi pártvezetés „revizionista irányvonalát".

1991. június 15. – Moszkvában új politikai mozgalom alakult Rusz Monarhicseszkaja (Monarchista Rusz) néven, s programjában a cár és családjának 1918-as kivégzése kivizsgálását követeli.

1991. június 15. – Kongresszust tartott Moszkvában az Alkotmányos Demokrata Párt, és síkraszállt az 1917. októberi forradalom után törvényen kívül helyezett Kadet Párt politikájának folytatása mellett.

1991. június 16. MAGYARORSZÁG: – Az 1990. március

10-én kötött kormányközi egyezményt teljesítve befejeződött a Magyarországon állomásozó szovjet alakulatok kivonása az ország területéről.

1991. június 17. – Valentyin Pavlov miniszterelnök a parlamentben „különleges jogköröket" kért a kormányzáshoz. Azt követelte, hogy törvénytervezeteket terjeszthessen elő, s hogy a helyi hatalmi szervek a köztársasági hatóságok utasításait mellőzve hajtsák végre a kormány döntéseit. A Legfelsőbb Tanács zárt ajtók mögötti ülésén Vlagyimir Krjucskov KGB-elnök, Dmitrij Jazov honvédelmi miniszter és Boris Pugo belügyminiszter támogatta Pavlov különleges jogkörökre vonatkozó kérését. Az államfő hatalmának és jogkörének megnyirbálására irányuló fellépést több képviselő „alkotmányos hatalomátvételi kísérletként" értékelte, amelynek keretében a kormány lépne elő első számú hatalmi és döntéshozó központtá. Az ügy hátterében az új szövetségi szerződés véglegesítése állt, amely aláírása után fél évvel megszünteti a Legfelsőbb Tanácsot és a kormányt. Június 21-én a parlamentben Gorbacsov elérte, hogy levegyék a napirendről Pavlov hatalommegosztásra irányuló követelését.

1991. június 19–21. EGYESÜLT ÁLLAMOK: – Borisz Jelcin megválasztott orosz elnök első külföldi útja Washingtonba vezetett.

1991. június 21. CSEHSZLOVÁKIA: – Elhagyta Csehszlovákiát az utolsó szovjet katonavonat, s ezzel gyakorlatilag befejeződött a szovjet haderő 1990 februárja óta tartó kivonása az országból.

1991. június 23. – Moszkvában konferenciát tartottak az ún. Liberális-Konzervatív Szövetség nevű új szervezet létrehozásáról. A résztvevők között ott voltak a Demokratikus Oroszország mozgalom olyan képviselői, mint Jurij Afanaszjev, Garri Kaszparov és Arkagyij Murasev.

1991. június 23. ADZSARFÖLD: – A Grúziához tartozó Adzsar ASZSZK parlamenti választásain a kormányzó Kerekasztal-Szabad Grúzia koalíció 47,5 százalékot szerzett az Adzsaria blokk 19,3 és a Grúz Kommunista Párt 17,6 százalékával szemben.

1991. június 23. – Kazahsztánban létrehozták a Legfelsőbb Gazdasági Tanácsot a piacgazdaság bevezetésének elősegítésére.

1991. június 24. – A szovjet parlament Szojuz nevű frakciója elvetette az új szövetségi szerződés tervezetét, mivel az szerinte az egységes föderatív Szovjetunió léte ellen irányul.

1991. június 24. – A *kazah* Legfelsőbb Tanács alapjaiban elfogadta az új szövetségi szerződés tervezetét.

1991. június 24. ALTAJ-VIDÉK: – Az Oroszországi Föderációhoz tartozó Altaj Határvidék Tanácsa határozatot hozott arról, hogy területén német nemzetiségi körzetet alakítanak.

1991. június 26. – A tádzsik, a kirgiz és az azerbajdzsán parlament alapjaiban elfogadta az új szövetségi szerződés tervezetét.

1991. június 26. – A szovjet különleges rendőri alakulatok, a „fekete sapkások" elfoglalták *Vilniusban* a központi távírót és a telefonközpontot.

1991. június 27. – Az *ukrán* parlament nagy többséggel elvetette a szovjet szövetségi szerződés jelenlegi tervezetét. A törvényhozók többek között azt kifogásolták, hogy a tervezet továbbra is egy egységes országot, nem pedig szuverén államokból álló laza konföderációt szorgalmaz, és sokan bírálták az adózási rendszer tervét is.

1991. június 27. – A *tádzsik* parlament elfogadta az új állampolgársági törvényt.

1991. június 28. KRÍM: – A krími tatárok kongresszusának küldöttei döntő többségükben megszavazták, hogy ki kell nyilvánítani a Krím félsziget szuverenitását. Dokumentumukban kimondták, hogy a krími tatárok azért fognak dolgozni, hogy létrehozzák szuverén nemzeti államukat a Krímben.

1991. június 29–30. – Moszkvában kongresszust tartott a Kommunista Kezdeményezés Mozgalom.

1991. június 29–30. – Moszkvában második kongresszusát tartotta az Oroszországi Republikánus Párt, amelyet 1990 novemberében alakítottak az SZKP Demokratikus Platformjának radikális tagjai. Gavriil Popov moszkvai főpolgármester a tanácskozáson egy össz-szövetségi demokratikus párt megalakítására szólított fel az SZKP ellenzékeként. A kongresszus szakadással zárult: a küldöttek egy csoportja kilépett a pártból, és bejelentette egy baloldalibb szocialista szervezet megalakítását.

1991. július 1. – A szovjet Legfelsőbb Tanács elfogadta a vállalatok *privatizálásáról* szóló törvényt. Ennek értelmében az állami

vállalatok bérbe adhatók, a vállalati kollektíva tulajdonába kerülhetnek, részvénytársasággá alakíthatók át vagy árverésen eladhatók. Az „államtalanítás" formájáról az állami vagyonalap dönt az illető vállalat dolgozóinak véleményét figyelembe véve. A privatizáció két fokozatban történik: az első 1992, a második 1995 végére fejeződik be, s akkorra a vállalatoknak már 60–70 százaléka nem lesz állami kézben.

1991. július 1. – *Ukrajnában* eltörölték a kilenc hónappal korábban bevezetett jegyrendszert.

1991. július 1. – Moszkvában nyilvánosságra hozták a Grigorij Javlinszkij vezette szovjet–amerikai (IMF) szakértői csoport reformtervezetét, amely a piacgazdaságra való áttérést elsősorban nagy összegű nyugati segélyek, ill. segélyígéretek révén tartja megvalósíthatónak.

1991. július 2. – A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa módosította a büntető törvénykönyv alapelveit. A dokumentumban a „tulajdon" és a „rend" szavak mellől hiányzik az eddig általános „szocialista" jelző. A törvénykönyv új fejezettel bővült az „orvosi jellegű kényszerítő intézkedésekre" vonatkozóan, valamint biztosítékokat tartalmaz a pszichiátriai kezeléssel való visszaélések ellen. Golyó által végrehajtandó halálbüntetés ezután csupán hazaárulás bűntette miatt szabható ki, nem pedig gazdasági bűncselekmények esetében.

1991. július 3. – Eduard Sevardnadze volt szovjet külügyminiszter az SZKP Központi Ellenőrző Bizottságának küldött levelében bejelentette kilépését az SZKP-ból.

1991. július 3. – A szovjet után az *orosz* parlament is elfogadta a privatizációs törvényt, ám ez jóval radikálisabb, mint a szövetségi. A törvény értelmében minden orosz állampolgár tulajdonos lehet, vagyis részvényeket vásárolhat a privatizálásra kerülő vállalatokéból. A részvényhez jutásnál minden esetben előnyben részesülnek az érintett vállalat dolgozói, akik emellett 30 százalékos árengedményt is élvezhetnek a vásárláskor.

1991. július 4. KARABAH: – Mihail Gorbacsov a helyzet normalizálódására való tekintettel elnöki rendeletben feloldotta az 1991. január 15-én bevezetett rendkívüli állapotot a Karabahhegyvidéki Autonóm Terület két körzetében.

1991. július 5. – *Oroszország* törvényhozása jóváhagyta az új szövetségi szerződés tervezetét.

1991. július 10. – Hivatalosan is bejegyezték a *Tádzsikisztáni* Demokratikus Pártot, amelynek mintegy 15 ezer tagja van, és a Kommunista Párt után a második legnagyobb politikai szervezet.

1991. július 10. – Az *örmény* igazságügy-minisztérium bejegyezte az emigrációban tevékenykedő Dasnak Pártot.

1991. július 12. – Oroszország Kommunistáinak Demokratikus Pártja néven új párt alakulását jelentették be. Az új politikai szerveződés magját az oroszországi parlament Kommunisták a Demokráciáért elnevezésű frakciója alkotja, amelynek vezetője Alekszandr Ruckoj, Borisz Jelcin alelnöke.

1991. július 12. – A szovjet parlament alapjaiban elfogadta az új szövetségi szerződés tervezetét, s a szovjet államfő vezette küldöttséget megbízta az okmány aláírásával.

1991. július 13. – *Minszkben* Nyina Andrejeva vezetésével formálisan is megalakult az SZKP Bolsevik Platformja.

1991. július 17. – Az Izvesztyija közzétette a Grúziához tartozó Abház ASZSZK és a Déloszét Autonóm Terület, a Moldovában alakult Dnyeszter menti Köztársaság és Gagauz Köztársaság, az Észtországi Interregionális Tanács, valamint Litvánia túlnyomórészt lengyelek lakta Salcininkai körzete nyilatkozatát a szovjet Legfelsőbb Tanácshoz, miszerint készek aláírni az új szövetségi szerződést, annak ellenére, hogy köztársaságaik ezt elutasítják.

1991. július 17. – Egyesített Demokrata Párt néven új ellenzéki tömörülés szerveződését jelentette be Moszkvában Sztanyiszlav Satalin akadémikus, Mihail Gorbacsov volt tanácsadója.

1991. július 20. – Borisz Jelcin orosz elnök rendeletben tiltotta be a pártszervezetek munkahelyi működését. A határozat 14 nap múlva lép életbe, s minden közigazgatási intézményben és minden állami vállalatnál megtiltja a politikai szervezetek munkahelyi tevékenységét. 23-án az SZKP Politikai Bizottsága alkotmányellenesnek minősítette Jelcin rendeletét, az Oroszországi Kommunista Párt pedig a demokráciára mért súlyos csapást látott az orosz elnök döntésében.

1991. július 22. – Az elnöki rendszer bevezetése keretében Borisz Jelcin orosz elnök új irányító testületeket hozott létre. Az Ál-

lamtanács Jelcin közvetlen tanácsadói testületeként fog működni, titkára Gennagyij Burbulisz lett. A Föderációs Ügyek és az OSZSZSZK Területeinek Tanácsa szintén tanácsadó szerv, amely belső köztársasági gazdasági kérdésekkel foglalkozik – titkára: Jurij Szkokov. A harmadik bizottság feladata az Orosz Biztonsági Tanács megszervezésének előkészítése.

1991. július 23. – Két nappal az SZKP KB plénuma előtt a Nyezaviszimaja Gazeta című független és radikális szovjet lap közzétette az SZKP Gorbacsov által kidolgozott új platformját. A tervezet a pártot egy pontosan meg nem határozott „emberarcú demokratikus szocializmus" mellett kötelezi el, a marxizmust csupán a meghatározó politikai filozófiák egyikeként említi, s magáévá teszi a magántulajdon kapitalista koncepcióját. Rámutat: a párt a vallásos emberek előtt éppúgy nyitott, mint az ateisták számára; gyakorlatilag is megengedi a frakciók alakulását, és a nemzetközi közösségbe való integrálódás érdekében lemond a kommunizmus építéséről.

1991. július 25. – A *litván* parlament elfogadta a földreformról szóló törvényt, amely legkésőbb november 1-jén lép életbe. A törvény két tulajdonformát különböztet meg, magánt és államit, de nem szól a kollektív formáról.

1991. július 29. – Moszkvában Borisz Jelcin orosz államfő és Vytautas Landsbergis litván parlamenti elnök aláírta azt a szerződést, amelyben Oroszország és Litvánia elismeri egymás szuverenitását, és amely szabályozza a két ország együttműködésének kérdéseit.

1991. július 30. – Mihail Gorbacsov és Borisz Jelcin megállapodtak az új szovjet adórendszer átfogó kérdéseiről, s ezzel elhárult az utolsó nagy akadály az új szövetségi szerződés aláírásának útjából. Gorbacsov elfogadta Jelcin „egycsatornás adórendszerre" vonatkozó javaslatát. Ennek lényege, hogy mindegyik köztársaság maga veti ki saját adóit, majd a pénz meghatározott százalékát átutalja a központi kormánynak a nemzeti és honvédelmi programokra.

1991. július 31. EGYESÜLT ÁLLAMOK: – Mihail Gorbacsov és George Bush a Kreml Vlagyimir-termében aláírta a hadászati támadófegyverek csökkentéséről szóló, történelmi jelentősé-

gű START-szerződést. A megállapodás értelmében a Szovjetunió 35, az Egyesült Államok 25 százalékkal csökkenti hadászati támadófegyverzetét.

1991. augusztus 1. – Egy hónappal azután, hogy eltörölték az 1990 novemberében bevezetett jegyrendszert, a kormány határozatára *Ukrajnában* ismét elrendelték a kuponok használatát.

1991. augusztus 2–3. – Moszkvában alapító konferenciáját tartotta az Alekszandr Ruckoj oroszországi alelnök vezette Oroszországi Kommunisták Demokratikus Pártja nevű tömörülés, amely a Kommunisták a Demokráciáért elnevezésű orosz parlamenti frakcióból jött létre. A párt megalakulásával kettészakadt az SZKP részét képező Oroszországi Kommunista Párt.

1991. augusztus 3. – Moszkvában Mihail Gorbacsov közölte, hogy augusztus 20-án az Oroszországi Föderáció, Kazahsztán és Üzbegisztán nyitja meg az új szövetségi szerződés aláírcinak sorát.

1991. augusztus 6. – Az Oroszországi Kommunista Párt Központi Bizottságának ülésén lemondott tisztségéről a konzervatívnak tekintett Ivan Polozkov első titkár. Utóda Valentyin Kupcov, az SZKP KB titkára lett. A KB-plénum kizárta a pártból – és egyben az SZKP-ból is – Alekszandr Ruckojt, az Oroszországi Föderáció alelnökét.

1991. augusztus 12. – Aszkar Akajev *kirgiz* elnök rendeletben köztársasági ellenőrzés alá helyezte az eddig szövetségi fennhatóság alá tartozó kirgiziai állami vállalatokat.

1991. augusztus 13–14. – *Taskentben* öt szovjet közép-ázsiai köztársaság – Kazahsztán, Kirgizisztán, Üzbegisztán, Tádzsikisztán és Türkmenisztán – államfői együttműködési megállapodást írtak alá gazdaságaik „összeházasításáról". Az elnökök létrehozták a Gazdasági és a Társadalmi Együttműködés Állandó Konzultatív Tanácsát, amelynek székhelye Ashabádban, Türkmenisztán fővárosában lesz. A tanácskozáson megfigyelőként jelen lévő azerbajdzsán kormányfő kinyilvánította, hogy hazája is csatlakozni kíván a tanács munkájához, s követni fogja a testület rendelkezéseit.

1991. augusztus 13. – Az *örmény* parlament elnöksége feloldotta az 1990. augusztus 29-én bevezetett rendkívüli állapotot és a kijárási tilalmat a köztársaság egész területén.

1991. augusztus 15. KARABAH: – Hegyi Karabah egykor örmények lakta falvaiban fegyveres összecsapások robbantak ki. A falvakból 1991 májusában költöztették ki az örményeket, s azerbajdzsánok települtek be oda. Augusztus eleje óta a települések fegyveres támadások célpontjává váltak.

1991. augusztus 15. JAKUTFÖLD: – A Jakut-Szaha Köztársaság Legfelsőbb Tanácsa törvényt fogadott el arról, hogy Jakutia területén minden vállalat és szervezet a köztársaság tulajdonát képezi.

1991. augusztus 15. – A *grúz* Legfelsőbb Tanács határozatot hozott arról, hogy a szovjet központi Állami Bank Grúzia területén található összes fiókja a köztársaság tulajdonába kerül, s a köztársasági Állami Bankot kiindulási alapként használva létrehozzák a Grúz Nemzeti Bankot.

1991. augusztus 15. DNYESZTER-MELLÉK: – A Dnyeszter menti Köztársaság vezetése a területén található minden vállalatot, intézményt és szervezetet saját fennhatósága alá helyezett.

1991. augusztus 16. – Alekszandr Jakovlev, a szovjet peresztrojka egyik elindítója bejelentette, hogy kilép az SZKP-ból. Tagságáról lemondó levelében figyelmeztetett arra, hogy a konzervatív erők puccsra készülnek.

1991. augusztus 18. – Tengiz Szigua *grúz* kormányfő az ország gazdasági hanyatlása miatt lemondott tisztéről. Gamszahurdia elnök menesztette Giorgi Hostaria külügyminisztert és Otar Kvilitaja miniszterelnök-helyettest is.

1991. augusztus 18–20. – Mihail Gorbacsov szovjet államfőt krími nyaralójában házi őrizetbe helyezték. 19-én hajnalban Moszkvában bejelentették, hogy Mihail Gorbacsov szovjet elnök egészségi állapota miatt nem képes ellátni kötelezettségeit, így azokat a szovjet alkotmány 127. cikkelye alapján Gennagyij Janajev alelnök veszi át. A Szovjetunió egyes területein rendkívüli állapotot vezettek be hat hónapi időtartamra. Erre az időre a teljes hatalmat a Rendkívüli Állapot Állami Bizottságára (GKCSP) ruházták, melynek tagjai Gennagyij Janajev alelnök, Valentyin Pavlov kormányfő, Oleg Baklanov, a védelmi bizottság alelnöke, Vlagyimir Krjucskov, a KGB elnöke, Dmitrij Jazov védelmi miniszter, Borisz Pugo belügyminiszter, Vaszilij Sztarodubcev, a

Szovjet Parasztszövetség elnöke, Alekszandr Tyizjakov, az Ipari, Közlekedési, Hírközlési és Építőipari Vállalatok Szövetségének elnöke. Moszkvában páncélosok vonultak az utcákra, a hadsereg egységei a litvániai Kaunasban és a lett fővárosban, Rigában tv-állomást, Vilniusban telefonközpontot foglaltak el. A szovjet minisztertanács támogatásáról biztosította a bizottság határozatait. Az oroszországi parlament Borisz Jelcin államfő, Sztyepan Szilajev kormányfő és Ruszlan Haszbulatov ideiglenes parlamenti elnök aláírásával felhívást adott ki, amely alkotmányellenes reakciós államcsínynek ítélte a hatalomátvételt, és általános politikai sztrájkra hívta fel az orosz lakosságot. Jelcin kijelentette, hogy átveszi az ellenőrzést az Oroszországi Föderáció területe felett. Az éjszaka folyamán több tízezres tömeg gyűlt össze Moszkvában az oroszországi parlamentnél, és újabb katonai egységek érkeztek az épület védelmére. 20-án a Demokratikus Oroszország nevű ellenzéki szervezet és több más ellenzéki párt mintegy kétszázezres tüntetést szervezett Moszkvában az oroszországi parlamentnél. Puccsellenes tömegmegmozdulások voltak Leningrádban, Tallinnban, Kisinyovban és más szovjet nagyvárosokban. Az ukrán parlament vezetősége bejelentette, hogy az új moszkvai vezetés parancsai és döntései érvénytelenek a köztársaság területén, s Nurszultan Nazarbajev kazah elnök is elítélte a hatalomátvételt. 20-án az esti órákban a tallinni parlament kinyilvánította az Észt Köztársaság állami függetlenségét.

1991. augusztus 21. – Hajnalban Moszkvában az orosz parlament épülete előtt lövöldözés robbant ki, melynek három halálos és számos sebesült áldozata volt. Moszkvában megnyílt az orosz parlament rendkívüli ülése, ahol Borisz Jelcin bejelentette: elmenekültek a Mihail Gorbacsovot megbuktató bizottság tagjai. A szovjet Legfelsőbb Tanács elnöksége illegálisnak minősítette Gorbacsov eltávolítását, s eltörölte a puccsisták bizottsága által kiadott határozatokat. Ugyanezen a napon a lett parlament megerősítette Lettország függetlenségét, amit 1990. május 4-én deklarált.

1991. augusztus 22. – Mihail Gorbacsov szovjet elnök megérkezett Moszkvába. Elrendelte a Rendkívüli Állapot Állami Bizottsága tagjainak letartóztatását, ami még aznap megtörtént. Borisz Pugo belügyminiszter öngyilkosságot követett el.

1991. augusztus 22. – Borisz Jelcin betiltotta politikai szervezetek tevékenységét a szovjet hadseregben, a KGB-nél és a hivatalos hírügynökségeknél az OSZSZSZK területén. Gavriil Popov főpolgármester utasítására felfüggesztették az SZKP tevékenységét Moszkvában, Borisz Jelcin rendeletére pedig a fegyveres testületek kommunista pártszervezeteinek működését.

1991. augusztus 22–23. – Mihail Gorbacsov felmentette kormányfői megbízatása alól Valentyin Pavlovot, 23-án pedig menesztette Alekszandr Besszmertnih külügyminisztert. Besszmertnih utódjává 28-án Borisz Pankin prágai szovjet nagykövetet nevezte ki.

1991. augusztus 22–23. – Nurszultan Nazarbajev *kazahsztáni* elnök kilépett az SZKP KB Politikai Bizottságából. A kazah államfő rendeletben tiltotta meg a politikai pártok és tömegmozgalmak tevékenységét a köztársaság jogi, igazságügyi és biztonsági szerveinél. 23-án kilépett az SZKP Politikai Bizottságából Grigorij Jeremej moldovai első titkár, valamint Iszlam Karimov üzbég elnök.

1991. augusztus 23. – *Litvániában* betiltották az SZKP-hoz tartozó Litván KP, valamint a KGB tevékenységét.

1991. augusztus 23. – Gorbacsov az oroszországi parlament ülésén bejelentette, hogy az új szovjet védelmi miniszter Jevgenyij Saposnyikov, a légierő parancsnoka, a KGB vezetője Vagyim Bakatyin korábbi szovjet belügyminiszter, a belügyminisztérium irányítója pedig Viktor Barannyikov, eddigi oroszországi belügyminiszter lett. A szovjet Legfelsőbb Tanács 29-én hagyta jóvá a kinevezéseket.

1991. augusztus 23. – Anatolij Lukjanovot, a szovjet Legfelsőbb Tanács elnökét felfüggesztették tisztségéből. Lukjanov 26-án benyújtotta lemondását.

1991. augusztus 23. – Gorbacsov tárgyalásokat kezdett az új szövetségi szerződés gondolatát elfogadó kilenc szovjet köztársaság vezetőivel.

1991. augusztus 23. – Borisz Jelcin betiltotta az SZKP nyolc orgánumát, köztük a Pravdát, a Szovjetszkaja Rosszijját, a Rabocsaja Tribunát és a Moszkovszkaja Pravdát.

1991. augusztus 23. – *Lettországban* betiltották a kommunista párt működését, és elrendelték Alfreds Rubiks letartóztatását.

1991. augusztus 24. – Az *ukrán* parlament Kijevben kinyilvánította a köztársaság függetlenségét. Leonyid Kravcsuk parlamenti elnök bejelentette, hogy kilép az SZKP-ból és az Ukrán KP-ból.

1991. augusztus 24. – Mihail Gorbacsov lemondott SZKP-főtitkári tisztségéről, és egyúttal utasította a párt Központi Bizottságát, hogy az államcsínykísérlet alatt tanúsított magatartása miatt oszlassa fel önmagát. Elrendelte, hogy a hadseregben és a rendfenntartó erőknél, valamint az államapparátusban fel kell számolni az SZKP szervezeteit, s utasította a helyi tanácsokat, hogy vegyék ellenőrzésük alá a Szovjetunió Kommunista Pártjának vagyonát.

1991. augusztus 24. – A szovjet államfő Ivan Szilajev orosz kormányfővel az élen bizottságot nevezett ki az új kabinet megalakítására.

1991. augusztus 24. – Az *orosz* kormány határozatokban rendelkezett arról, hogy az Oroszországi Föderáció területén a gazdasági tevékenység felügyeletét az illetékes orosz minisztériumok és hatóságok vegyék át.

1991. augusztus 25. – A konzervatívnak tartott Nyikolaj Gyementyej *belorusz* parlamenti elnök lemondott tisztéről. A törvényhozás 25-én este kinyilvánította a köztársaság függetlenségét. A parlament döntött a Belorusz Kommunista Párt tevékenységének ideiglenes felfüggesztéséről, valamint az állami szervezetek, intézmények és vállalatok „párttalanításáról" is.

1991. augusztus 25. – Az SZKP KB Titkársága beszüntette tevékenységét.

1991. augusztus 25. – Borisz Jelcin elrendelte, hogy minden szovjet szövetségi devizaátutalást és egyéb valutaműveletet kizárólag az orosz köztársasági hatóságok engedélyével bonyolítsanak le. A rendelet a Szovjetunió nemesfém- és drágakőkészletének forgalmazására is vonatkozik. Elrendelte azt is, hogy az Oroszországi Kommunista Pártnak, illetve a Szovjetunió Kommunista Pártjának vagyona az Oroszországi Föderáció tulajdonába menjen át.

1991. augusztus 26. – Ajaz Mutalibov *azerbajdzsán* elnök rendeletben tiltotta be a politikai pártok és a politikai célú társadalmi mozgalmak szervezeti egységeinek állami vállalatoknál, szerveknél és munkahelyeken kifejtett tevékenységét.

1991. augusztus 26. – Az *ukrán* parlament elnöksége betiltotta a köztársasági kommunista párt működését.

1991. augusztus 26. – Mihail Gorbacsov felmentette tisztségéből Leonyid Kravcsenkót, a szovjet televízió igazgatóját és Lev Szpiridonovot, a TASZSZ hírügynökség vezérigazgatóját az államcsíny idején játszott szerepükért. Kravcsenko utódjául 27-én Jegor Jakovlevet, a Moszkovszkije Novosztyi című lap főszerkesztőjét nevezte ki, a TASZSZ élére pedig 28-án Vitalij Ignatyenko elnöki szóvivő került.

1991. augusztus 27. – *Moldova* kinyilvánította teljes függetlenségét, amit Románia még aznap elismert.

1991. augusztus 28. – Kahar Mahkamov *tádzsik* elnök rendeletet adott ki, amelyben köztársasági hatáskörbe vonta az eddig szövetségi fennhatóság alá tartozó vállalatokat. Egy másik rendeletében köztársasági tulajdonba utalta az SZKP-hoz tartozó Tádzsik Kommunista Párt valamennyi ingatlanát.

1991. augusztus 28. – Ajaz Mutalibov *azerbajdzsán* elnök a köztársaság hatáskörébe helyezte a területén lévő belügyi, nemzetbiztonsági, ügyészi és jogi szerveket. Egy másik rendeletében az elnök utasította a köztársasági kormányt, hogy 1992. január 1-jéig – néhány kivétellel – helyezze azerbajdzsán irányítás alá a köztársaság területén lévő szövetségi vállalatokat. Az államfő egyúttal rendeletben feloldotta a Bakuban 1990. január 20-án, a szovjet hadsereg beavatkozása után bevezetett szükségállapotot.

1991. augusztus 28. – Mihail Gorbacsov szovjet elnök rendeletben oszlatta fel a KGB kollégiumát, amely a KGB elnökéből, alelnökéből és osztályvezetőiből állt.

1991. augusztus 28. – A *kazah* KP KB plénuma feloszlatta önmagát és a pártszervezeteket minden szinten.

1991. augusztus 28. – Borisz Jelcin találkozott az Oroszországi Föderációhoz tartozó 16 köztársaság közül 10 vezetőivel. A jelenlévők megerősítették, hogy készek aláírni az oroszországi delegáció részeként az új szövetségi szerződést. Tatárföld, Csecsen-Ingusföld, Burjátföld, Kabard-Balkárföld, Tuva és Karacsaj-Cserkeszföld vezetői nem jelentek meg a találkozón.

1991. augusztus 29. – A szovjet Legfelsőbb Tanács úgy döntött, hogy ideiglenesen felfüggeszti az SZKP tevékenységét az

egész ország területén. Ugyanaznap megvonta Gorbacsov elnöktől azokat a rendkívüli jogokat, amelyekkel tavaly ruházta fel őt a szovjet gazdaság helyzetének stabilizálására.

1991. augusztus 29. – Mihail Gorbacsov rendeletben tiltotta be a politikai szervezetek működését a szovjet fegyveres erőkön belül, így a hadseregben, a KGB-ben, a belügyminisztérium és a vasutak fegyveres testületeiben.

1991. augusztus 29. – Ajaz Mutalibov *azerbajdzsán* elnök lemondott SZKP-tagságáról, és lemondott első titkári posztjáról a köztársasági kommunista pártban.

1991. augusztus 29. – Szaparmurad Nyijazov *türkmén* elnök rendeletileg betiltotta a politikai szervezetek tevékenységét a kormányszervekben, a hadseregben és az oktatási intézményekben.

1991. augusztus 29. – A *kirgiz* igazságügy-miniszter 6 hónapra felfüggesztette a köztársasági kommunista párt működését.

1991. augusztus 29. – *Örményország* Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége az Örmény Kommunista Párt vagyonának államosításáról döntött. A határozat szerint állami tulajdonba kerül a párt minden ingósága és ingatlana, befagyasztják a párt bankszámláit, és Örményországnak jár az SZKP vagyonából az Örmény Kommunista Pártot megillető rész.

1991. augusztus 30. – Az *azerbajdzsáni* parlament egyhangúlag kinyilvánította a köztársaság függetlenségét.

1991. augusztus 31. – *Üzbegisztán* és *Kirgizisztán* kinyilvánította függetlenségét.

1991. augusztus 31. – A különlegesen kiképzett szovjet belügyi alakulatok (OMON) megkezdték kivonulásukat Rigából és Vilniusból.

1991. augusztus 31. – Az *ukrán* Legfelsőbb Tanács elnöksége határozatot hozott az Ukrán Kommunista Párt betiltásáról.

1991. augusztus 31. – Az ellenzéki erők által szervezett megmozdulások nyomán *Dusanbében* lemondott Kahar Mahkamov tádzsik elnök.

1991. szeptember 1. – *Észtországban* közzétették, hogy a tallinni parlament augusztus 29-én megszavazta az 1940 júniusa után szovjet tulajdonba került észt földek nacionalizálását.

1991. szeptember 1. GAGAUZFÖLD: – A Gagauz Köztársa-

ság parlamentje kinyilvánította különválását Moldovától, de egyben kifejezte óhaját, hogy a Szovjetunió tagköztársasága maradjon.

1991. szeptember 1. – Moszkvában összeült a szovjet Népi Küldöttek Kongresszusának rendkívüli ülése, amelyen Mihail Gorbacsov és tíz köztársaság vezetői dokumentumot tettek közzé a Szovjetunió radikális megreformálásáról. 5-én a tanácskozás nagy többséggel elfogadta az előterjesztés módosított változatát, amely immár a Szuverén Államok Szövetségének létrehozásáról szólt, kihagyva a szovjet jelzőt. A Kongresszus kimondta saját halálos ítéletét, amikor az átmeneti időszakra az újonnan létrehozott Államtanácsnak, illetve az átalakított Legfelsőbb Tanácsnak adta át a hatalom gyakorlását. A kétkamarás Legfelsőbb Tanács mint legmagasabb szintű törvényhozó testület a Szövetségi Tanácsból és a Köztársasági Tanácsból (az eddigi Nemzetiségi Tanács) áll. A korábbitól eltérően a két ház nem egyenrangú: a Szövetségi Tanácsban hozott törvények csak a Köztársasági Tanács jóváhagyásával lépnek életbe.

1991. szeptember 2. DNYESZTER-MELLÉK: –Tyiraszpolban a moldovai orosz kisebbség kikiáltotta a Dnyeszter menti Köztársaság függetlenségét, és bejelentette elszakadását Moldova románok lakta részétől. A román többségű Moldovában körülbelül 700 000 orosz és ukrán él.

1991. szeptember 2. KARABAH: – Sztyepanakertben megalakult a Hegyi Karabah Köztársaság. A döntés Hegyi Karabah megyei és a szomszédos Saumjanov járás tanácsának közös ülésén született meg. Leonard Petroszján, a megyei tanács megválasztott elnöke kijelentette: a lépést az tette szükségessé, hogy az Azerbajdzsán Köztársaság kikiáltotta állami függetlenségét.

1991. szeptember 4. CSECSENFÖLD: – Groznijban fegyveres osztagok hatalmukba kerítették a Csecsen-Ingus Autonóm Köztársaság televízió- és rádióadóját, azzal vádolva a terület vezetőségét, hogy támogatta a sikertelen moszkvai puccskísérletet. Az autonóm köztársaság parlamentje rendkívüli állapotot hirdetett ki. 6-án Doku Zavgajev parlamenti elnök a tömegnyomás hatására bejelentette a hatalom átadását.

1991. szeptember 4. NAHICSEVÁN: – Gejdar Alijevet, az

SZKP KB PB volt tagját megválasztották a Nahicseváni Autonóm Köztársaság parlamenti elnökének.

1991. szeptember 6. – A szovjet Államtanács első ülésén hivatalosan elismerte a három balti köztársaság függetlenségét, s ezzel zöld utat adott Észtország, Lettország és Litvánia kiválásának.

1991. szeptember 6. – Moszkvában megalakult a szovjetunióbeli németek társadalmi szervezete, amely a népcsoport államiságának visszaállításában, hagyományaik és kultúrájuk megőrzésében látja fő feladatát.

1991. szeptember 7. – *Grúzia* bejelentette, hogy „minden hivatalos kapcsolatot megszakít" a Szovjetunióval, mivel a szövetségi hatalom még nem volt hajlandó elismerni a grúz függetlenséget. Zviad Gamszahurdia grúz elnök egy 7-én közzétett törvény értelmében saját hatáskörébe vonta a bel-, a kül- és az igazságügy-minisztériumot, a grúz KGB-t, illetve a védelmi minisztériumot.

1991. szeptember 7. – *Jerevánban* kongresszust kezdett az Örmény Kommunista Párt, amely már a napirendi vitában félbeszakadt, és a párt felfüggesztette működését. A kongresszust követően a küldöttek két csoportra szakadtak azzal a szándékkal, hogy új politikai pártot hozzanak létre.

1991. szeptember 7–8. – Moszkvában megtartotta első, illegális ülését a kommunista pártot újjászervező bizottság, amelyben nincs senki a korábbi vezetők közül. A bizottságban részt vesznek Moszkva, Leningrád és más orosz városok küldöttei, valamint a már betiltott Ukrán Kommunista Párt hívei is.

1991. szeptember 8. – Az *azerbajdzsáni* elnökválasztást Ajaz Mutalibov államfő, mint egyetlen induló nyerte. (Ellenfele, a szociáldemokrata Zardust Ali-Zade egy héttel a választások előtt visszalépett a jelöléstől.)

1991. szeptember 8. – *Tbilisziben* folytatódtak, rendszeressé váltak a Zviad Gamszahurdia elnök lemondását követelő ellenzéki megmozdulások. A grúz Nemzeti Gárda az ellenzék mellé állt, s védelmébe vette Tengiz Szigua korábbi miniszterelnököt is.

1991. szeptember 9. – A *tádzsik* parlament rendkívüli ülése kinyilvánította a köztársaság függetlenségét a Szovjetuniótól.

1991. szeptember 9. – Az *ukrán* parlament törvényeket fogadott el, amelyek biztosítják a külföldi befektetések védelmét, és megerősítik az ukrán területen található össz-szövetségi intézmények és szervezetek nacionalizálását.

1991. szeptember 10. – Borisz Jelcin visszavonta több rendeletét, amelyeket még az augusztusi puccs napjaiban. illetve közvetlen utána adott ki. Köztük azt is, amely felfüggesztette az SZKP lapjainak megjelentetését.

1991. szeptember 10. – Az *ukrán* Legfelsőbb Tanács elnöksége rendeletet hozott nyilvánosságra, amely szerint a köztársaság irányítása alá rendelik az Ukrajna területén állomásozó szovjet belügyi csapatokat és határőr-alakulatokat. Ezekre az egységekre alapozva szervezik meg Ukrajna köztársasági gárdáját és határőrségét.

1991. szeptember 10. – A *lett* parlament határozatot hozott a köztársasági kommunista párt, a Komszomol, az Interfront, valamint a II. világháború és a szocialista munka veteránjait tömörítő szervezetek tevékenységének beszüntetéséről. Vagyonuk a balti állam tulajdonába kerül.

1991. szeptember 11. – A Gamszahurdia-ellenes mozgalmak Tbiliszíről átterjedtek más grúz városokra is, mint pl. a Fekete-tenger menti Batumira.

1991. szeptember 11. – *Alma-Atában* sajtótájékoztatót tartott a Kazah Szocialista Párt, amelyet a Kazah Kommunista Párt legutóbbi, a párt feloszlatását kimondó rendkívüli kongresszusán hoztak létre. Vezetői közölték, hogy a korábbi kommunista párt tagjai közül máris több ezren csatlakoztak a KSZP-hez automatikus „átigazolás" útján.

1991. szeptember 11. – Moszkvában bejegyezték az Oroszországi Kommunisták Demokratikus Pártját, amely az Alekszandr Ruckoj vezette Kommunisták a Demokráciáért elnevezésű képviselőcsoportból alakult.

1991. szeptember 11. – Borisz Jelcin orosz elnök rendeletben utasította a központi szovjet energiaügyi minisztériumokat, hogy függesszék fel tevékenységüket, és vagyonukat helyezzék az orosz kormány ellenőrzése alá.

1991. szeptember 14. – Bakuban rendkívüli kongresszusán feloszlatta magát az Azerbajdzsán Kommunista Párt.

1991. szeptember 14. – *Taskentben* befejeződött az Üzbég Kommunista Párt 23., rendkívüli kongresszusa, amelyen a szervezet felvetette a Népi Demokratikus Párt nevet.

1991. szeptember 15. – *Tbilisziben* a parlament határozatában „megszálló erőnek" nyilvánította a Grúzia területén állomásozó szövetségi haderőt, államosította a köztársaság területén lévő összes szovjet tulajdont. Döntést hozott az önálló grúz vámőrség létrehozásáról s arról, hogy tárgyalásokat kell kezdeni Moszkvával az adósságállomány, valamint a vagyon megosztásáról.

1991. szeptember 16. – A szovjet Államtanács alapjaiban elfogadta a köztársaságok közötti gazdasági együttműködés keretéül szolgáló szerződés tervezetét, amelynek kidolgozása Grigorij Javlinszkij nevéhez fűződik. A tervezet közös pénzrendszert helyez kilátásba, egyúttal minden köztársaság rendelkezhet majd saját pénzzel is. A bankrendszert az amerikai szövetségi alap szellemében szerveznék át.

1991. szeptember 17. – Kazahsztánban nyilvánosságra hozták a köztársaság privatizációs programját. 1991–1992 folyamán alig másfél év alatt privatizálják a kisebb állami üzleteket, közétkeztető vállalatokat és üzleteket, 1992 végén pedig megkezdődik a közepes és részben a nagyvállalatok magánkézbe adása. A privatizáció lebonyolítása érdekében vásárlásra feljogosító szelvényekkel látják el a lakosságot.

1991. szeptember 18–19. – A *belorusz* törvényhozás Sztanyiszlav Suskevicset választotta elnökévé a puccs idején kompromittálódott Nyikolaj Gyementyej helyett. Másnap az ország nevét Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaságról Belorusz Köztársaságra változtatta, s jóváhagyta az új himnuszt, címert és a vörös-fehér csíkos zászlót.

1991. szeptember 21. – *Dusanbében* a Tádzsik Kommunista Párt rendkívüli kongresszusán a szervezet felvette a szocialista párt nevet. A Tádzsikisztáni Szocialista Párt a Független Tádzsik Kommunista Párt örökösének tartja magát. Lemond az osztályharcról, politikai céljait a parlamenti küzdelmekben akarja elérni. Az új párt szervezőbizottságának élére Sodi Sabdolovot nevezték ki.

1991. szeptember 21. – Népszavazáson az örmény lakosság túlnyomó többsége a függetlenség mellett voksolt. A választásra jo-

gosultak 95 százaléka ment el szavazni, és 99 százalékuk igennel válaszolt arra a kérdésre, hogy akarja-e Örményország kiválását a Szovjetunióból. Az örmény parlament 23-án egyhangúlag kikiáltotta a köztársaság függetlenségét.

1991. szeptember 21–24. KARABAH: – Borisz Jelcin orosz és Nurszultan Nazarbajev kazah elnök békéltető tárgyalásokat folytatott a karabahi konfliktusban érintett felekkel Bakuban (21.), majd Sztyepanakertben és Jerevánban (22.). 23–24-én az oroszországi Zseleznovodszkban a három érdekelt fél (Örményország, Azerbajdzsán és Karabah) Jelcin és Nazarbajev jelenlétében aláírta azt az egyezményt, amelynek értelmében az Azerbajdzsánhoz tartozó, de főként örmények lakta terület visszakapja autonóm státusát. A felek egyetértésre jutottak mindenfajta katonai tevékenység beszüntetésében.

1991. szeptember 22. – *Tbilisziben* a Zviad Gamszahurdia államfővel szemben álló ellenzéki fegyveres erők elfoglalták a tévéközpontot, és összecsaptak a rendőrökkel a város központjában.

1991. szeptember 23. – A *tádzsik* parlament rendkívüli állapotot rendelt el a köztársaság egész területére. A lépésre azt követően került sor, hogy Tádzsikisztánban a kommunista párt felfüggesztése és a Lenin-emlékművek megrongálása miatt tiltakozó megmozdulások hulláma indult el. A dusanbei törvényhozás egyúttal megfosztotta parlamenti elnöki tisztétől az augusztusi moszkvai puccs után megválasztott Kadriddin Aszlanovot, aki néhány nappal ezelőtt elrendelte a Tádzsik KP felfüggesztését és vagyonának lefoglalását. Helyébe a korábbi köztársasági első titkár, Rahmon Nabijev lépett. (Aszlanov elődjét, Kahar Mahkamovot a puccsisták támogatása miatt váltották le.)

1991. szeptember 23. – A *belorusz* parlament úgy döntött, hogy létre kell hozni Belorusszia saját védelmi és nemzetbiztonsági rendszerét. A törvényhozás Belarusz Kommunisták a Demokráciáért nevű frakciója felvette a Demokratikus Reformok Frakciója nevet.

1991. szeptember 23–24. – Moszkvában alakuló ülésszakot tartott a Mozgalom a Demokratikus Reformokért nevű tömörülés. A tanácskozás résztvevőinek egy csoportja megalakította az Oroszországi Demokratikus Reformpárt elnevezésű szervezetet, amely

24-én megtartotta első kongresszusát. (Sevardnadze és Jakovlev nem csatlakoztak az új párthoz.)

1991. szeptember 24. – Az *ukrán* parlament betiltotta a köztársasági KGB működését. A volt állambiztonsági szervezet helyébe létrehozták a Nemzetbiztonsági Szolgálatot.

1991. szeptember 24. – *Dusanbében* a Tádzsik Demokrata Párt, az Iszlám Újjászületés Pártja és a Rasztohez nevű népmozgalom tömegtüntetést szervezett a rendkívüli állapot megszüntetéséért, valamint Rahmon Nabijev parlamenti elnök lemondatásáért. A három ellenzéki tömörülés vezetői felhívást intéztek a tádzsik néphez és az összes környező és távolabbi szuverén államhoz, amelyben kérték őket a „kommunista államcsíny" elítélésére.

1991. szeptember 24. – Zviad Gamszahurdia elnök rendkívüli állapotot hirdetett ki *Grúziában*. 25-én hajnalban tűzharc kezdődött a köztársaság demokratikus erőinek főhadiszállását védő nemzeti gárdisták és a Zviad Gamszahurdia elnökhöz hű fegyveresek között.

1991. szeptember 25. DNYESZTER-MELLÉK: – A moldovai rendőrség különleges rendeltetésű egységei behatoltak a Dnyeszter menti Köztársasághoz tartozó, zömmel oroszok és ukránok lakta Dubosszari városába. Több száz rendőr és önkéntes támadást intézett a helyi tanács épülete ellen.

1991. szeptember 25. – Mihail Gorbacsov a mellette működő Politikai Konzultatív Tanács tagjává nevezte ki Vagyim Bakatyint, a KGB vezetőjét, Jevgenyij Velihov akadémikust, a neves közgazdászt, Nyikolaj Petrakovot, Gavriil Popov moszkvai főpolgármestert, Jurij Rizsovot, a szovjet törvényhozás tudományos kérdésekkel foglalkozó bizottságának elnökét, Anatolij Szobcsak szentpétervári főpolgármestert, Eduard Sevardnadze volt külügyminisztert, Alekszandr Jakovlevet, a peresztrojka egyik elindítóját, valamint Jegor Jakovlevet, az állami televíziós és rádiós bizottság élére a puccskísérlet után kinevezett reformszellemű újságírót.

1991. szeptember 27. – Iszlam Karimov *üzbég* államfő Nemzetbiztonsági Szolgálat néven új, a köztársasági elnöknek alárendelt állambiztonsági szerv létrehozását rendelte el a feloszlatott KGB helyett. Vezetőjévé Gulam Alijevet nevezte ki, aki eddig a köztársasági KGB élén állt.

1991. szeptember 28. – Moszkvában 22., rendkívüli kongresszusán feloszlatta magát az össz-szövetségi Komszomol.

1991. szeptember 29. – *Dusanbében* a kommunista vezetés és az ellenzék megállapodott abban, hogy összehívják a köztársasági parlament rendkívüli ülését. 30-án a képviselők egyhangú szavazással feloldották az egy hete életbe léptetett rendkívüli állapotot.

1991. október 1. – *Alma-Atában* a részt vevő tizenhárom szovjet köztársaság közül nyolc (Oroszország, Ukrajna, Belorusszia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán, Üzbegisztán és Türkmenisztán) bejelentette, hogy kész aláírni a gazdasági közösség létrehozásáról szóló szerződést.

1991. október 1. DNYESZTER-MELLÉK: – *Kisinyovban* a moldovai vezetés megállapodást írt alá a Dnyeszter menti Köztársaság képviselőivel a Dnyeszter menti területeken kialakult feszült helyzet rendezéséről. Ennek értelmében az oroszok lakta településekről visszavonják a moldovai belügyi alakulatokat, a helybeliek pedig megszüntetik a vasúti közlekedés blokádját. Szabadon engedtek négy parlamenti képviselőt, köztük az oroszok vezetőjét, Igor Szmirnovot és a gagauzok vezetőjét, Sztyepan Topalt. (Azzal a váddal vették őket őrizetbe augusztus végén, hogy támogatták a sikertelen moszkvai puccskísérletet.)

1991. október 2. – A *tádzsik* parlament rendkívüli ülésén úgy határozott, hogy felfüggeszti a Tádzsik Kommunista Párt és jogutódjainak működését.

1991. október 2. – *Bakuban* mintegy negyvenezer tüntető követelte, hogy oszlassa fel önmagát Azerbajdzsán kommunista többségű parlamentje. A megmozdulás része annak a tüntetéssorozatnak, amely azt követően kezdődött, hogy Azerbajdzsán és Örményország vezetői megegyeztek a Karabah-hegyvidék térségében évek óta tartó konfliktus megszüntetéséről.

1991. október 5–10. CSECSENFÖLD: – Groznijban a Csecsen Nép Össznemzeti Kongresszusának Végrehajtó Bizottsága irányítása alá tartozó Nemzeti Gárda birtokba vette a KGB épületét. 6-án Alekszandr Ruckoj orosz alelnök vezetésével orosz delegáció tárgyalt Dzsohar Dudajevvel, a Végrehajtó Bizottság elnökével. A látogatás nyomán 8-án az orosz parlament határozatban

ítélte el az illegális alakulatok működését, fegyverletételre szólítva fel őket. 9-én a CSNÖK VB általános mozgósításra hívott fel, 10-én pedig a Nemzeti Gárda megszállta a kormány épületét.

1991. október 6. – A *tádzsik* vezetés és az ellenzék között orosz közvetítéssel folytatott tárgyalások eredményeként Rahmon Nabijev államfő lemondott tisztségéről.

1991. október 7. – A Rosszija című hetilap közlése szerint az SZKP dollármilliókkal támogatta a nyugat-európai és a harmadik világbeli testvérpártokat. 1987-ben például összesen 20,3 millió dollár került az e célra szolgáló alapba. Ennek nagy részét, 17,3 milliót az SZKP KB PB határozata alapján egy titkos alapba az SZKP fizette be, míg fél-fél milliót a CSKP és a BKP, 650 ezret az MSZMP, 1,2 milliót pedig a NSZEP utalt a számla javára. Ilyen célokra legutoljára 1990-ben képeztek pénzügyi alapot a szovjet külkereskedelmi minisztériumban.

1991. október 7. TATÁRFÖLD: – Kazanyban megkezdték az önkéntesek sorozását a tatár szuverenitás védelmére létrehozott Honi Gárdába.

1991. október 8. – A *grúz* parlament rendkívüli ülésén úgy döntött, hogy kizárja a törvényhozó testületből a kommunista képviselőket, mivel pártjuk Grúziában törvényen kívülinek számít. A határozat mintegy hatvan képviselőt érint.

1991. október 8. – Az *ukrán* parlament elfogadta a köztársaság állampolgársági törvényét. Ennek értelmében a köztársaság területén megengedett a kettős állampolgárság a partnerállammal kötött kétoldalú megállapodás alapján.

1991. október 8. – A Rosztov Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága elhatározta, hogy kozák önkéntesekből druzsinákat állít fel, amelyeknek a közrend védelme lesz a feladatuk a Don menti falvakban és városokban.

1991. október 8. – Megkezdődött a szovjet belügyi alakulatok kivonása Lettországból.

1991. október 9. – *Lettország* parlamentje elfogadta az állampolgárságról szóló törvényt. A dokumentum – melynek főbb pontjait még népszavazáson is jóvá kell hagyni – csak azoknak adja meg automatikusan a lett állampolgárságot, akik már 1940 előtt is rendelkeztek ilyennel. Akik 1940 után költöztek a balti köztár-

saságba, csak akkor kaphatnák meg ezt, ha legalább 16 évet töltöttek Lettországban, beszélik a nyelvet, hűségesküt tesznek, s lemondanak korábbi állampolgárságukról.

1991. október 10. – Az új szovjet szövetségi szerződés nyilvánosságra került tervezete szerint a Szovjetuniót a jövőben Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége helyett Szuverén Szabad Köztársaságok Szövetségének fogják nevezni, rövidítése változatlanul SZSZSZR marad (Szojuz Szuverennih Szvobodnih Reszpublik). A tagállamok egyenlő joggal létesíthetnek diplomáciai, konzuli, kereskedelmi és egyéb kapcsolatokat más országokkal, közös védelmi, biztonsági és külpolitikát fognak folytatni. Ugyanez vonatkozik az emberi jogok és az etnikai kisebbségek jogainak védelmére, az energetikára, a közlekedésre, a távközlésre, az űrkutatásra és a bűnözés elleni harcra. A Szövetség fegyveres erőit országon belül csak természeti vagy ökológiai katasztrófák esetén lehet majd bevetni. A szövetséghez való csatlakozás önkéntes, s közvetlenül vagy a szövetség egy tagállama révén egyaránt végbemehet. A tagállamoknak joguk lesz kiválni. Önállóan alakíthatják ki „kormányzati rendszerüket" csakúgy, mint nemzeti, állami, közigazgatási és területi strukturájukat. A szövetség öt évre választott elnökét végrehajtó hatalommal ruházzák fel. Ő lesz egyben a fegyveres erők főparancsnoka is, ő képviseli majd az új államszövetséget a nemzetközi színtéren, továbbá ellenőrzi az Unió nemzetközi kötelezettségeinek végrehajtását.

1991. október 10. – Az *azerbajdzsán* parlament zárt ülésén megszavazta a köztársaság területén tárolt szovjet nehézfegyverzet kisajátítását és önálló köztársasági hadsereg létrehozását.

1991. október 11. – Az *ukrán* parlament jóváhagyta egy 400 ezer fős köztársasági hadsereg létrehozásának tervét. Egy másik határozatában a kijevi törvényhozás felkérte a moszkvai vezetést, hogy 1995-ig vonja ki a köztársaság területére telepített valamennyi nukleáris fegyvert.

1991. október 12. – *Kirgizisztánban* elsöprő többséggel választották elnökké a negyvenhét éves Aszkar Akajevet, aki a szavazatok 95 százalékát kapta.

1991. október 13. – A *grúz* parlament Zviad Gamszahurdia elnök hatalmát korlátozó alkotmánykiegészítést fogadott el. A dön-

tés értelmében az elnöknek ezentúl meg kell szereznie a parlament hozzájárulását a minisztériumok magas rangú tisztségviselőinek kinevezéséhez. A parlament döntésével eleget tett az ellenzéki pártok egyik legfontosabb követelésének.

1991. október 16. – Levon Ter-Petroszján parlamenti elnök a szavazatok több mint 80 százalékával elsöprő győzelmet aratott az örményországi elnökválasztáson.

1991. október 16. INGUSFÖLD: – Issza Kodzojev, Ingusföld Végrehajtó Bizottságának elnöke bejelentette, hogy határozatot fogadtak el az Északingus Köztársaság megalakulásáról, melynek fővárosa a jelenlegi északoszét fővárosnak, Vlagyikavkaznak a Tyerek folyó jobb partján elterülő része. Népszavazást is tartanak Észak-Oszétia ingusok lakta Prigorodnij körzetében, valamint a jobb parti Vlagyikavkazban. (Ezek a területek 1944-ben kerültek Észak-Oszétiához, amikor deportálták innen az ingusokat.)

1991. október 18. – Moszkvában nyolc volt szovjet köztársaság képviselője aláírta az egymás közötti gazdasági együttműködés elveit szabályozó szerződést. A dokumentumot a három balti állam, Ukrajna, Moldova, Azerbajdzsán és Grúzia nem írta alá.

1991. október 18. – Az *azerbajdzsán* parlament határozatban erősítette meg a köztársaság korábban már kinyilvánított függetlenségét.

1991. október 18. – Az *észt* parlament földtörvényt fogadott el, amely visszaadja a korábbi tulajdonosoknak a kisajátított birtokokat.

1991. október 21. – Moszkvában a kommunista Jurij Bondarev vezette Oroszországi Írószövetség ellenében mintegy 1300 író megalakította az Írók Oroszországi Szövetségét.

1991. október 22. – Az *ukrán* parlament öt törvényt fogadott el az ukrán hadsereg, tengerészet, légierő, nemzeti gárda és határőrség felállításáról.

1991. október 24. TATÁRFÖLD: – Kazanyban az Oroszországi Föderációhoz tartozó Tatarsztán parlamentje függetlenségi nyilatkozatot fogadott el. A képviselők úgy határoztak, hogy népszavazást kell tartani a terület jövendőbeli státusáról.

1991. október 25. BIROBIDZSÁN: – A Habarovszki területen

fekvő 36 ezer négyzetkilométeres Zsidó Autonóm Terület népi küldötteinek tanácsa az Oroszországi Föderáció tagjainak jogait bíró autonóm köztársasággá nyilvánította a Szovjetunió távol-keleti részén 1928-ban alapított birobidzsáni területet.

1991. október 25. – Nurszultan Nazarbajev *kazah* elnök rendeletet adott ki az Állami Védelmi Bizottság létrehozásáról. Feladata a szuverén Kazahsztán „függetlenségének, területi integritásának és létérdekeinek" védelme.

1991. október 26. – *Kijevben* a betiltott Ukrán Kommunista Párt tagjai megalakították a Szociális Haladás Ukrajnai Pártját, amely megtartotta alapító kongresszusát.

1991. október 26. – *Türkmenisztán* lakosságának 94,1 százaléka népszavazáson a köztársaság függetlenségére adta le voksát. 27-én a parlament elfogadta a függetlenségi törvényt, és egyben nemzeti ünneppé nyilvánította október 27-ét.

1991. október 26. – *Tádzsikisztánban* alapító kongresszust tartott az össz-szövetségi Iszlám Újjászületés Pártja.

1991. október 26. – A *belorusz* parlament biztonsági és védelmi bizottsága elfogadta a köztársasági nemzeti gárda létrehozására vonatkozó javaslatot.

1991. október 26–27. – Moszkvában tartotta kongresszusát az Alekszandr Ruckoj orosz alelnök vezette Oroszországi Kommunisták Demokratikus Pártja. A küldöttek úgy döntöttek, hogy szervezetük Szabad Oroszországi Néppárt néven működik a jövőben, s megerősítették tisztségében a pártelnököt. Az SZKP jogutódlását illető kérdésekben az SZONP tagjai egyértelműen úgy foglaltak állást, hogy pártjuk Oroszország területén a volt szovjet kommunista párt egyetlen jogutódja. Ebből kifolyólag igényt tart az SZKP vagyonának oroszországi részére.

1991. október 26–27. – Moszkvában ülésezett a Roj Medvegyev és Anatolij Gyenyiszov nevével fémjelzett politikai tömörülés, amely felvette a Szocialista Munkások Pártja nevet.

1991. október 27. CSECSENFÖLD: – Parlamenti és elnökválasztást tartottak az Oroszországi Föderációhoz tartozó Csecsen-Ingus Köztársaságban. Az orosz hatóságok előre közölték, hogy törvénytelennek tekintik a választások eredményét. Az elnökválasztás nyertese Dzsohar Dudajev 47 éves tábornok lett.

1991. október 27–29. – Szovjet köztársasági vezetők Moszkvában a hét legfejlettebb tőkés ország (G–7) pénzügyminiszter-helyetteseivel arról tárgyaltak, hogyan lehet megállítani a pénzügyi káosz felé való sodródást, és miként lehet biztosítani a külföldi adósságok visszafizetését. A megbeszélések alatt, 28-án 12 szovjet köztársaság elvi megállapodásra jutott a Szovjetunió 65 milliárd dollárnyi külföldi adósságának, valamint a tartalékoknak az egymás közötti felosztásában.

1991. október 28. – Az *Oroszországi* Föderáció törvényhozása Ruszlan Haszbulatovot választotta elnökévé.

1991. október 28. – Az *üzbég* népfront, a Birlik taskenti kongresszusán politikai párttá nyilvánította magát. A szervezet társelnökét, Abdurrahim Pulatovot megválasztották az új párt vezetőjének.

1991. október 28. – Konsztantyin Lubencsenko jogászprofesszort választották meg az új összetételű szovjet Legfelsőbb Tanács Szövetségi Tanácsának elnökévé Anatolij Lukjanov helyére.

1991. október 28. – *Ungváron* megtartotta alakuló ülését a Kárpátaljai Nemzetiségek Demokratikus Ligája, melynek tagszervezetei a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a Kárpáti Ruszinok Társasága, a Német és a Szlovák Kulturális Szövetség, a Roma Cigányszövetség, és rövidesen csatlakozik hozzá az Oroszház néven létrehozott kulturális szövetség is.

1991. október 29. – A *lett* parlament határozata értelmében a törvényhozásban novembertől kizárólag a lett nyelv lesz használható. A tiltakozások hatására a törvényhozás november 14-én visszavonta határozatát.

1991. október 31. – Az *oroszországi* Népi Küldöttek Kongresszusa az alkotmánymódosítás vitája kapcsán nem törölte a szocializmusra vonatkozó utalásokat az oroszországi alkotmányból. A képviselők nem hatálytalanították a brezsnyevi alkotmány 15-ös cikkelyét, amely kimondja, hogy a szocialista társadalomban a termelés legfőbb célja a nép anyagi és szellemi igényeinek teljes kielégítése. Nem törölték azokat a korlátozásokat sem, amelyek jelentősen megnehezítik a föld adásvételét. A törvényhozás ugyanakkor az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köz-

társaság eddigi zászlaja helyett hivatalosan az 1917-es februári forradalom után létrejött Orosz Köztársaság fehér-kék-piros lobogóját fogadta el nemzeti jelképnek. November 1-jén a tanácskozás óriási többséggel (816 igen, 16 nem) jóváhagyta Borisz Jelcin szigorú gazdasági reformprogramját. A képviselők helyeselték, hogy az orosz gazdaságot gyorsan piacorientált rendszerűre változtassák, bevezessék a szabad árakat, megszüntessék a vállalatok központi támogatását, szabad legyen a föld adásvétele. A testület egy másik rendeletben felhatalmazta Jelcint az orosz kormány tagjainak kijelölésére, a kabinet tetszőleges és bármikori átalakítására, a helyi végrehajtó szervek vezetői kinevezésének befolyásolására.

1991. október 31. – Az *ukrán* parlament elfogadta a privatizáció elvi alapjait. A tervek szerint a magánkézbe adás öt év alatt zajlik le. Az első szakaszban (1992–1993) a kis- és középvállalatok, illetve 200–250 nagyvállalat kerülnek magánkézbe. Várhatóan teljesen átszervezik a kolhozrendszert, és megkezdik a földek magánkézbe adását.

1991. november 1. – Az *ukrán* Legfelsőbb Tanács nyilatkozatot fogadott el az Ukrajna területén élő népek, nemzetiségi csoportok, állampolgárok azonos politikai, gazdasági, szociális és kulturális jogainak biztosításáról.

1991. november 1. – A katonai szolgálatot megtagadók amnesztiájáról fogadott el törvényt a szovjet Köztársasági Tanács és a Szövetségi Tanács.

1991. november 1. BASKÍRIA: – Az Oroszországi Föderációhoz tartozó Baskíria parlamentje megszavazta a privatizációt és az elnöki rendszerre való áttérést.

1991. november 3. KAUKÁZUS: – Szuhumiban ülésezett a kaukázusi hegyi népek harmadik kongresszusa, amely ratifikálta a konföderációjukról szóló szerződést, valamint a konföderáció vezető szerveiről összeállított statutumot. A kabard Musza Sanibovot választották meg a konföderáció elnökévé. A csecsen nemzetiségű Juszup Szoszlambekov lett a kaukázusi parlament elnöke. (Ő vezeti a kaukázusi védelmi bizottságot is.) A parlamentben a szerződést aláíró 14 népnek 3-3 képviselője kap helyet.

1991. november 4. – Az *ukrán* parlament Nemzeti Gárda létre-

hozásáról döntött. A testületnek kezdetben 33 ezer tagja lesz, többnyire a szovjet belügyminisztérium korábbi állományából.

1991. november 4. – Azerbajdzsán lezárta az Örményországba futó gázvezetékeket.

1991. november 5. – A szovjet külügyminisztérium vezetése úgy rendelkezett, hogy a Szovjetuniót alkotó szuverén államok a jövőben saját képviselőt delegálhatnak a szovjet nagykövetségekre.

1991. november 5. CSECSENFÖLD: – Groznijban a Csecsen Köztársaság új parlamentje ratifikálta a köztársaság állami szuverenitásáról szóló elnöki rendeletet, a csecsent és az oroszt állami nyelvvé nyilvánította, és felfüggesztette az Oroszország által elismert ideiglenes Legfelsőbb Tanács működését.

1991. november 5. – A szovjet Államtanács létrehozta a szuverén államok védelmi minisztereinek tanácsát.

1991. november 6. – Az *ukrán* parlament megszavazta, hogy a köztársaság csatlakozzék az új szovjet gazdasági unióhoz, és írja alá a Kreml és a köztársaságok közötti együttműködés alapelveit tartalmazó szerződést. A csatlakozási okmányt még aznap aláírta a Kremlben az ukrán kormányfő. Egyúttal Moldova is tagja lett a gazdasági közösségnek.

1991. november 6. – A *litván* parlament törvényt fogadott el arról, hogy a köztársaság saját fizetőeszközt vezet be. A határozat értelmében az új pénznem a litas, váltópénze a cent.

1991. november 6. – Borisz Jelcin orosz elnök rendeleti úton betiltotta a Szovjetunió Kommunista Pártja és az OSZSZK Kommunista Pártja működését az Oroszországi Föderáció területén, szervezeti egységeiket pedig feloszlatta.

1991. november 6. – Borisz Jelcin orosz és Leonyid Kravcsuk ukrán elnök Moszkvában jegyzőkönyvet írt alá az orosz–ukrán gazdasági-kereskedelmi, biztonsági és védelmi kapcsolatokról.

1991. november 6. – Borisz Jelcin rendeletet adott ki, melyben önmagát nevezte ki kormányfővé.

1991. november 6. – Az *észt* parlament elfogadta az 1938-as állampolgársági törvényt.

1991. november 7. CSECSENFÖLD: – A csecsen parlament nacionalizálta az összes szovjet vagy orosz illetőségű vállalatot

és intézményt a köztársaság területén. Egyúttal Dzsohar Dudajevet nevezte ki kormányfővé. A KGB helyett létrehozták a nemzetbiztonsági szolgálatot.

1991. november 7. – Zviad Gamszahurdia *grúz* elnök rendeletileg köztársasági hatáskörbe vonta a szovjet belügyi alakulatok összes felszerelését. 12-én hasonló rendeletet hozott a Grúzia területén állomásozó szovjet katonai alakulatok hadfelszereléséről és harci technikájáról.

1991. november 8. – Nyilvánosságra került, hogy a *lett* parlament Egyenjogúság nevű kommunista frakciója politikai pártot alakított Demokratikus Kezdeményezési Központ elnevezéssel. Társelnöke Mihail Gavrilov.

1991. november 8. CSECSENFÖLD: – Borisz Jelcin orosz elnök rendkívüli állapotot és kijárási tilalmat rendelt el a Csecsen-Ingus Köztársaság egész területére. Tiltakozásként még aznap éjjel tízezrek vonultak Groznij utcáira, a lakosság és a helyi nemzeti gárda több helyütt is blokád alá vette a kivezényelt rendőri erők és belügyi alakulatok körleteit. Az egyfolytában ülésező csecsen parlament körül mintegy 100 ezer ember gyűlt össze a törvényhozók támogatására. 9-én beiktatták tisztségébe Dzsohar Dudajevet, a Csecsen Köztársaság megválasztott elnökét.

1991. november 9–10. – Moszkvában szakadással zárult a Demokratikus Oroszország nevű tömörülés II. kongresszusa. Az Oroszországi Demokratikus Párt, a Népi Szabadságpárt és az Oroszországi Kereszténydemokrata Mozgalom elhagyta a szervezetet, hogy létrehozza saját, Népi Megegyezés nevű koalícióját.

1991. november 11. – *Litvániában* felszabadították a legtöbb élelmiszer árát. A tej és a tejtermékek ára átlagban 25 százalékkal, egyes keresett kenyérfajtáké pedig 100 százalékkal emelkedett. Húst a jövőben a köztársaság lakossága jegyért és szabadon egyaránt vásárolhat.

1991. november 11. CSECSENFÖLD: – Az oroszországi parlament nagy többséggel határozatot fogadott el a Csecsen-Ingus Köztársaságban kirobbant válság békés, politikai úton történő megoldásának támogatására, és elvetette a Borisz Jelcin által életbe léptetett rendkívüli állapotot.

1991. november 13. KARÉLIA: – Petrozavodszkban a karél

Legfelsőbb Tanács úgy határozott, hogy Karéliai Köztársaságra változtatja az eddigi oroszországi autonóm köztársaság nevét. A Finnországgal határos köztársaság ezentúl maga irányítja bel- és külpolitikai ügyeit. Kivételt csupán azok a területek képeznek, amelyeken a döntés jogát – saját akaratából – átruházza az Oroszországi Föderáció szerveire.

1991. november 14. – *Novo-Ogarjovóban* az Államtanács ülésén hét köztársaság vezetője és a szovjet államfő elvi megegyezésre jutott az új szovjet szövetségi szerződésről. A tanácskozáson nem vett részt Ukrajna, Örményország, Üzbegisztán, Moldova és Grúzia képviselője. A testület a 61 éves Ivan Szilajevet megválasztotta a Köztársaságközi Gazdasági Bizottság elnökévé, az Unió miniszterelnökévé. A szovjet elnök az ülés utáni sajtóértekezleten közölte: a Szuverén Államok Szövetsége konföderatív állam lesz.

1991. november 15. – Borisz Jelcin feloszlatta az OSZSZSZK Államtanácsát, s egyúttal kinevezte kormányának tagjait.

1991. november 15. – A *belorusz* parlament megszavazta a köztársaság védelmi minisztériumának felállítását.

1991. november 16. – Borisz Jelcin *orosz* elnök tíz rendeletből álló gazdasági reformcsomagot tett közzé. Ebben egyebek közt Oroszország hatáskörébe adta a szovjet fizetőeszköz, a rubel kibocsátását, és átvette az arany, a gyémánt, illetve a valutakereskedelem feletti ellenőrzést. A jelcini rendeletek intézkedtek a külkereskedelem liberalizálásáról, eltörölték a köztársaság területén a szovjet kormány által megállapított hivatalos dollár–rubel árfolyamot, és magánszemélyek számára is engedélyezték konvertibilis fizetőeszközök birtoklását. Az új rendeletek értelmében a vállalatok külön engedély nélkül folytathatnak külkereskedelmi tevékenységet, és bármely magánszemély nyithat valutaszámlát az erre felhatalmazott bankokban. Jelcin egyúttal Oroszország hatáskörébe vonta a köztársaság területén található összes olaj-, arany-, gyémánt- és más drágakőkészlet feletti ellenőrzést.

1991. november 17. – A *dél-oroszországi* kozákok atamánjainak nagytanácsa Novocserkasszkban ülésezett, s táviratban követelte a szovjet és az orosz elnöktől, hogy hozzanak határozatot a dél-oroszországi kozák nemzeti gárda megalakításáról és felfegyverzéséről. A tanácskozáson elhatározták a Dél-oroszországi Ko-

zák Köztársaságok Szövetségének létrehozását. Atamánjává a doni kozákok vezetőjét, Szergej Mescserjakovot választották.

1991. november 18. BALKARFÖLD: – Az észak-kaukázusi Kabard-Balkar Köztársaság fővárosában, Nalcsikban a balkar nép első kongresszusa nyilatkozatot fogadott el a balkarok nemzeti szuverenitásáról és a Balkar Köztársaság megalakításáról az OSZSZSZK keretében.

1991. november 18–21. – Moszkvában megtartották a hét vezető tőkés ország pénzügyminiszter-helyettesei és tizenkét volt szovjet köztársaság képviselői tanácskozásának második fordulóját. (A balti államok csak megfigyelővel képviseltették magukat.) A tárgyalások központi kérdése a szovjet adósság törlesztése, valamint az új Gazdasági Közösségnek nyújtandó nyugati pénzügyi és gazdasági támogatás volt. A Hetek 1 éves kamatfizetési moratóriumot, valamint 1 milliárd dolláros áthidaló hitelt ajánlottak fel a Szovjetuniónak, azzal a feltétellel, ha a köztársaságok együttesen vállalnak felelősséget a 68 milliárd dolláros államadósság törlesztéséért, s letétbe helyeznek 104 tonna aranyat. Nyolc köztársaság végül elfogadta a feltételeket, és aláírta a Szovjetunió adósságának köztársaságok közötti felosztásáról szóló memorandumot (Ukrajna, Azerbajdzsán, Grúzia és Üzbegisztán elutasította a kötelezettségvállalást).

1991. november 19. – Örményország és Azerbajdzsán delegációi jegyzőkönyvet írtak alá a gázszállítás felújításáról, de a 20-ai határidő leteltével sem kezdődött meg a földgáz továbbítása.

1991. november 19. – Gorbacsov ismét régi munkatársát, Eduard Sevardnadzét nevezte ki külügyminiszterré.

1991. november 22. BALTIKUM: – Tallinnban a balti tengerparttal rendelkező országok vezetői megállapodtak abban, hogy Mare Balticum néven gazdasági együttműködési fórumot hoznak létre.

1991. november 22. – *Azerbajdzsánban* blokád alá helyezték a köztársaságon keresztül Örményországba vezető fő vasútvonalakat.

1991. november 24. – Elnökválasztást tartottak *Tádzsikisztánban*. Nyolc jelölt közül Rahmon Nabijev lett a győztes a szavazatok 58 százalékával.

1991. november 24. – *Jekatyerinburgban* orosz nagyvárosok kommunistái megalapították a Kommunista Munkások Pártját.

1991. november 24. – Moszkvában kommunisták egy csoportja megalapította az Orosz Dolgozók Kommunista Pártját.

1991. november 25. – *Novo-Ogarjovóban* a szovjet Államtanács ülésén az előzetes tervekkel ellentétben nem sikerült parafálni az új unió alapjait lefektető szövetségi szerződést.

1991. november 26. KARABAH: – A *bakui* parlament rendkívüli ülésén határozatot fogadott el arról, hogy Azerbajdzsán átveszi az ellenőrzést a túlnyomórészt örmények lakta Hegyi Karabah fölött. A döntéssel egyben megszüntették a terület autonóm státusát.

1991. november 26. KARABAH: – Moszkvában a szovjet Államtanács zárt ajtók mögött tárgyalt az örmény–azerbajdzsán viszályról. A tanácskozáson részt vett az örmény és az azerbajdzsán elnök is. A testület felszólította Azerbajdzsánt, hogy állítsa vissza Karabah autonóm státusát.

1991. november 28. OSZÉTIA: – Chinvaliban a parlament kikiáltotta a Grúziától független Déloszét Köztársaságot, ahol egyben rendkívüli állapotot vezettek be. A törvényhozás Znaur Gasszijevet nevezte ki az új köztársaság kormányfőjévé és a parlament elnökévé.

1991. november 28. – Az *Oroszországi* Föderáció parlamentje törvényt fogadott el az orosz állampolgárságról. A törvény elismeri a föderáció határain kívül, más köztársaságokban, illetve a függetlenné vált balti köztársaságokban élő több mint 26 millió orosz nemzetiségű lakos orosz állampolgárságát. Az orosz állampolgárság kiterjed azokra is, akiket korábban megfosztottak ettől. A törvény értelmében ezentúl nem lehet állampolgárságától megfosztani orosz állampolgárt.

1991. november 30. CSECSENFÖLD: – Népszavazás kezdődött az Oroszországi Föderációhoz tartozó Csecsen-Ingus Köztársaságban az ingusok lakta területek függetlenségéről. A szavazók 97,4 százaléka az önálló ingus állam mellett foglalt állást.

1991. december 1. DNYESZTER-MELLÉK: – Moldovában a Dnyeszter menti Köztársaság területén élő választópolgárok 98 százaléka népszavazáson a Moldovától való függetlenség megerő-

sítésére szavazott. A köztársaság elnökévé Igor Szmirnov 50 éves mérnököt, a tyiraszpoli városi tanács elnökét választották, aki a szavazatok 65,4 százalékát kapta meg.

1991. december 1. GAGAUZFÖLD: – A korábban ugyancsak Moldovához tartozó Gagauz Köztársaságban az eddigi miniszterelnököt, Sztyepan Topalt választották meg köztársasági elnökké a szavazatok több mint 90 százalékával.

1991. december 1. – Az *ukrajnai* népszavazáson a szavazók 90,2 százaléka a köztársaság függetlensége mellett szavazott. Az ezzel párhuzamosan tartott elnökválasztáson Leonyid Kravcsuk 61,59 százalékot kapott, míg legfőbb riválisa, Vjacseszlav Csornovil, 23,27 százalékkal a második helyre került.

1991. december 1. – A *kazahsztáni* elnökválasztáson a szavazók megerősítették tisztségében Nurszultan Nazarbajevet. Az államfő egyetlen jelöltként megkapta a szavazatok mintegy 90 százalékát.

1991. december 2. – *Szamarában* alakuló kongresszust tartott a Volgai és Uráli Kozákok Szövetsége, amely összefogja a Volga menti kozák közösségeket Asztrahántól Joskar-Oláig, a mari fővárosig, és két kozák körzetet, az Urált és Orenburgot. A szövetség egyik fő célja megőrizni Oroszország szuverenitását és integritását történelmi határai között. Atamánná Guszev ezredest választották.

1991. december 6. – Az *észt* alkotmányozó gyűlés megszavazta, hogy az 1920-as tartui békeszerződésben lefektetett határokat kell az Észt Köztársaság érvényes határainak tekinteni. Jelenleg az 1920-as területhez képest két térség (északkeleten és délkeleten) Oroszországhoz tartozik.

1991. december 7. – *Chisinauban* Mircea Druc volt kormányfőt, a *moldovai* népfront parlamenti csoportjának vezetőjét választották Moldova és Románia Nemzeti Újraegyesítési Tanácsának elnökévé.

1991. december 8. – Borisz Jelcin orosz, Leonyid Kravcsuk ukrán államfő és Sztanyiszlav Suskevics belorusz parlamenti elnök Bresztben a három köztársaság jövőbeli kapcsolatairól folytatott megbeszéléseket. A tanácskozás után kiadott közös nyilatkozatban kijelentették, hogy a Szovjetunió megszűnt létezni. Bejelen-

tették az orosz-ukrán-belorusz államközösség létrehozását, amelyhez bármelyik volt szovjet köztársaság vagy más állam csatlakozhat, ha egyetért annak alapelveivel. A felek megállapodtak a gazdasági együttműködés alapelveiben is. A közösség koordinációs központja Minszk lett.

1991. december 8. – *Alma-Atában* a kommunisták kongresszusukon a párt megújítása mellett döntöttek. A mintegy 170 küldött hitet tett a kommunizmus eszméje mellett, és semmisnek nyilvánította a párt önfeloszlatásáról szóló, az augusztusi sikertelen puccs után hozott nyilatkozatot.

1991. december 8. – Elnökválasztást tartottak *Moldovában.* Mircea Snegur államfő ellenjelölt nélkül indult, s megszerezte a szavazatok 98 százalékát.

1991. december 10. – *Kazahsztán* parlamentje úgy döntött, hogy a közép-ázsiai köztársaság nevéből elhagyják a „szovjet" és „szocialista" jelzőket, és neve ezentúl Kazah Köztársaság lesz.

1991. december 10. KARABAH: – Karabahban az Azerbajdzsántól való elszakadásról tartottak népszavazást. A helyi azeri lakosság bojkottálta a referendumot. A választópolgárok 80 százaléka vett részt a referendumon, s 99 százalékuk a függetlenség mellett foglalt állást.

1991. december 12. – Leonyid Kravcsuk *ukrán* elnök rendeletében önmagát nevezte ki az Ukrajnában lévő összes fegyveres erő főparancsnokának (a hadászati elrettentő erők kivételével). Egy másik dekrétumával megerősítette: Ukrajna ellenőrzése alá vonja a területén állomásozó fegyveres erőket.

1991. december 12–13. – *Ashabádban* tárgyalt öt közép-ázsiai köztársaság elnöke. Bejelentették, hogy készek csatlakozni a Független Államok Közösségéhez.

1991. december 13. DNYESZTER-MELLÉK: – A Dnyeszter menti Köztársasághoz tartozó Dubosszariban halálos áldozatokat követelő konfliktus robbant ki orosz ajkú fegyveresek és a moldovai rendfenntartó alakulatok között. 14-én Valeriu Muravschi moldovai kormányfő, 15-én Mircea Snegur államfő tárgyalt a Dnyeszter menti Köztársaság képviselőivel a konfliktus megoldásáról. 14-én a Gagauz Köztársaság teljes készültséget rendelt el védelmi erőinél, 15-én pedig önkéntesek érkeztek a Dnyeszter

bal partjára Szentpétervárról és az Összorosz Kozák Szövetségtől „a szlávok védelmére".

1991. december 14–15. – A Sajudis harmadik kongresszusán Vytatutas Landsbergist megválasztották a szervezet tiszteletbeli elnökévé.

1991. december 14–15. – Moszkvában alapító kongresszust tartott a Mozgalom a Demokratikus Reformokért nevű szervezet. Eduard Sevardnadze szövetségi külügyminiszter a breszti egyezmény elsietett voltára és a hatalmi vákuum veszélyére hívta fel a figyelmet.

1991. december 16. – *Alma-Atában* a törvényhozás kinyilvánította *Kazahsztán* függetlenségét. Az augusztusi puccs óta eltelt időszakban Oroszország kivételével így már az összes köztársaság kikiáltotta függetlenségét. Nurszultan Nazarbajev államfő december 17-ét a demokratikus megújulás napjává nyilvánította. (1986-ban ezen a napon kezdődtek a tiltakozó megmozdulások Alma-Atában.)

1991. december 16. – A Türkmén Kommunista Párt rendkívüli kongresszusán *Türkmenisztán* Demokratikus Pártjára változtatta elnevezését.

1991. december 19. – Jelcin rendeletet bocsátott ki, amelyben orosz ellenőrzés alá helyezett minden, orosz területen lévő szovjet szervezetet, a szovjet védelmi és atomenergetikai minisztérium kivételével.

1991. december 21. – A *kazah* elnök alma-atai rezidenciáján ültek össze a volt Szovjetunió 11 köztársaságának elnökei, hogy kidolgozzák az új államközösség alapelveit rögzítő szerződés végleges formáját. Miután Oroszország, Ukrajna és Belorusszia államszövetségéhez további nyolc köztársaság csatlakozott, a Szovjetunió hivatalosan is megszűnt létezni. A tanácskozástól távol maradtak a balti államok, Grúzia pedig megfigyelővel képviseltette magát. A résztvevők nyilatkozatban mondták ki, hogy a közösség a tagországok egyenlőségére épülő szövetség, elismerik és tiszteletben tartják egymás területi épségét és „a meglévő határok sérthetetlenségét". A nemzetközi hadászati egyensúly és biztonság szavatolása érdekében megőrzik a hadászati haderő egységes parancsnokságát és a nukleáris fegyverek felett gyakorolt egységes

ellenőrzést. A Független Államok Közösségéhez valamennyi volt szovjet tagköztársaság, de más olyan államok is csatlakozhatnak, amelyek osztják a közösség céljait és alapelveit. A volt szövetségi fegyveres erők ideiglenes főparancsnoki tisztét Jevgenyij Saposnyikov védelmi miniszterre bízták, amíg a tagállamok nem jutnak egyezségre a fegyveres erők jövőjét illetően. Megállapodtak abban, hogy a legfőbb koordinációs szerv az államfők tanácsa, míg a gazdasági és szociális ügyek összehangolására létrehozták a kormányfők tanácsát. Egyezményt írtak alá a nukleáris fegyverekről, valamint a tagállamok ENSZ-képviseletéről is.

1991. december 21. OSZÉTIA: – Dél-Oszétia parlamentje kikiáltotta a tartomány függetlenségét, s köztársaságnak nyilvánította az eddig Grúzia részét képező területet. A törvényhozás a grúz fenyegetés miatt létrehozta a köztársaság önvédelmi bizottságát, amely általános mozgósítást rendelt el.

1991. december 21–22. – Moszkvában megtartotta első kongresszusát a Szocialista Munkások Pártja, amely az SZKP legális jogutódjának tekinti magát. A szervezet egyik vezetője Roj Medvegyev, a neves történész.

1991. december 21–27. – *Grúzia* fővárosában fegyveres ellenzék ostrom alá vette a parlamentnek és a kormánynak helyet adó épületet. Zviad Gamszahurdia grúz elnök hívei és a Nemzeti Gárda ellenzékhez húzó egységei Tengiz Kitovani parancsnoksága alatt gépfegyverekkel, rakétákkal és légelhárító ágyúkkal vívtak csatát. Az összetűzés annak kapcsán robbant ki, hogy az ellenzék a politikai foglyok szabadon bocsátását, a sajtó- és szólásszabadság érvényesítését, a tbiliszi barikádok lebontását követelte.

1991. december 25. – A *tádzsik* parlament visszavonta a köztársasági kommunista párt tevékenységének felfüggesztéséről hozott döntését.

1991. december 25. – Mihail Gorbacsov a központi televízióban bejelentette lemondását.

1991. december 25–26. KARABAH: – Borisz Jelcin rendeletére kivonták a Karabah-hegyvidékről a volt szovjet belügyi csapatokat.

1991. december 26. – A szovjet szövetségi parlament felsőháza, a Köztársasági Tanács utolsó ülésén nyilatkozatban mondta

ki: megszűnt a Szovjetunió. Ezzel befejezettnek nyilvánította önmaga működését is.

1991. december 26. – Moszkvában az orosz Legfelsőbb Tanács megváltoztatta az OSZSZSZK hivatalos elnevezését. A köztársaság új neve: Orosz Föderáció (vagy Oroszország), s kimaradt belőle a „szovjet" és a „szocialista" jelző.

1991. december 27. TATÁRFÖLD: – A tatár parlament úgy határozott, hogy Tatársztán csatlakozni kíván a Független Államok Közösségéhez.

1991. december 27. – *Oroszország* Legfelsőbb Tanácsa határozatban szüntette meg a szovjet népi küldöttek működését a Föderáció területén.

1991. december 28. – Borisz Jelcin rendeletet bocsátott ki „a földreform megvalósítását szolgáló sürgős intézkedésekről". A rendelet kimondja, hogy 1992. március 1-jéig át kell alakítani a kollektív gazdaságokat, és ki kell dolgozni a földek magánkézbe juttatásának módozatait. A földek egy részét ingyen szétosztják a parasztok között, más részét ellenszolgáltatás fejében privatizálják.

1991. december 28. – A grúziai ellenzék javaslata alapján a felek tárgyalásokat kezdtek Tbilisziben a vérontás befejezéséről, és megállapodásra jutottak a tűzszünetről. 29-én az ellenzék bejelentette, hogy Gamszahurdia elnök teljes hatáskörét a *grúz* Legfelsőbb Tanács elnökére ruházták át. Miután Gamszahurdia elutasította, hogy lemondjon, újabb harcok törtek ki.

1991. december 29. – *Üzbegisztánban* első ízben rendeztek közvetlen elnökválasztást s vele párhuzamosan népszavazást a köztársaság függetlenségéről. Iszlam Karimov 86 százalékot szerzett, a köztársaság függetlenségére a szavazók 98 százaléka voksolt.

1991. december 29. – *Azerbajdzsánban* népszavazást tartottak a köztársaság függetlenségéről. A szavazók 99,58 százaléka igent mondott.

1991. december 30. – *Minszkben* tanácskoztak a Független Államok Közösségének államfői. A tanácskozás végeztével Borisz Jelcin közölte, hogy a volt szovjet hadászati atomfegyverek a jövőben az Államfők Tanácsának alárendelt egységes parancsnok-

ság alá fognak tartozni. Ugyanakkor elismerte, hogy a hagyományos fegyveres erők egységének megőrzésében nem sikerült egyezségre jutni. Ukrajna, Azerbajdzsán és Moldova megtorpedózta a közös fegyveres erők megteremtésére irányuló törekvéseket.

EDDIG MEGJELENT FÜZETEINK

A peresztrojka vége?

c. füzetben a honi szovjetológia szakértői fejtették ki egy kerekasztal-beszélgetés során véleményüket a peresztrojkáról

Privatizálás a Szovjetunióban

c. füzetben elsősorban az Orosz Föderáció területén végbemenő államtalanítási és privatizálási folyamat konkrét esetei és tanulságai olvashatók

A Szovjetunió vége?

Szakértői gyorsjelentés, amelyben Csaba László, Lengyel László, Krausz Tamás, Szilágyi Ákos elemzik az 1991. augusztus 18-ai puccskísérlet nyomán kialakult új helyzetet és ennek várható következményeit a közép-európai kis államokra

A Gulag tényekben, adatokban

A szovjet kényszermunka-táborokra vonatkozó pontos kimutatásokat tartalmazó – a legutóbbi időkig titkos – dokumentáció első feldolgozása

Népirtás a Szovjetunióban

Gulag, kuláktalanítás, náci genocídium az adatok tükrében

A jelcini gazdaságpolitika alternatívái

Magyar, amerikai és orosz szakértők elemzései a volt Szovjetunió gazdasági állapotáról, a „sokkterápia" alkalmazásának lehetőségeiről és következményeiről

Ukrajna

Egy független nemzeti állam lehetősége és korlátai. Tények, számok az ukrán fejlődésről

1917 – az Orosz Forradalom
A rendszerváltás a Szovjetunióban

KÖZELJÖVŐBEN MEGJELENŐ FÜZETEINK

Kaukázusontúli Köztársaságok

A köztársaságok 70 éve.
Történeti áttekintés a régió fejlődési sajátosságairól.

Kazahsztán

A volt szovjet köztársaság rövid története.

A sorozat egésze vagy részei közületeknek, magánszemélyeknek 99 Ft-ért megrendelhetők a MAGYAR RUSZISZTIKAI INTÉZET címén (1364 Budapest, Pf. 107.)